

Časopis za teološka i međureligijska pitanja
 Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu
 Vol. 23, br. 2, 2019.

Klara ČAVAR - Vikica VUJICA , Zastupnici i odvjetnici u sporovima i
Ured za davanje pravnog savjeta (kann. 1481-1490 <i>CIC-a</i> ; čl.
101-113 <i>Dignitas connubii</i>)	391-408
Stanislav ŠOTA - Ivana DUGANDŽIĆ , Stavovi mladih grada
Osijeka koji su pohodili Pripravu zaručnika za brak, o
vremenu, vrednotama, poteškoćama, izazovima prije braka,
njihova očekivanja u braku te njihova religioznost	409-426
Ilija MARKOVIĆ , Ženidbena zapreka različitosti vjere.
Razrješenje ženidbe apostolskom povlasticom u korist vjere	427-464
Finka TOMAS , Josip Stadler - čovjek molitve i bezgraničnog
pouzdanja u Boga	465-479
Milenko KREŠIĆ , Nadbiskup Stadler i Hrvatska narodna zajednica:
nastanak i razvoj sukoba te misija izmirenja apostolskog
delegata P. Bastiena (1908.-1912.)	481-514

ISSN 1512-5513 (tisak)
ISSN 2233-1387 (online)

urhBosnensia

Časopis
za teološka
i međureligijska pitanja

Katolički bogoslovni fakultet
Univerzitet u Sarajevu
God. 23, br. 2
2019.

Sadržaj • Contents

Članci ■ *Articles*

- Klara ČAVAR - Vikica VUJICA, Zastupnici i odvjetnici u sporovima
i Ured za davanje pravnog savjeta (kann. 1481-1490 *CIC-a*;
čl. 101-113 *Dignitas connubii*) 391
- Stanislav ŠOTA - Ivana DUGANDŽIĆ, Stavovi mladih grada Osijeka
koji su pohodili Pripravu zaručnika za brak, o vremenu,
vrednotama, poteškoćama, izazovima prije braka, njihova
očekivanja u braku te njihova religioznost 409
- Ilija MARKOVIĆ, Ženidbena zapreka različitosti vjere. Razrješenje
ženidbe apostolskom povlasticom u korist vjere (II.)..... 427
- Finka TOMAS, Josip Stadler - čovjek molitve i bezgraničnog pouzdanja
u Boga 465
- Milenko KREŠIĆ, Nadbiskup Stadler i Hrvatska narodna zajednica:
nastanak i razvoj sukoba te misija izmirenja apostolskog
delegata P. Bastiena (1908.-1912.) 481

Prikazi ■ *Surveys*

- Franjo TOPIĆ, Islam: politički problem 515

Recenzije ■ *Book reviews*

- Michael HESEMANN, Bistrenje slike (Niko IKIĆ) 523
- Ivan MACUT, Promjena smjera (Niko IKIĆ) 538
- Rita GEORGE-TVRTKOVIĆ, Majka Isusova u polemici i dijalogu
kršćana i muslimana kroz povijest i danas (Mato ZOVKIĆ) 546

UDK: 272-452.5-74

348:347.62

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: svibanj 2019.

Klara ČAVAR

Vikica VUJICA

Sveučilište u Zadru – Teološko-katehetski odjel

kcavar@unizd.hr

vvujica@unizd.hr

ZASTUPNICI I ODVJETNICI U SPOROVIMA I URED ZA DAVANJE PRAVNOG SAVJETA

(kann. 1481–1490 *CIC-a*; čl. 101–113. *Dignitas connubii*)

Sažetak

U radu je prikazana i pojašnjena kanonska normativa koja se bavi zaštitom prava na obranu, odnosno koja promatra, na poseban način, u ženidbenom postupku službu zastupnika, odvjetnika i stalnog odvjetnika. Prikazane su odredbe važećeg Zakonika kanonskog prava vezane uz pravo na obranu, odredbe upute Dostojanstvo ženidbe (*Dignitas connubii*) koja se na poseban način bavi ženidbenim parnicama, odnosno zaštitom prava ženidbenih drugova, te odredbe motu proprio *Mitis iudex Dominus Iesus*. U prvom dijelu rada obrađuju se uvjeti koji se traže za obavljanje službe zastupnika i odvjetnika, pravne odredbe koje promatraju i ravnaju ovim dvjema službama, obveze i prava zastupnika i odvjetnika te njihovo odricanje, uklanjanje i opoziv. Drugi dio bavi se Uredom za davanje pravnog savjeta pri crkvenim sudovima, odnosno obrađuje čl. 113 upute Dostojanstvo ženidbe, razrađuje organizaciju rada tog ureda te pobliže analizira ulogu stalnih odvjetnika u radu spomenutog ureda i otkrivanju kanonskog razloga ništavosti ženidbe.

Ključne riječi: kanonski postupak, zastupnik, stalni odvjetnik, *Dignitas connubii*, Dostojanstvo ženidbe, pravni savjet.

1. Temeljne pretpostavke

U kanonskom postupku opće je načelo da se stranka osobno brani, odnosno nastupa u postupku, osim slučajeva predviđenih paragrafima 2 i 3 kanona 1481¹ i čl. 101. upute *Dignitas connubii* (u daljnjem tekstu *DC*).

1 Kan. 1481, §1: „Stranka može slobodno postaviti sebi odvjetnika i zastupnika; ali,

Zakonik kanonskog prava predviđa da stranka može osobno nastupati i odgovarati u postupku (*capacitas postulandi*), da si može slobodno postaviti odvjetnika i zastupnika, a dužnost je i suca postaviti odvjetnika stranci koja ga nema. S druge strane, DC stavlja obvezu sucu da osigura da oba ženidbena druga mogu štititi svoja prava uz pomoć stručne osobe, osobito ako se radi o parnicama posebne teškoće, odnosno obveza je suda da osigura strankama stručnu pomoć.² Ako stranka nije u stanju sudjelovati u postupku osobno, ima pravo tražiti odvjetnika ili zastupnika i odbijanje suca da ga postavi bilo bi kršenje prava na obranu stranke s mogućim ishodom ništavosti presude.

Iako je opće načelo da se stranka može sama braniti u postupku, to pravo sudac joj može i uskratiti, odnosno sudac nema obvezu prihvatiti da se stranka osobno brani kada smatra ili kad je sama stranka pokazala da nije u stanju sama se braniti. U tom slučaju, kako bi se izbjegla ništavost akata i gubljenje vremena (usp.: kan. 1453; čl. 72 DC), sudac može nametnuti stranci da imenuje zastupnika ili odvjetnika, ili će joj ga dati po samoj službenoj dužnosti (čl. 101., §2 DC).⁴ Sučevo imenovanje odvjetnika po službenoj dužnosti razlikuje se od dodjeljivanja besplatne pravne zaštite jer pri dodjeljivanju besplatne pravne zaštite službeni odvjetnik dodjeljuje se na zahtjev stranke kako bi joj se osiguralo pravo na obranu.⁵

Treba napomenuti da kan. 1490 Zakonika predviđa da svaki sud uspostavi službu stalnog zaštitnika koji će biti plaćen od samog suda za obavljanje službe odvjetnika ili zastupnika u ženidbenim parnicama. O toj problematici detaljno ćemo govoriti kad budemo obrađivali čl. 113 DC.

osim slučajeva utvrđenih u §§2 i 3, može i osobno nastupati i odgovarati, osim ako sudac smatra da je potrebno sudjelovanje zastupnika ili odvjetnika.

§2: U kaznenom suđenju tužena stranka mora uvijek imati odvjetnika, bilo da ga sama postavi bilo da joj ga dodjeli sudac.

§3: U parničnom suđenju, ako se radi o maloljetnicima ili o suđenju u kojemu je posrijedi javno dobro, izuzevši ženidbene parnice, neka sudac po službenoj dužnosti postavi branitelja stranci koja ga nema.”

² Usp.: Grzegorz ERLEBACH, „Il giudice ed il diritto di difesa della parte“, ASSOCIAZIONE CANONISTICA ITALIANA (ur.), *Il diritto di difesa nel processo matrimoniale canonico* (Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana, 2006.), 95-114.

³ Usp.: Carlo GULLO, „I procuratori e gli avvocati“, Piero Antonio BONNET – Carlo GULLO (ur.), *Il giudizio di nullità matrimoniale dopo l'istruzione „Dignitas Connubii“*, sv. II. (Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana, 2007.), 298.

⁴ Čl. 101, §2 DC: „Ako je po sudu predsjednika potrebna prisutnost zastupnika ili odvjetnika, a stranka ga ne osigura u određenom roku, neka ih isti predsjednik imenuje, već prema slučaju, koji će tako dugo ostati u službi dok stranka ne postavi druge.”

⁵ Usp.: Čl. 306, br. 1, DC.

Važno je naglasiti da prethodna istraga ima veliku važnost bilo s pastoralne, bilo sa sudske točke gledišta i da zainteresirane stranke mogu savjetodavnu stručnu pomoć dobiti u uredima za davanje pravnog savjeta.

2. Zastupnici i odvjetnici

U uputi *DC* u čl. 103, §1 izričito se navodi da stranke u parnici mogu postaviti zastupnika koji se razlikuje od odvjetnika. Zastupnik ima ulogu predstavljati stranku, odnosno djeluje u postupku u ime stranke i za stranku. Zapravo je „*alter ego*“ stranke koju predstavlja u ime koje podnosi sudu tužbe i utoke, prima priopćenje te obavještava stranku o stanju parnice (čl. 104, §2 *DC*).⁶ S obzirom na to da je zastupnik *alter ego* stranke koju zastupa, zakon precizno određuje (usp.: kan. 1482, §1; čl. 103, §2 *DC*) da on mora biti imenovan te da bez izričite ovlasti ne može sebi odrediti zamjenika. Međutim, treći paragraf upute *DC* određuje da stranka može postaviti, kad to savjetuje opravdan razlog, i više zastupnika čuvajući pritom među njima red prvenstva (usp.: kan. 1482, §2).

Odvjetnik ima prvenstveno ulogu savjetovanja, proučavanja i razrade različitih spisa, verbalne i pisane obrane, pripreme dokaza, odnosno, njegova zadaća je pravno savjetovanje.⁷ Kanonsko pravo predviđa cijeli niz odvjetnika, odvjetnike Sv. Stolice koji su izabrani da je brane u pravnim sporovima pred državama, zatim, odvjetnici Rimske kurije koji su kvalificirani za upravne sporove pred *Sectio Altera* Apostolske Signature.⁸ Također tu su i odvjetnici Rimske rote čije imenovanje, disciplina i kompetencija su regulirane prema vlastitim odredbama. Kanoni 1481-1490 i čl. 101-113 *DC* bave se samo odvjetnicima koji djeluju unutar nižih sudova, biskupijskih i međubiskupijskih.

Zadaća odvjetnika je pomagati i pripremati obranu; zakon dopušta bez poteškoća da osoba može postaviti više odvjetnika (kan. 1482, §3; čl. 103, §4 *DC*). Potrebno je spomenuti da zakon predviđa i službu stalnog odvjetnika, o kojem govori kan. 1490 i čl. 113, §3 *DC*, a kojim završava IV. naslov „Stranke u parnici“⁹ prvog dijela VII. knjige Zakonika kanonskog

⁶ Čl. 104, §2, *DC*: „Dužnost zastupnika je predstavljati stranku, podnositi sudu tužbe i utoke, primati njegova priopćenja te obavještavati stranku o stanju parnice; a sve što se tiče obrane uvijek je pridržano odvjetniku.”

⁷ Usp.: Carlo GULLO, „I procuratori e gli avvocati”, 300.

⁸ Vidi: Carlo GULLO, „Gli avvocati”, Piero Antonio BONNET – Carlo GULLO (ur.), *La Curia Romana nella Cost. Ap. „Pastor Bonus”* (Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana, 1990.), 531.

⁹ O ovoj problematici opširnije vidi u: Valerio ADRIANO, „*Ruolo e compiti dei*

prava. Kanon donosi odredbu da se u svakom sudu, ako je moguće, postave stalni odvjetnici koji su plaćeni od samog suda da obavljaju službu odvjetnika ili zastupnika za stranke koje ih žele izabrati.

2.1. Uvjeti za zastupnika i odvjetnika

Zbog različitih zadataka koje imaju zastupnik i odvjetnik proizlaze i različiti uvjeti koji se traže za njih. Zajednički uvjeti za zastupnika i odvjetnika prema odredbama (usp.: kan. 1483; čl. 105, §1 *DC*) su: da su punoljetni i na dobrom glasu, dakle da su napunili osamnaest godina i da uživaju dobar glas, a ne traži se ni aktivno sudjelovanje u životu Crkve ni cjelovitost kršćanskog života.

Osim dva gore navedena zajednička uvjeta, punoljetnost i dobar glas, za zastupnika se još zahtijeva da ga je stranka imenovala vjerodostojnim nalogom, da može samo osobno vršiti službu i sebi ne može odrediti zastupnika, osim ako mu je dana izričita ovlast (kan. 1482, §1; čl. 103, §2 *DC*), da ima boravište ili prebivalište u istoj biskupiji ili u mjestu koje se nalazi blizu suda na kojem zastupa stranku (čl. 105, §3 *DC*), da je u stanju spriječiti kontradiktorne ili sumnjive akte u odnosu na volju stranke, što može proizići iz činjenice da se može pojaviti više zastupnika i zbog toga je bitan red prvenstva (kan. 1482, §2; čl. 103, §3 *DC*).

Odvjetnik, osim zajedničkih uvjeta, mora biti katolik, osim ako dijecezanski biskup dopusti drukčije.¹⁰ Također se traži da odvjetnik bude doktor kanonskog prava ili inače stručan. U praksi zbog pomanjkanja stručnih osoba u nekim sudovima ni suci ne posjeduju doktorat iz kanonskog prava te se dopušta da odvjetnici budu osobe samo s magisterijem iz kanonskog prava ako je osoba doista stručna, a u prilog tome obično ide činjenica da osoba predaje kanonsko pravo na sveučilištu ili bar na bogosloviji ili da je nakon stjecanja magisterija sudjelovala na tečajevima Rimske rote ili na drugim oblicima stručnog usavršavanja. Osim gore spomenutog, odvjetnik treba biti odobren od biskupa ili moderatora suda. Nemaju

patroni nelle crisi coniugali", RAZNI AUTORI, *Crisi coniugali: riconciliazione e contenzioso giudiziario* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2001.), 35-49; Guido MONACO, „L'avvocato stabile presso i Tribunali ecclesiastici è figura ostativa all'esecutorietà agli effetti civili delle sentenze ecclesiastiche di nullità di matrimonio?", *Il Diritto Ecclesiastico* 112/4 (2001.), 1467-1469; Paolo MONETA, „Patrono stabile e delibazione delle sentenze ecclesiastiche", *Il Diritto Ecclesiastico* 113/4 (2002.), 1376-1381.

¹⁰ Usp.: Joaquín LLOBELL, „Leparti, lacapacità processuale e i patroni nell'ordinamento canonico“, *Ius Ecclesiae* 12 (2000.), 93.

potrebu za tim odobrenjem oni koji su stekli diplomu odvjetnika Rimske rote. Još je potrebno za vršenje službe odvjetnika biti upisan u kazalo ili popis. Čl. 12 *DC* propisuje: „Biskup moderator dužan je objaviti kazalo ili popis u koji su upisani odvjetnici koji su pripušteni na njegov sud, kao i zastupnici koji ondje običavaju predstavljati stranke.” Upis u kazalo ili odobrenje za pojedini slučaj nisu fakultativni, nego su nužni i konstitutivni jer bez valjanog naloga presuda bi bila nepopravljivo ništava (kan. 1620, 6°: „Presuda je nepopravljivo ništava ako: je netko nastupio u ime drugoga bez zakonitog naloga.” Usp.: čl. 270, br. 6, *DC*).

2.2. Zajedničke odredbe za zastupnike i odvjetnike

Odredba o vjerodostojnom nalogu koji mora biti pohranjen u sudu odnosi se i na zastupnika i na odvjetnika. Kan. 1484, i čl. 106 *DC* reguliraju način dodjeljivanja i pohrane naloga, iako ne određuju od koga treba biti dodijeljen i za koje područje. Paragraf prvi određuje da prije nego što zastupnik i odvjetnik preuzmu službu, moraju u sudu pohraniti vjerodostojan nalog koji je prihvaćen. Vjerodostojan nalog prema pravnoj praksi imamo kad je nalog potpisan osobno od strane mandatar, odnosno stranke, na način da se nema nikakve sumnje u njegovu autentičnost. Presuda bi bila nepopravljivo ništava samo u slučaju kad bi odvjetnik djelovao s lažnim nalogom, odnosno s nezakonitim nalogom.¹¹ Potvrda autentičnosti naloga mora biti potvrđena aktom nadležne crkvene vlasti (kancelar kurije, bilježnik suda, župnik) ili analogno aktom civilne vlasti (javni bilježnik).¹²

Nalog može dati stranka u postupku ili obje stranke. Ako oba ženiđbena druga zatraže proglašenje ženiđbe ništavom, mogu si postaviti zajedničkog zastupnika ili odvjetnika (čl. 102 *DC*). Nalog se može dati i po službenoj dužnosti od strane sudskog vikara na zahtjev predsjednika (čl. 307, §1 *DC*). Paragraf drugi kan. 1484 i čl. 106 *DC* predviđaju mogućnost prihvaćanja zastupnika iako nije predao punomoć, ali pod određenim uvjetima: da se spriječi utnuće prava (npr. jer istječu termini za priziv), ako stvar zahtijeva da se položi prikladno jamstvo za eventualnu štetu, da preda punomoć u neprekoračivom roku koji je odredio predsjednik.

Daljnje odredbe, koje se odnose i na zastupnika i na odvjetnika, odredbe su o njihovoj nesposobnosti svjedočiti u postupku u kojem zastupaju stranku. Naime, pravo određuje da svatko može svjedočiti, osim ako je

¹¹ Usp.: C. STANKIEWICZ, *Aquiliana*, 21.12.2000, br. 9-10; Carlo GULLO, „I procuratori e gli avvocati“, 305.

¹² Usp.: Carlo GULLO, „I procuratori e gli avvocati“, 306.

po pravu u cijelosti ili djelomice izričito isključen (kan. 1549; čl. 195 *DC*)¹³. Kanon 1550 i slično čl. 196 *DC* predviđaju dvije vrste osoba nesposobnih svjedočiti: naravno nesposobni (§1)¹⁴ i zakonski nesposobni (§2). Zakonski nesposobnima smatraju se stranke u parnici ili oni koji na suđenju nastupaju u ime stranka, sudac i njegovi pomoćnici, odvjetnik i drugi koji strankama pomažu ili su pomagali u dotičnoj parnici (kan. 1550, §2, br. 1).

Zakon određuje i da su izuzeti od obveze svjedočenja državni službenici, liječnici, primalje, odvjetnici, bilježnici i drugi koji su obvezni na službenu tajnu (kan. 1548; čl. 194 §2 *DC*)¹⁵. Zakon se ograničava na dopuštanje tim osobama da ne svjedoče jer nitko ne može biti obvezan činiti stvari iz kojih bi mogla proisteći šteta za njega (kan. 1548, §2, br. 2; čl. 194, §2, br. 3 *DC*).

2.3. Obveze i prava zastupnika i odvjetnika

Obveze zastupnika su, prema zakonu, predstavljati stranku, podnositi brižno akte važne za parnicu, informirati stranku o stanju parnice (čl. 104, §2 *DC*) i podnositi priziv (čl. 107, §2 *DC*).

Obveza je odvjetnika ne priopćiti unaprijed pitanja stranci koju zastupa i svjedocima (čl. 170 *DC*) teška obveza je da spise ne daje strankama (čl. 235 *DC*);¹⁶ obveza da strankama ne priopćuju sadržaj tajnih spisa (čl. 157, §2 *DC* - „Neka se ne prihvaćaju tajni dokazi, osim zbog važna razloga i osiguravši odvjetnicima stranaka pravo da o njima budu obaviješteni, poštujući čl. 230,¹⁷ 234 (usp. kan. 1598, §1)”; i obveza da bez odgađanja i

¹³ Čl. 195 *DC*: „Svatko može biti svjedok, osim ako je po pravu u cijelosti ili djelomice izričito isključen (kan. 1549).”

¹⁴ Čl. 196, §1 *DC*: „Neka se svjedočenje ne dopusti maloljetnicima mlađim od četrnaest godina života, ni slaboumnima; ipak, mogu se preslušati prema sučevoj odluci kojom se izjavljuje da je to korisno (kan. 1550, §1).”

¹⁵ Čl. 194, §2 *DC*: „Poštujući propis čl. 196, §2, br. 2, izuzimaju se od obveze da odgovaraju: 1° klerici, u odnosu na ono što im je očitovano u vezi sa svetom službom; 2° državni službenici, liječnici, primalje, odvjetnici, bilježnici i drugi koji su obvezni na službenu tajnu i zbog danog savjeta, s obzirom na poslove podložne toj tajni; 3° oni koji se boje da bi zbog njihova svjedočenja njih same, ili ženidbenog druga, ili bliže krvne srodnike, ili tazbinu zadesilo ozloglašenje, opasna zlostavljanja ili druga velika zla (usp.: kan. 1548, §2).”

¹⁶ Čl. 235 *DC*: §1 „Odvjetnicima koji to zahtijevaju sudac može dati primjerak spisa (usp.: kan. 1598, §1).
§2 Odvjetnici imaju tešku obvezu da primjerak spisa, bilo u cijelosti bilo djelomice, ne daju drugima, uključujući i stranke.”

¹⁷ Čl. 230 *DC*: „Da se izbjegnu veoma velike pogibelji, sudac može odlučiti da se

savjesno obavlja obranu (čl. 245 i 307, §3 *DC*).

Odvjetnicima i zastupnicima, kanonom 1488 (čl. 110 *DC*), predviđene su određene zabrane: odustati od naloga bez opravdana razloga tijekom rješavanja parnice, ugovoriti pretjeranu naknadu za svoje usluge, a ako bi to učinili, pogodba je ništava, iznevjeriti službu zbog darova, obećanja ili bilo kojeg drugog razloga, odvući parnice od mjerodavnih sudova ili izigrati zakon na bilo koji način (usp.: kann. 1488-1489).¹⁸

Kanon 1485 i čl. 104, §1 imaju nakanu štititi oštrije prava stranke. Zakon zahtijeva od zastupnika da ima poseban nalog stranke kad se radi o odustajanju od tužbe ili daljeg postupka, ili sudskih čina, ili sklapanja nagodbe, ugovora i svega onoga zašto pravo zahtijeva poseban nalog (čl. 150, §2 *DC*).¹⁹ Dakle, zastupnik, sve gore navedeno, može izvršiti ako ima poseban nalog koji mu je dala stranka.

Što se tiče odvjetnika, on ima pravo u postupku predlagati pitanja sucu za koja smatra da se trebaju postaviti (čl. 166, *DC*); pregledati sudske spise, iako još nisu objavljeni, i provjeriti isprave koje su stranke predočile (čl. 159, §2); mogu dobiti od suca primjerak spisa (čl. 235, *DC*, usp.: kan. 1598, §1). U odnosu na stranku ima pravo na honorar koji je predviđen zakonom (čl. 303, §2 *DC*).

2.4. Odricanje, opoziv i uklanjanje zastupnika i odvjetnika

Članak 10, br. 1 *DC* određuje da je zastupnicima i odvjetnicima zabranjeno, tijekom rješavanja parnice, odustati od naloga bez opravdanog razloga. Kršenje odredbe moglo bi uključivati kazne i naknadu štete. Za odvjetnika ili zastupnika kao razlog odricanja ne može biti naveden prekid povjerenja, zbog obmanjivanja ili prijevare, od strane stranke glede istinite verzije činjenica jer bi to moglo utjecati na ishod parnice, a odvjetnik je nalogom preuzeo obvezu službene tajne (čl. 104, §1 *DC*). U takvu slučaju, korisno je da motivi odricanja budu dani napismeno stranci pozivajući je da

neki spis ne smije pokazati strankama, pazeći, ipak, da se uvijek poštuje pravo na obranu (usp.: kan. 1598, §1)”; čl. 234 *DC*: „Ako sudac smatra da se neki spis ne smije pokazati strankama, kako bi se izbjegle veoma velike pogibelji, isti spis, nakon što dadu prisegu ili obećanje o čuvanju tajne, može biti dan na uvid odvjetnicima stranaka.”

¹⁸ Za detaljnije vidi: Carlo GULLO, „I procuratori e gli avvocati“, 308-309.

¹⁹ Čl. 150, §2 *DC*: „Da bi odreknuće bilo valjano, treba se predati napismeno i mora ga potpisati stranka ili njezin zastupnik, opskrbljen opet posebnim nalogom, mora se priopćiti drugoj stranci, koja ga mora prihvatiti ili barem ne osporiti, a predsjednik ili izložitelj ga mora dopustiti (usp. kan. 1524, §3).”

opozove nalog. Samo u slučaju da stranka to odbije, odvjetnik ili zastupnik mogao bi dostaviti sudu motive odricanja. Odricanje, da bi bilo valjano, mora biti prihvaćeno od stranke.

Kan. 1486, §1 (čl. 108 *DC*) donosi odredbe o opozivu odvjetnika i zastupnika. Kao što imenovanje zastupnika i odvjetnika biva nalogom stranke ili suca, tako i prestaje, između ostalih razloga zbog opoziva stranke ili suca. Taj opoziv, da bi bio učinkovit, potrebno je da im se priopći i da se, ako je utvrđen sporni predmet, sudac i druga stranka obavijeste o tome jer se tijekom parnice obustavlja ako je u njoj potreban zastupnik (kan. 1519)²⁰ i jer sudac mora što prije postaviti novog zastupnika, ako to stranka zanemari (kan. 1519, §2). Čini se da je, kao i za nalog, potrebno da opoziv bude napisмено dostavljen, a ne traži se niti da bude naveden razlog, niti da bude prihvaćen.²¹

Kan. 1487 (čl. 109 *DC*) određuje da predsjednik može, nakon što je donio odluku uz obrazloženje, bilo po službenoj dužnosti, bilo na zahtjev stranke, ukloniti zastupnika ili odvjetnika. Važan razlog može biti konstantno opstruktivno ponašanje, ometanje pravde i nepoštovanje zakona. Odvjetnik i zastupnik mogu biti uklonjeni bilo da su imenovani od stranke, bilo po službenoj dužnosti. Uklanjanje može biti odlukom suca ili na zahtjev stranke, naravno, ne one koja je imenovala zastupnika ili odvjetnika jer ih ta stranka može opozvati, nego stranke kojoj je dan zastupnik ili odvjetnik po službenoj dužnosti (ako je npr. zapostavio svoju dužnost, odnosno ako je nemaran), ali također i od druge stranke u slučaju vidljivog opstruiranja ili ometanja pravde. Protiv odluke o uklanjanju može se uteci višeću ili sudu višeg stupnja.

Prema pravnoj odredbi odvjetnici i zastupnici koji pogriješe protiv povjerene im službe (čl. 111, §1 *DC*) trebaju se kazniti. Odredba se izričito odnosi na slučaj korupcije, također i samo pokušaja (kan. 1386), propusta ili zlouporabe vlasti (kan. 1389, §1), krivotvorenja isprava (kan. 1391), nepoštovanja suda (kan. 1470, §2), otkupljivanja parnice ili ugovaranja prekomjerne nagrade (kan. 1488, §1), na slučaj potkupljivanja ili iznevjeravanja službe (kan. 1489).

U svim slučajevima, kad se prekrše obveze ili zabrane ili kad se ne ispunjavaju uvjeti za vršenje službe, tko je odgovoran za navedeno, može biti kažnjen, suspendiran od vršenja službe i izbrisan iz popisa odvjetnika.

²⁰ Kan. 1519, §1: „Ako prestane služba zaštitnika ili skrbnika ili zastupnika koji je prema odredbi kan. 1481, §§1. i 3. potreban, tijekom parnice u međuvremenu se obustavlja. §2: Neka sudac ipak što prije postavi drugog zaštitnika ili skrbnika; zastupnika pak za parnicu može postaviti ako stranka u kratkom roku, koji odredi sam sudac, zanemari.”

²¹ Usp.: Carlo GULLO, „I procuratori e gli avvocati“, 312.

3. Ured za davanje pravnog savjeta pri sudu i stalni odvjetnici (čl. 113, DC)

3.1. Komentar čl. 113. upute DC

Uputa DC u članku 113. donosi odredbu o uredu za davanje pravnog savjeta i osobama koje čine taj ured. Uputa donosi:

Čl. 113 - §1. Neka pri svakom sudu postoji ured ili osoba, tako da svatko slobodno i bez odlaganja može dobiti savjet o mogućnosti i načinu postupanja za pokretanje svoje parnice ništavosti ženidbe, ako je to moguće.

§2. Ako tu službu obnašaju službenici suda, oni ne mogu sudjelovati u parnici niti kao suci niti kao branitelji veze.

§3. Neka se u svakom sudu, ako je moguće, postave stalni odvjetnici, plaćeni od sama suda, koji mogu obavljati službu, o kojoj se govori u §1, a koji obavljaju službu odvjetnika ili zastupnika za stranke koje ih žele izabrati (usp. kan. 1490).

§4. Ako je služba o kojoj se govori u §1 povjerena stalnom odvjetniku, isti ne može prihvatiti obranu u parnici, osim kao stalni odvjetnik.

Treba naglasiti da i kan. 1490 Zakonika preporučuje potrebu uspostavljanja stalnog zaštitnika i ističe da se uspostavi u svakom sudu. Međutim, ova preporuka je s pridržajem ako je moguće, i treba naglasiti da se ova odredba ne primjenjuje dovoljno u praksi, a mišljenje je nekih kanonista kako je razlog tomu povezan s problemima troškova²² umjesto da se ta pomoć promatra pod pastoralnim vidom. Spomenuta stručna pomoć, prije postupka je osobito potrebna, s obzirom na to da i veliki broj pastoralnih djelatnika nema dostatno znanje odredaba kanonskog.²³ Stručna pravno-pastoralna pomoć prije pokretanja postupka najbolji je način da se stranci pomogne razjasniti situaciju u kojoj se nalazi, da joj se obrazlože pravne mogućnosti, isprave moguće subjektivne zablude gleda spora, da se čuje mišljenje i druge stranke, da se obrazlože ciljevi postupka i njegove procedure bez isključivanja mogućnosti mirenja.²⁴

Čini se kako često postoje odredbe koje se u praksi slabo primjenjuju, jedna od njih je i čl. 113 DC. Neki pravnici negoduju na paragraf

²² Usp.: María LÓPEZ MEDINA, „La asistencia de letrado en los tribunales eclesiásticos una propuesta de interpretación del artículo 113 de la Dignitas Connubii“, Rafael RODRÍGUEZ CHACÓN, (ur.), *Temas candentes de Derecho matrimonial y procesal y en las relaciones Iglesia-Estado* (Madrid: 2007.), 183-190.

²³ Usp.: Manuel Jesús ARROBA CONDE, *Prova e difesa nel processo di nullità del matrimonio canonico* (Lugano: 2008.), 111-112.

²⁴ Usp.: kann. 1446 i 1676.

drugi spomenutog članka koji zabranjuje službenicima suda, koji su bili savjetnici, da budu suci ili branitelji veze. Potrebno je istaknuti da u velikom broju biskupija upravo samo službenici suda mogu pružiti ovu pomoć, stoga je nužna još veća priprava djelatnika bilo klerika, bilo laika, dostatno kvalificiranih za pružanje pravno-pastoralne pomoći u fazi prije postupka.

Uputa *DC* u svojem prvom paragrafu nalaže da pri svakom sudu postoji ured ili osoba za davanje savjeta o mogućnosti i načinu pokretanja postupka za proglašenje ništavosti ženidbe. Ovaj ured, odnosno osobe, nemaju drugu zadaću doli dati savjet i pomoći otkriti postoje li u konkretnom slučaju razlozi za pokretanje postupka, odnosno koja je procedura da bi se pokrenuo postupak. Ističe se da svatko bez odgode može dobiti savjet, dakle, možemo pretpostaviti da se traži mjerodavno mišljenje, savjet, ali ne i detaljna analiza slučaja i konačno pravno mišljenje. Pomoć koju ističe *DC* u ovom članku pokrivala bi više pastoralnu nego pravnu potrebu. Činjenica je da je velik broj vjernika u neznanju oko rada crkvenih sudova i mogućnosti sređivanja svoje neregularne situacije. Još uvijek čak i veći broj visoko obrazovanih osoba misli kako se proglašenje ništavosti ženidbe može dobiti samo na sudovima Svete Stolice. Potrebno je ovdje naglasiti da sredstva društvenog priopćavanja nisu spremna ili sposobna na ispravan način informirati javnost, nego u javnost izlaze s neistinama i vrlo često s neprovjerenim podacima. Veliku ulogu mogu odigrati župnici ili osobe koje se bave obiteljskim pastoralom jer vjernike u teškoćama mogu upoznati i informirati o postojanju ureda za dobivanje savjeta, i to je jedan od najboljih načina i instrumenata za garanciju da svi vjernici mogu slobodno pristupiti crkvenim sudovima i da mogu dobiti stručnu pravnu pomoć.

Odredbe koje donosi *DC* svakako su novost u odnosu na kan. 1490 u kojem se ističe: „Neka se u svakom sudu, ako je moguće, postave stalni zaštitnici, plaćeni od samog suda, da obavljaju službu odvjetnika ili zastupnika, osobito u ženidbenim parnicama, za stranke koje ih žele izabrati.” Kanon 1490 je posljednji kanon poglavlja II., *Zastupnici u sporovima i odvjetnici*, dakle nije kanon koji bi se odnosio samo i isključivo na ženidbene parnice, iako se u tekstu te parnice posebno spominju. Opažamo dvije promjene ove odredbe preuzete u čl. 113, §3 *DC*, s jedne strane se govori o stalnim odvjetnicima koji mogu obavljati službu o kojoj se govori u §1, dok se s druge strane predviđa da isti mogu obavljati službu odvjetnika ili zastupnika za stranke koje ih izaberu. Dakle, moglo bi se zaključiti da su stalni odvjetnici, na neki način, predstavnici Crkve, ali je logično da mogu biti i odvjetnici u ženidbenim parnicama kada ih stranke žele izabrati. Stal-

ni odvjetnici za svoje su usluge plaćeni od samog suda, ali ako ih stranke izaberu za odvjetnike ili zastupnike, onda su za svoje usluge plaćeni od same stranke.

Uspostava stalnih odvjetnika je jako potrebna u pravnim sustavima kao što je naš gdje civilni odvjetnici ne posjeduju nužno znanje o kanonskom pravu, odnosno ženidbenim postupcima, i stoga nisu u mogućnosti zastupati stranke na crkvenom sudu.²⁵ Stalni odvjetnici su definirani kao odvjetnici koji su plaćeni od samog suda i koji imaju određenu stabilnost, međutim nisu odvjetnici upisani u popis, nego imaju posebnu ulogu kao suradnici crkvenog suda, stručnjaci u ženidbenom pravu, koji svoju službu vrše s manje formalnosti za osobe koje imaju potrebu obratiti se crkvenom sudu.²⁶

Nemojmo zaboraviti da postoji poseban propis za pitanje besplatne pravne pomoći i smanjenja troškova postupka u kan. 1649 Zakonika kanonskog prava i u *DC* čl. 302-308. Ako stranka traži i dobije od predsjednika suda besplatnu pravnu pomoć, imajući u vidu odredbu čl. 307 *DC*, od sudskog vikara se traži da imenuje odvjetnika koji će pružati besplatnu pravnu zaštitu. Biskup moderator, u skladu s propisima, dužan je objaviti popis u koji su upisani odvjetnici koji su pripušteni na njegov sud. Potrebno je voditi računa da su svi odvjetnici upisani u popis dužni pružiti besplatnu pravnu zaštitu onima kojima sud odobri tu pogodnost, kao što je predviđeno čl. 112, §2 *DC*.

Članak 113, §3 *DC* predviđa da stalni odvjetnici mogu obavljati službu davanja savjeta o mogućnosti i načinu postupanja za pokretanje parnice ništavosti ženidbe, kako je predviđeno u §1 istog članka. Premda je iz §2 jasno da ako tu službu obnašaju službenici suda, oni ne mogu sudjelovati u parnici niti kao suci, niti kao branitelji veze, dok je s druge strane potrebno istaknuti da ta zabrana nije sasvim jasna za odvjetnike koji su vršili službu sudskog savjetnika jer bi oni mogli prihvatiti parnicu djelujući kao stalni odvjetnici. Čini se da čl. 113 *DC* pokušava ponovno učiniti aktualnom službu predviđenu kanonom 1490 prilagođavajući je aktualnoj potrebi za jasnim informacijama koje je dužan pružiti crkveni sud o svojoj zadaći, nadležnosti u parnicama proglašenja ništavosti ženidbe, razlozima ništavosti, procedurama i fazama tijeka postupka. Ta zadaća ne može biti poistovjećena s besplatnom pravnom zaštitom.

²⁵ Usp.: Carlo GULLO, „Comentario al can. 1490“, Carlos LARRAINZAR (ur.), *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico* (Pamplona: 1997.), 1065.

²⁶ Usp.: Juan GOTI ORDEÑANA, *Tratado de Derecho Procesal Canónico* (Madrid: 2001.), 233.

Uputa DC završava čl. 308 čije se značenje na neki način podudara sa završnim kanonom aktualnog Zakonika, a ističe primarnu obvezu biskupa moderatora: „Neka biskup moderator brine da vjernicima ne bude onemogućeno obraćanje sudovima niti zbog ponašanja službenika suda niti zbog previsokih troškova, što bi moglo nanijeti velike štete dušama, čije spasenje uvijek treba biti u Crkvi vrhovni zakon.” Potrebno je naglasiti da manjak informacija onemogućava vjernicima, koji sumnjaju u valjanost svoje ženidbe, da pravno djeluju i dođu do istine o svojoj ženidbi kroz kanonski pravni sustav.

3.2. Organizacija rada Ureda za davanje pravnog savjeta

Zbog potreba obiteljskog pastorala pri crkvenim sudovima uspostavlja se Ured za davanje savjeta o mogućnosti i načinu postupanja za pokretanje parnice o ništavosti ženidbe i drugih ženidbenih postupaka.²⁷ Službu davanja savjeta obnašaju stalni odvjetnici imenovani pri Sudu, a samo u iznimnim slučajevima, kad to potreba zahtijeva, i službenici Suda.

Pravni savjet moguće je dobiti ako je obavljen prethodni savjetodavni razgovor s vlastitim župnikom i ako je riječ o slučaju ili parnici koja je u mjerodavnosti suda. Pravni savjet je moguće tražiti u svrhu otkrivanja nekog od kanonskih razloga ništavosti ženidbe; pomoći pri sastavljanju tužbe i prikupljanju priloga tužbi; pružanja cjelokupne pravne pomoći tijekom odvijanja parnice, od urudžbiranja tužbe do izricanja presude ili podnesenog priziva; pružanja jednokratne pravne pomoći tijekom odvijanja parnice, npr. odluka o prihvaćanju tužbe, odluka o formuli dvojbe, odluka o prijelazu u dokazni postupak, uvid u spise parnice, iznošenje obrane i primjedbi te priziv na presudu. Pružanje pravne pomoći u svrhu otkrivanja kanonskog razloga ništavosti ženidbe te pružanje pomoći pri sastavljanju tužbe i prikupljanju priloga tužbi je besplatno. Ako bi stranka sebi postavila odvjetnika i zatražila pružanje pravne pomoći tijekom cjelokupnog odvijanja parnice, odnosno od urudžbiranja tužbe do izrečene izvršne presude ili podnesenog priziva, ili ako stranka zatraži jednokratno pružanje pravne pomoći tijekom odvijanja parnice, troškove plaća stranka.²⁸

²⁷ Do sad kod nas u Hrvatskoj takav je ured formiran pri Međubiskupijskom sudu prvog stupnja u Zagrebu, pri Interdijecezanskom ženidbenom sudu prvog stupnja u Rijeci, a pri Uredu za obitelj Dubrovačke biskupije djeluje *Ured za informiranje, savjetovanje i posredovanje u pastoralu rastavljenih*.

²⁸ Usp.: <http://mszg.hr/ured-za-davanje-savjeta/> (9. 9. 2016.).

3.3. Pravni savjet i otkrivanje kanonskog razloga ništavosti ženidbe

Davanje savjeta prije pokretanja parnice za proglašenje ništavosti ženidbe danas čini sastavni dio obiteljskog pastoralala. Sve je više bračnih drugova koji iza sebe imaju neuspjeli brak, odnosno, onih koji su se civilno rastali i koji su stupili u novu vezu ili novi civilni brak. Velik broj crkvenih dokumenata ističe važnost pružanja pomoći osobama koje se nalaze u takvim situacijama nalažući da ih Crkva ne smije ostaviti same, nego treba biti blizu takvim osobama i naći adekvatne načine kako bi im pomogla naći duhovni put, unatoč poteškoćama i patnjama na ženidbenom području. Posebnu ulogu u tome imaju pastiri, biskupi, župnici i drugi svećenici, a na poseban način oni koji su angažirani u obiteljskom pastoralu.²⁹ U motu propriju *Mitis Iudex Dominus Iesus*,³⁰ o reformi kanonskog postupka za parnice proglašenja ništavosti ženidbe, u njegovim pridodanim Pravilima o načinu postupanja ističe se: „Biskup, snagom odredbe kan. 383, §1, je dužan u apostolskom duhu pratiti rastavljene ili razvedene ženidbene drugove, koji su zbog svoje životne situacije možda napustili vjersku praksu. On, dakle sa župnicima (usp. kan. 529, §1) dijeli pastoralnu skrb za te vjernike u teškoćama.”³¹

Jedan od vidova te pastoralne skrbi je postojanje i djelovanje Ureda za davanje pravnog savjeta, odnosno konkretna pomoć u otkrivanju postojanja razloga za pokretanje parnice za proglašenje ništavosti ženidbe. Potrebno je naglasiti da savjetovanje i pokretanje parnice nije jedini način i jedino rješenje za rastavljene osobe. Moramo istaknuti da je to velik pastoralni problem i potrebno ga je riješiti na različite načine, preko različitih savjetovališta i pružanjem duhovne pomoći. Osim toga, treba uzeti u obzir činjenicu da je broj osoba, koje u stvarnosti dokažu da imaju uvjete za pokretanje parnice za proglašenje ništavosti ženidbe i koje dobiju potvrđan odgovor, minimalan u odnosu na broj neuspjelih ženidaba. Formira-

²⁹ Usp.: Eugenio ZANETTI, „La consulenza previa all'introduzione di una causa di nullità matrimoniale“, REDAZIONE DI QUADERNI DI DIRITTO ECCLESIALE (ur.), *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco* (Milano: 2016.), 14.

³⁰ Papa Franjo je 8. rujna 2015. godine proglasio dva motuproprija kojima je reformirao kanonski postupak za parnice proglašenja ništavosti ženidbe. Motuproprijem *Mitis Iudex Dominus Iesus* – *Blagi sudac Gospodin Isus* učinjena je reforma Zakonika kanonskog prava koji vrijedi za vjernike latinskog obreda, a motuproprijem *Mitis et misericors Iesus* – *Blagi i milosrdni Isus* učinjena je reforma Zakonika kanona Istočnih Crkava koji vrijedi za vjernike istočnih obreda. Odredbe obaju motuproprija stupile su na snagu 8. prosinca 2015. godine.

³¹ FRANJO, Motu proprij *Mitis Iudex Dominus Iesus*, *Način postupanja u parnicama za proglašenja ništavosti ženidbe*, čl. 1.

nje ureda za davanje savjeta može povećati broj osoba koje se javljaju za razgovor, međutim, broj onih koji imaju doista uvjete za pokretanje parnice ostaje uvijek mali zbog činjenice da je ništavost ženidbe uzrokovana nedostatkom jasno definiranih uvjeta ili određenih bitnih elemenata na samom početku ženidbe, odnosno u trenutku njezina slavljenja. U stvari, praksa nam govori da većina ženidaba započinje s dovoljnim preduvjetima, ali zatim neki od njih prolaze krize i rastave zbog poteškoća koje nastaju tijekom same ženidbe.

Jasno je da Crkva treba učiniti sve što je moguće da pruži pomoć savjetovanjem koje može pomoći osobama da dođu do istine o valjanosti vlastite ženidbe kako bi mogle imati mirnu savjest i slobodu planiranja budućeg života. Potrebno je napomenuti kako treba voditi računa i o zaštiti dostojanstva sakramenta ženidbe koje ne smije nikad doći u pitanje. Iz iskustva možemo reći kako dobar dio vjernika koji dođe u ured za davanje savjeta drži da je njihova ženidba slavljena valjano, ali u isto vrijeme žele znati što Crkva u njihovu konkretnom slučaju savjetuje i kakav oblik pastoralne pomoći im se može preporučiti jer ne žele prestati sa svojim vjerskim životom, iako se možda nalaze u neregularnoj situaciji.

Različiti dokumenti učiteljstva o pastoralu i ženidbi naznačuju važnost ureda za davanje pravnog savjeta. Kao što smo već vidjeli Uputa DC u svom čl. 113, §1, zatim motu *proprij Mitis Iudex Dominus Iesus* u svojim Pravilima o načinu postupanja čl. 2: „Prethodna ili pastoralna istraga, koja unutar župskih ili biskupijskih struktura obuhvaća rastavljene ili razvedene vjernike koji dvoje o valjanosti svoje ženidbe ili su uvjereni u njenu ništavost, usmjerena je prema upoznavanju njihove situacije i prikupljanju korisnih elemenata za moguću provedbu redovitog ili skraćenog sudskog postupka. Ta će se istraga provoditi u okviru jedinstvenog biskupijskog ženidbenog pastoralne pomoći. Danas je jasno kako je potrebno u svakoj partikularnoj crkvi ustanoviti ured za pravno savjetovanje, ili pri samom sudu, ili kao

³² Riječ je o zaključnome dokumentu koji su Papi Franji uputili sinodski oci okupljeni na XIV. općoj redovitoj skupštini Biskupske sinode koja je u listopadu 2015. godine raspravljala o temi: „Poziv i poslanje obitelji u Crkvi u suvremenom svijetu”.

³³ „Zato je unutar obiteljskog pastoralne pomoći. Danas je jasno kako je potrebno u svakoj partikularnoj crkvi ustanoviti ured za pravno savjetovanje, ili pri samom sudu, ili kao

dio obiteljskog pastoralala, kako bi se mogla pružiti adekvatna pomoć osobama koje iza sebe imaju teške i bolne ženidbene situacije.

Naravno da odvjetnici, odnosno stalni odvjetnici, imaju veliku ulogu u otkrivanju kanonskih razloga ništavosti ženidbe u konkretnim situacijama. Međutim, da bi se došlo do istine o postojanju u konkretnom slučaju tih razloga potrebno je znati razborito pristupiti stranci, odnosno otkriti koji su motivi koji tjeraju stranku da se obrati sudu. Dakle, otkriti radi li se o osobnom inatu, raspoloženju, problemu savjesti ili želji da se uredi aktualna situacija u kojoj se stranka trenutno nalazi. Prilikom savjetovanja nema se namjera tražiti krivca, nego se želi otkriti istina i činjenice vezane uz vrijeme sklapanja ženidbe, odnosno jesu li u trenutku sklapanja ženidbe bili uistinu prisutni temeljni uvjeti traženi za njezinu valjanost. Potrebno je naglasiti kako treba imati na umu da se traže uvjeti samo za valjanost, a ne za plodnost sakramenta. Tu razliku je vrlo često potrebno pojasniti osobama koje dolaze na informativni razgovor.

Početna točka svakog savjetovanja je pretpostavka valjanosti ženidbe, dakle, tko sumnja u valjanost, treba dokazati nevaljanost (usp.: kan. 1060). Osoba koja daje pravne savjete mora imati prezentne kanonske razloge ništavosti ženidbe ili razloge za razrješenje ženidbe. Za stalne odvjetnike, u našim okolnostima, to je polazna točka da bi mogli osobama koje im se obraćaju dati mišljenje glede mogućnosti pokretanja parnice za proglašenje ništavosti ženidbe. Naravno tu se radi o postojanju ili ne postojanju konstitutivnih i bitnih elemenata za ženidbu. Zadaća crkvenih sudova je upravo hermeneutika prosuđivanja koja zna s vremena na vrijeme i od slučaja do slučaja, interpretirati činjenice pretpostavljajući da su osobe, okolnosti, sposobnosti i volja dovoljne za ženidbu, ali i ostavljajući mogućnost, koju treba dokazati, da u nekim situacijama one nisu bile dovoljne da bi se ženidba valjano sklopila.³⁴

4. Uloga stalnih odvjetnika u otkrivanju kanonskog razloga ništavosti ženidbe

Postoje različiti stupnjevi konzultacija glede otkrivanja kanonskog razloga ništavosti ženidbe. Kako smo gore spomenuli, uvjet da se dođe na savjetovanje u Ured za davanje pravnog savjeta je prethodni razgovor s vlastitim župnikom. U Pravilima o načinu postupanja koja su pridodana motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* u čl. 3 ističe se: „Provedba ove istrage

³⁴ Usp.: Eugenio ZANETTI, „La consulenza previa all'introduzione di una causa di nullità matrimoniale“, 16.

povjerit će se osobama prikladnim po mišljenju mjesnog ordinarija, koje za to posjeduju odgovarajuće kompetencije koje i ne moraju biti isključivo kanonsko-pravne. To su u prvome redu vlastiti župnik ili župnik koji je ženidbene drugove pripremao za sklapanje ženidbe. Ova se savjetodavna zadaća može povjeriti i drugim klericima, posvećenim osobama ili laicima koje odobri mjesni ordinarij.” Dakle, radi se o osobama, savjetnicima koji imaju znanje iz ženidbenog prava i imaju osobitu pastoralnu osjetljivost. Takav način savjetovanja postoji već u nekim biskupijama, a zadaću savjetovanja obavljaju u većini slučajeva osobe koje su stručnjaci u kanonskom pravu ili djelatnici u obiteljskim savjetovalištim.

Naravno, da je u radu ovog ureda nezaobilazna uloga stalnih odvjetnika koji bi trebali biti prisutni na svim crkvenim sudovima kako bi mogli osigurati dragocjeno i kompetentno savjetovanje. Na ovoj razini savjetovanja ulazi se dublje u konkretni slučaj tražeći da li realno postoje razlozi i dovoljni dokazi za pokretanje parnice za proglašenje ništavosti ženidbe. Treba jasno naglasiti da se ne radi o davanju mišljenja je li ženidba ništava, nego o otkrivanju postojanja dostatnih razloga kako ne bi došlo do ishitrenog pokretanja parnice. Radi se o mogućnosti koju vjernici mogu koristiti bez većih problema i ta mogućnost je besplatna. Na kraju razgovora trebalo bi biti moguće iznijeti precizno mišljenje o mogućnosti pokretanja ili ne pokretanja parnice. U slučaju da se savjetuje pokrenuti parnicu, stalni odvjetnik je dužan dati informacije stranki što treba učiniti da bi se pokrenula parnica, a može stranci savjetovati i da si postavi odvjetnika kako bi imala pravo na pružanje cjelokupne pravne pomoći. Potrebno je dati informacije zainteresiranoj stranci i o tijeku postupka, vremenu trajanja postupka i predviđenim troškovima. Bilo u slučaju pozitivnog, bilo negativnog mišljenja, stalni odvjetnik treba biti pastoralno razborit i treba pružiti stranci informacije i o drugim oblicima pastoralnog djelovanja na području biskupije kojima se pruža duhovna pomoć ili o savjetovalištim za osobe rastavljene, rastavljene ponovno vjenčane te o nekim drugim oblicima pomoći osim onih na crkvenoj razini, npr. psihološkoj, pravnoj i materijalnoj.³⁵ Samo će tako osoba moći osjetiti pažnju Crkve prema osobama koje se nalaze u neregularnim situacijama, shvatiti da ta briga nadilazi kanonski vid pomoći i promatra osobu u njezinoj cjelini.

Već smo spomenuli da stalni odvjetnici mogu zastupati stranke ako ih jedna ili obje stranke slobodno odaberu. Kod nas je taj način djelovanja tek u začetku i jedini je način da stranke budu zastupane s obzirom na to

³⁵ Usp.: Eugenio ZANETTI, „La Chiesa dinanzi alle crisi coniugali: discernimento pastorale e consulenza canonica“, *Firmana: quaderni di teologia e pastorale* 24,1 (2015.), 115.

da pri našim crkvenim sudovima nemamo odvjetnika koji su upisani u popis crkvenog suda. Dakle, uloga stalnih odvjetnika predstavlja posljednju instanciju, nakon koje se definitivno odlučuje da li će se pokrenuti parnica ili ne. To potvrđuju Pravila u čl. 4: „Pastoralna istraga prikuplja podatke korisne za eventualno pokretanje parnice od strane ženidbenih drugova ili njihova zastupnika pred mjerodavnim sudom. U istrazi valja istražiti jesu li stranke suglasne u traženju ništavosti.” Bitno je i važno saznati koji je stav druge stranke jer druga stranka može pomoći u prikupljanu više dokaza ili mogućnosti da pokrenu parnicu obje stranke, a također i s obzirom na mogućnost primjene kratkog postupka pred biskupom (usp.: čl. 5 i kann. 1683-1687).

Dakle, savjetovanje se zaključuje odlukom o pokretanju ili nepokretanju postupka. Ako se stranka odluči na pokretanje postupka, stalni odvjetnik pomaže joj u sastavljanju tužbe kojom stranka, ako tužba bude prihvaćena, pokreće postupak. U tužbi trebaju biti ukratko opisane činjenice vezane uz predbračno razdoblje i vrijeme sklapanja ženidbe te, naravno, naznačeni razlozi zbog kojih se ženidba smatra ništavom.³⁶ Osim pomoći oko tužbe, odvjetnik će pomoći stranci prikupiti potrebnu redovitu dokumentaciju i onu koja možda postoji (korespondencija, medicinska dokumentacija, vještačenja) i naravno informirati svjedoke o predlaganju za svjedočenje u postupku i pomoći pri ispunjavanju obrasca za sastavljanje liste svjedoka. Stalni odvjetnik ima zadaću upoznati stranku s etapama tijeka postupka, sa sudskim troškovima samog suda, kao i s troškovima vezanim uz odvjetnika ako ga stranka želi angažirati u daljnjem dijelu postupka.

Zaključak

Jasna je povezanost koja postoji između zaštite prava na obranu i službe zastupnika i odvjetnika u kanonskom postupku. Jako je važna osoba odvjetnika u odnosu s vjernikom koji dolazi iznijeti mu stvar koja je za stranku uvijek bolna i izvor je patnje. Odvjetnik nije bitan samo s profesionalnog gledišta nego i s moralnog. Potrebno je da ne pribjegne ekstremima, da ne obeshrabruje stranku i ne treba sebi prisvajati ulogu suca, ali u isto vrijeme ne smije biti ni površan, olako ohrabrivati i stvarati lažne iluzije.³⁷ Bitno je da razmotri ima li razloga za pokretanje parnice, ali i da bude jasan glede mogućnosti pozitivnog ishoda i potrebnog vremena

³⁶ „Pošto se prikupe svi elementi, ako to stvar zahtijeva, istraga se zaključuje tužbom, koju treba podnijeti mjerodavnom sudu” (FRANJO, *Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, čl. 5).

³⁷ Usp.: Carlo GULLO, „I procuratori e gli avvocati“, 314-315.

za završetak parnice. Biskup moderator se treba pobrinuti „da vjernicima ne bude onemogućeno obraćanje sudovima niti zbog ponašanja službenika suda niti zbog previsokih troškova, što bi moglo nanijeti velike štete dušama, čije spasenja treba biti u Crkvi vrhovni zakon” (čl. 308, DC).

Pružanje besplatne pastoralno-pravne pomoći na liniji je poziva pape Franje da se učini sve što je moguće kako bi se vjernicima pojednostavio pristup crkvenim sudovima, odnosno parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe. Osobe koje vrše ovu službu moraju imati pred očima da u tim trenucima predstavljaju Crkvu, osoba u službenicima suda vidi Crkvu. Dakle, odvjetnik mora u svojoj službi osjetiti i odgovornost prema Crkvi jer je u tom vidu pastoralnog djelovanja u igri slika Crkve, koja može biti predstavljena ispravno ili pogrešno. Treba imati uvijek na umu da se Crkvu predstavlja vjernicima kao brižnu majku i učiteljicu istine koja usmjeruje naš život prema dobru.³⁸

PROCURATORS AND ADVOCATES IN DISPUTES AND LEGAL ADVICE OFFICE

(Cann. 1481–1490 CCL, Art. 101-113 *Dignitas connubii*)

Summary

This paper presents and clarifies the canonical norms dealing with the protection of the right to a defense, specifically examining the service of litigation procurators, advocates and permanent advocates during the marriage process. The paper presents provisions of the Code of Canon Law relating to the right to defense, the provisions of the instruction Dignitas connubii, which deals specifically with marriage litigation, that is, the protection of the rights of married couples, and the provisions of the motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus.

The first section deals with the conditions required for the work of litigation procurators and advocates, the legal provisions regarding their duties, their obligations and rights, and the circumstances in which they may be removed or withdrawn

The second section deals with the Office for Legal Advice in Ecclesiastical Courts, that is, Art. 113 of the instructions laid out in The Dignity of Marriage, and elaborates on the organization of the work of this office, analyzing in more detail the role of the permanent advocates in the work of the office. It also deals with the presentation of canonical reasons for the annulment of a marriage.

Keywords: *canonical proceedings, litigation procurator, permanent advocate, Dignitas connubii, Dignity of Marriage, legal advice.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan

³⁸ Usp.: Eugenio ZANETTI, „La Chiesa dinanzi alle crisi coniugali: discernimento pastorale e consulenza canonica“, 120.

UDK: 27-46-053.6(497.5Osijek)

Pregledni rad

Primljeno: veljača 2019.

doc. dr. sc. Stanislav Šota
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Petra Preradovića 17
31400 Đakovo
stanislav.sota@os.t-com.hr

Ivana Dugandžić, mag. theol.
Centar za autizam
Vinkovačka 3
31 000 Osijek
dug.ivana@gmail.com

STAVOVI MLADIH GRADA OSIJEKA KOJI SU POHODILI PRIPRAVU ZARUČNIKA ZA BRAK O VREMENU, VREDNOTAMA, POTEŠKOĆAMA, IZAZOVIMA PRIJE BRAKA, NJIHOVA OČEKIVANJA U BRAKU TE NJIHOVA RELIGIOZNOST

Sažetak

U radu autori analiziraju i kritički se osvrću na provedeno istraživanje među dvjesto osamnaest mladih iz dvaju osječkih dekanata, Istočnog i Zapadnog, koji su tijekom šest večeri (u Osječkom istočnom od 2. do 14. ožujka 2017., a u Osječkom zapadnom od 6. do 22. veljače 2017. godine) pohađali pripravu za brak u organizaciji Povjerenstva za brak i obitelj Đakovačko-osječke nadbiskupije i navedenih dekanata. Jedan dio rada donosi analizu i kritički osvrt mladih grada Osijeka i uže okolice te njihova promišljanja o vremenu, vrednotama, vrijednostima, očekivanjima, razočaranjima i nadanjima prije braka. U drugom dijelu analizira se jedna od najvažnijih dimenzija za uspjeti brak i sretnu obitelj – religioznost mladih - te se kroz tipologiju (ne)vjernika (praktični vjernici, tradicionalni, prigodni, religiozni i ateisti) prikazuje njihovo prakticiranje vjere. Praktičnim vjericima izjasnilo se njih 27,06 %, a 35,32% prigodnim. Među mladima grada Osijeka tradicionalnih vjernika je 26,6%, agnostika 8,25% i ateista 1,37%.

Ključne riječi: mladi, priprava za brak i obitelj, religioznost, mladi grada Osijeka, vrednote.

Uvod

Prema papi Franji Crkva je pozvana biti obitelj obitelji, odnosno zajednica kućnih Crkava-obitelji koja se svakodnevno izgrađuje, raste i obogaćuje. Ljubav koja bi se trebala svakodnevno očitovati u obitelji nužno na taj način postaje, biva i jest sakramentalno dobro Crkve i njezinih članova.¹ U vremenu društveno-političkih, duhovno-kulturnih i religiozno-vjerskih promjena i proturječja u cijelom svijetu, Europi i Republici Hrvatskoj teško je i zahtjevno govoriti o sustavu vrijednosti suvremenog čovjeka te postavljenoj životnoj ljestvici vrednota. Ljestvica vrednota i čovjekova religioznost, unatoč proturječjima, predstavljaju bogatstvo, napose izazov za Crkvu, njezino pastoralno djelovanje, prepoznavanje pastoralnih prioriteta ciljeva i naglasaka. Izgrađena i postavljena ljestvica vrednota sastavnica je i nositeljica života svakog čovjeka, budući da vrednote svakom čovjeku pružaju osjećaj (bez)smisla života i njegova djelovanja. Premda su pluralnost stavova i mišljenja o vrednotama u sebi nerijetko proturječni, svaki čovjek mora prihvatiti vrednote kao trajnu vrijednost.² Transformacija vrednota suvremenog čovjeka najočitija je danas u instituciji braka i obitelji.³ Življenje vrednota utemeljenih na evanđelju kršćaninu je moguće jedino ako ima jasnu osobnu vjeru. Ona podrazumijeva poglavito dimenziju osobnog prijanjanja uz Krista i jakost svjedočanstva u svakodnevnom životu. Osobna vjera utemeljena na osobnom susretu s Kristom i njegovom Riječju snaga je koja može ne samo prepoznati nego i *nadživjeti* sveprisutnu diktaturu relativizma,⁴ gender revoluciju,⁵ reklamokraciju, agnosticizam, beskrupu-

¹ Usp.: FRANJO, Postsinodalna apostolska pobudnica *Amoris laetitia* (Zagreb: KS, 2016.), br. 69.

² Usp.: Gordan ČRPIĆ – Siniša ZRINŠČAK, „Religija, društvo, politika: Komparativna perspektiva“, Josip BALOBAN – Krunoslav NIKODEM – Siniša ZRINŠČAK (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi - komparativna analiza* (Zagreb: KS, 2014.), 13-38.

³ Usp.: Krunoslav NIKODEM - Pero ARAČIĆ, „Obitelj u transformaciji“, Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.), 145-176.

⁴ Usp.: Roberto DEMATTEI, *Diktatura relativizma* (Split: Verbum, 2010.), 5-15.

⁵ Usp.: Gabriele KUBY, *Nova ideologija seksualnosti* (Split: Verbum, 2010.), 5-146. Nova ideologija seksualnosti (gender ili rodna ideologija) prodire „iza leđa“ javnosti u državne institucije, na sveučilišta, u škole, čak i u dječje vrtiće. Pod njezinim utjecajem naglašava se da je svako spolno usmjerenje (heteroseksualno, homoseksualno, lezbijsko, biseksualno i transseksualno) isključivo pitanje izbora te da ga kao takvo društvo mora prihvatiti i zajamčiti mu sva prava. Tako se pod vidom rodni prava niječe temeljna različitost spolnoga identiteta muškaraca i žene i njihova prirodna upućenost jednoga na drugo.

lozni predatorski kapitalizam, materijalizam, individualizam i sve naglašenije konzumističko poimanje vjere. Današnje društvo, u kojem se relativiziranje kršćanskih vrednota uzdiže na razinu ideološke dogme, pridaje istu vrijednost istini i pogrešci kao subjektivnom izričaju savjesti, ne priznaje objektivne vječne vrednote, snaži relativizam koji ništa ne priznaje kao konačno i koji kao posljednje mjerilo ostavlja samo čovjekovo ja i njegove želje, velik je izazov i poziv cijeloj Crkvi i njezinu evangelizacijskom pastoralno-katehetskom radu, posebice pastoralnom djelovanju s odraslima.⁶ Usprkos dinamizmu i transformaciji vrednota, papa u miru Benedikt XVI. nerijetko je isticao da su vrednote s kojima „Crkva ne trguje, ne može i ne smije trgovati: život, obitelj i odgoj“.⁷ Prvi dio rada prikazuje stavove mladih grada Osijeka koji su pohodili pripravu zaručnika za brak, njihovo poimanje o vrednotama, poteškoćama, izazovima prije braka. U drugom dijelu analizira se religioznost mladih te se kroz tipologiju vjernika prikazuje njihovo prakticiranje vjere.

1. Promišljanja mladih grada Osijeka i uže okolice koji su pohodili pripravu za brak o vremenu, vrednotama, poteškoćama, izazovima prije braka, te njihovim očekivanjima u braku

Stupajući u brak, muškarac i žena u zajednički život unose svoje specifičnosti: individualne, dobne, kulturne, religijske, obrazovne, odgojne, obiteljske. U vremenu prije braka zaručnici imaju veliku želju izgraditi dobar odnos udvoje. Jedan dio zaručnika uspije, dok određeni dio ne uspije jer nije spreman na iskrenost, osluškivanje partnera, iskrenu komunikaciju, osobni rast, sazrijevanje, i samopromjenu. Dodatni izazov leži u činjenici da je sakrament ženidbe jedini sakrament koji se živi u dvoje, stoga on u sebi nosi, sadržava i posjeduje ne samo vlastite posebnosti, zahtjeve i preduvjete nego podrazumijeva temeljitiji, sveobuhvatniji i sadržajniji vid svjesnosti i važnosti pripreme supružnika. U tom je smislu na razini mjesne Crkve nužno omogućiti što kvalitetniju pripremu za ženidbu. Predženidbeni pastoral u najvećoj je mjeri sadržan u pripravi (tečajevima)⁸ za brak, koji bi trebali obuhvatiti bližu i neposrednu pripravu za ženidbu. Iako su teme pripreme zaručnika za brak sadržajno bogate, način na koji se prezen-

⁶ Usp.: Glenn Davis STONE, „Tocqueville’s ‘Democratic Despotism’ and pope Benedict’s ‘Dictatorship of Relativism’”, *Catholic Social Science Review* 19 (2014.), 7-19.

⁷ Usp.: Roberto DEMATTEI, *Diktatura relativizma*, 17.

⁸ Prema novom priručniku za pripravu, koji je trenutno na razini radnog materijala, više se ne koristi izraz tečaj, nego priprava zaručnika za brak.

tiraju nije u skladu sa suvremenim metodičkim i didaktičnim načelima, te zbog toga pojedine teme ostaju neshvaćene, neprihvaćene ili nejasne određenom broju polaznika. Dodatnu poteškoću stvaraju i današnji mentalitet i najnovija događanja u Hrvatskoj, napose Slavoniji, iseljavanje mnogih mladih obitelji u druge europske zemlje i demografska kriza.⁹ Model priprave, nadalje, nužno mora računati i na mentalitet suvremenog čovjeka, kulturu izbora, gender revoluciju, diktaturu relativizma, beskrupulozni kapitalizam. Isto tako, mentalitet stvoren komunističkim nasljedom: sekularizam, vjerska nepoučenost, indiferentizam, pasivnost, sakramentalna udaljenost te nesuživljenost s Crkvom, u određenoj mjeri utječu na nezainteresiranost mladih kvalitetnije se uključiti u tijek priprave.¹⁰ Provedeno istraživanje upućuje na to kako je mentalitet mnogih mladih ljudi danas takav da ne žele više od tzv. minimuma, odnosno nevoljko pohađaju pripravu za brak, kao i kvalitetniju liturgijsku pripravu u župi. Tzv. „đakovački model“¹¹ priprave temelji se na temama i susretima tijekom šest večeri u trajanju od dva sata.¹² U Crkvi u Hrvata pokazao se najkvalitetnijim, najsustavnijim i najprihvatljivijim vidom neposredne priprave. Međutim, provedena anketa među mladima upućuje i na nužnu prilagodbu, određenu promjenu sadržaja, pristupa, posebice temeljnu evaluaciju postojećeg modela. Tako je npr. Katolička Crkva u Engleskoj i Wellsu 2012. provela evaluaciju tema koje se obrađuju tijekom priprave za brak.¹³ Prilagodba i

⁹ Usp.: Anđelko AKRAP, „Depopulacijske tendencije u Slavoniji“, *Kamo ide Istočna Hrvatska?* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Đakovo: Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Đakovu, 2018.), 39-73.

¹⁰ Usp.: Stanislav ŠOTA, *Sudbina vjeronauka u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji od 1944. do 1960.* (Zagreb: Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije, 2011.), 414-418.

¹¹ Teme i strukturu tečajeva za zaručnike u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji kanadski model prilagodio je prof. dr. Pero Aračić nakon povratka s poslijediplomskog studija pastoralne teologije u Rimu 1983. godine. Struktura tečaja za zaručnike 1. večer: Izvor i razvoj ljubavi. Pravila dijaloga. Motivi izbora bračnog druga. (+ bračni par) 2. večer: *Živjeti zajedno različiti. Komunikacija u braku. Psihologija bračnog para.* (+ bračni par) 3. večer: Prirodne metode planiranja obitelji. Naličje kontracepcije. Prenatalni život i odgoj djeteta. 4. večer: Božji poziv – biti odgovorni roditelji. (+ bračni par) 5. večer: Božji plan o braku i obitelji (sakramentalnost ženidbe). Obitelj i župna zajednica. (+ bračni par) 6. večer: Vjera – temelj braka i obitelji. Kršćanski odgoj djece. (+ bračni par). Pravna dimenzija kršćanske sakramentalne ženidbe. Administrativni postupak.

¹² Usp.: Pero ARAČIĆ (ur.), *Uspjeli brak - sretna obitelj* (Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo, 1989.), 1-238.

¹³ Usp.: Lester COLEMAN, *Marriage Preparation in the Catholic Community: An Independent Assessment of Evaluation Data*, Final Report, September 2012., 70.

promjena sadržaja pripreve uvjetovane su sve češćom distanciranošću današnjih mladih od Crkve, posebice nakon primanja sakramenta svete potvrde, zatim zajedničkim životom prije samog braka, odlaskom u inozemstvo jednog od zaručnika, promatranjem zaručništva kao privatne stvari. U želji i nastojanju s mladima se, kroz analizu podataka i istraživanje, kritički osvrnuti, upoznati te posebice „tražiti i osmisлити“ što kvalitetniji i najprihvatljiviji model, provedeno je istraživanje koje je sadržavalo šesnaest pitanja, s ciljem što objektivnijeg upoznavanja stanja i stvarnosti na terenu. Dvjesto osamnaest mladih iz Osječkog istočnog¹⁴ i Osječkog zapadnog dekanata¹⁵ pohađalo je pripravu zaručnika za brak u organizaciji Povjerenstva za brak i obitelj Đakovačko-osječke nadbiskupije tijekom šest večeri. Podatak o životnoj dobi mladih spomenutih dekanata ukazuje na nužnu promjenu i tema i pristupa. Od vremena kada se osmišljavao sadašnji model prošlo je više od trideset i pet godina. Mladi su tada u ranijoj životnoj dobi ne samo pohađali tečaj pripreve nego i ranije sklapali brak. Analiza podataka pokazuje da pripravu najviše pohađaju mladi između dvadeset pete i tridesete godine života, njih 102, odnosno 46,78%. Sve je veći broj mladih koji studiraju, žele prije braka osigurati egzistenciju te riješiti stambeno pitanje. Prosječna dob mladih grada Osijeka i uže okolice pri ulasku u brak je oko trideset godina, što potvrđuju i statistički podaci na razini cijele Republike Hrvatske.¹⁶

Teme i struktura: međuljudska komunikacija, upravljanje konfliktima, čimbenici koji održavaju i štite odnose, faze odnosa i promjene, posvećenost i ravnoteža između poslovnog i privatnog života, značenje bračnih zavjeta, utjecaj roditeljstva, seksualnost u braku, problemi i poteškoće - utjecaj obitelji zaručnika, brak kao sakrament, bračna duhovnost, obred braka, kršćanski način života i služenja para / obitelji, upravljanje novcem, svjesnost o plodnosti i planiranje obitelji. [http://www.cbcew.org.uk/CBCEW-Home/Publications/\(offset\)/40](http://www.cbcew.org.uk/CBCEW-Home/Publications/(offset)/40) (4. 2. 2019.)

- 14 Studenti KBF-a u Đakovu zajedno s profesorom pastoralne teologije djelomično su sudjelovali, tijekom nastavne godine 2016./2017., od šesnaest mjesta u Nadbiskupiji na dvanaest tečaja pripreve za brak te bilježili pozitivna i negativna zapažanja. Uz doc. dr. sc. Stanislava Šotu, u Osječkom zapadnom na pripravi je sudjelovalo troje studenata Tihomir Borić, Ružica Mihić, Martina Birkić. Priprava se odvijala u dvorani Župe sv. Petra i Pavla od 6. do 22. veljače 2017.
- 15 U Osječkom istočnom u dvorani Župe sv. Ćirila i Metoda od 2. do 14. veljače 2017. uz doc. dr. sc. Stanislava Šotu, u Osječkom istočnom na pripravi je sudjelovalo troje studenata: Marija Baković, Ivana Katilović, Ana Ognjenović.
- 16 Podaci su preuzeti iz *Statističkog ljetopisa Republike Hrvatske 2015.* (Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, prosinac 2015.), 130.

Tablica 1. Podjela polaznika prema dobi

Dob	Broj (%)
15-17	0 (0)
18-20	5 (2,29)
21-25	48 (22,01)
26-30	102 (46,78)
31-35	48 (22,01)
36-40	12 (5,5)
41-45	3 (1,37)
Ukupno	218 (100)

Podatak koji treba zabrinuti i Crkvu i društvo, ponajviše iz demografskih razloga, jest činjenica što 63 polaznika priprave, odnosno 28,88%, pripravu pohađa nakon tridesete godine života. Sveukupno analizirajući, to znači da jedna trećina mladih grada Osijeka u brak ulazi nakon tridesete godine. Kasnijim stupanjem u brak skraćuje se bračna fertilitet, što za posljedicu ima ne samo kasnije rađanje prvog djeteta nego i smanjivanje ukupnog nataliteta.¹⁷ Kasnije ulaženje u brak također otvara pitanje rađanja djece, odnosno mogućnosti rađanja djece uopće. Drugi najčešći razlog smanjenog fertilnog kontingenta u žena je sveprisutni trend produljenog obrazovanja.

Tablica 2. Podjela polaznika prema stupnju obrazovanja

Stupanj obrazovanja	Broj (%)
NSS	1 (0,45)
SSS	82 (37,61)
VŠS	25 (11,46)
VSS	103 (47,24)
mr/dr	7 (3,21)
Ukupno	218 (100)

Od dvjesto osamnaest ispitanika - polaznika priprave mladih grada Osijeka višu ili visoku stručnu spremu završilo je 58,7%, a magisterij i/li doktorat 3,21% - sveukupno 61,91%. Budući da kvalitetnije obrazovanje po svojoj naravi otvara bolju perspektivu za budućnost i osigurava veću

¹⁷ Usp.: Dražen ŽIVIĆ, „Demografske determinante i vrjednote braka u Hrvatskoj te socio-ekonomski činitelji broja djece u obitelji“, Pero ARAČIĆ – Ivo DŽINIĆ – Biljana HLAVAČEK (ur.), *Kršćanski identitet i obitelj* (Đakovo: Biblioteka Diacovensia, br. 21, 2011.), 266.

vjerojatnost rješavanja egzistencijalnih pitanja, mladi se danas općenito, a tako i mladi grada Osijeka i okolice, nastoje što dulje i kvalitetnije obrazovati.

Tablica 3. Podjela polaznika prema stupnju obrazovanja i spolu

Stupanj obrazovanja	Spol		
	Broj (%)		
	M	Ž	Ukupno
NSS	0 (0,0)	1 (0,86)	1
SSS	44 (43,13)	38 (32,75)	82
VŠS	14 (13,72)	11 (9,48)	25
VSS	42 (41,17)	61 (52,58)	103
mr.sc./dr.	2 (1,96)	5 (4,31)	7
Ukupno	102 (100)	116 (100)	218

Iz analize stupnja obrazovanja i spola uočava se kako je više od 50% djevojaka postiglo stupanj magistra i doktora znanosti. Isto tako veći broj djevojaka završio je visoku stručnu spremu, njih 52,58%. Iz navedene činjenice lako se može zaključiti kako su u prosjeku djevojke grada Osijeka i okolice obrazovanije od mladića. Vrlo važni čimbenici koji utječu na manji broj djece, posebice i na kasniji ulazak u brak, jesu nezaposlenost, privremena zaposlenost, odnosno nesigurni financijski i stambeni uzroci.

Tablica 4. Podjela polaznika prema radnoj aktivnosti

Radna aktivnost	Broj (%)
Nezaposleni	32 (14,67)
Privremeno zaposleni	55 (25,22)
Zaposleni na neodređeno	131 (60,09)
Ukupno	218 (100)

Sklapanje ženidbe u velikoj mjeri podrazumijeva riješena osnovna egzistencijalna materijalna pitanja. Prema dr. Draženu Živiću zaposlenje, stambeno pitanje i osiguranje jaslica/vrtića za djecu, ako oba roditelja rade, nisu samo preduvjeti za sklapanje braka nego i odrednice, napose „dru-
gotne vrednote“ koje utječu i na kvalitetu braka i na stabilnost obitelji.¹⁸ Mnogi parovi nerijetko odgađaju ulazak u brak dok ne osiguraju, barem djelomično, egzistencijalno materijalne preduvjete, odrednice i vrednote. Analiza odnosa zaposlenih u odnosu na nezaposlene i trajno zaposlene

¹⁸ Dražen ŽIVIĆ, „Demografske determinante i vrjednote braka“, 281.

pokazuje kako je 60% trajno, 25,22% privremeno, a 14,67% nezaposleno.

Obrazovanje, mogućnost školovanja, kao i mobilnost, posebice znatniji broj mladih koji su privremeno ili uopće nisu zaposleni (njih je u istraživanju 40%) ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju indirektno su pospješili i omogućili unutrašnje i vanjske migracije, posebice iseljavanje, i to cijelih obitelji iz Hrvatske, osobito iz Slavonije, kojoj zbog toga prijeti demografski slom. Od 2012. godine u Hrvatskoj je zabilježeno smanjenje ukupnoga broja stanovnika. Prema Alici Wertheimer-Baletić Hrvatska je u mnogome primjer „zemlje koja dugoročno, kontinuirano i stabilno, već četvrt stoljeća, između 1990. i 2015. godine, bilježi smanjivanje ukupnoga broja stanovnika, dakle proživljava proces ukupne depopulacije“.¹⁹ Ista autorica smatra kako je Hrvatska također primjer zemalja gdje su analitički relevantna i sadržajno specifična četiri bitna obilježja prirodne i migracijske dinamike demografske bilance.²⁰ „Prvo specifično demografsko i dinamičko obilježje Hrvatske odnosi se na duljinu razdoblja u kojemu je zabilježeno smanjenje ukupnoga broja stanovnika i prirodno smanjenje stanovništva. Drugo se odnosi na signifikantno nižu brojčanu razinu nataliteta/fertiliteta Hrvatske u odnosu prema većini ostalih zemalja iz podgrupe razmatranih zemalja. Treće specifično demografsko obilježje odnosi se na intenzitet povećavanja negativnoga prirodnog prirasta kao negativne prirodne sastavnice demografske bilance, koja se događa istodobno s povećanjem negativne migracijske sastavnice (emigracije) u njezinoj demografskoj bilanci. Četvrto specifično obilježje odnosi se na mnogo nižu (u usporedbi s drugim razmatranim zapadnoeuropskim zemljama) razinu ekonomskog razvoja Hrvatske.“²¹ Premda vremenska odrednica ne znači i intenzivniju i kvalitetniju pripravu, ispitanici su bili pozvani kritički se osvrnuti na ‘fazu hodanja’, koja bi trebala sadržavati vrijeme međusobnoga intenzivnog upoznavanja, vrijeme međusobnog planiranja zajedničkog života, upoznavanje prijatelja, rodbine, roditelja, braće i sestara, fazu koja bi trebala biti vrijeme intenzivnije spremnosti uzajamnog pomaganja mladih-zaručnika koji međusobno sazrijevaju na emocionalnoj, egzistencijalnoj, pa i vjerskoj dimenziji i razini.

¹⁹ Usp.: ALICA WERTHEIMER-BALETIĆ, „Demografski procesi u Hrvatskoj“, *Kamo ide Istočna Hrvatska?* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti ; Đakovo: Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Đakovu), 31-32.

²⁰ Usp.: ALICA WERTHEIMER-BALETIĆ, „Demografski procesi u Hrvatskoj“, 32.

²¹ ALICA WERTHEIMER-BALETIĆ, „Demografski procesi u Hrvatskoj“, 32.

Tablica 5. Podjela polaznika prema dužini veze

Dužina veze (godine)	Broj(%)
1	22 (10,09)
2	26 (11,92)
3-5	57 (26,14)
6-7	36 (16,51)
8 i više	77 (35,32)
Ukupno	218 (100)

Duljina ‘hodanja’ mladih u odnosu na prijašnja vremena u velikoj se mjeri produljila. Najčešći razlozi produljenog hodanja uvjetovani su društveno-kulturološkim i egzistencijalno-materijalnim stvorenim mentalitetom. Najznakovitija je činjenica da 35,32% mladih osam ili više godina živi fazu ‘hodanja’. K tome, ako se doda i podatak da 16,51% mladih hoda šest ili sedam godina, imamo činjenicu da nam više od polovice, 51,83% mladih grada Osijeka i okolice, koji su pohodili pripravu za brak, hodaju više od pet godina. Uz stvoreni mentalitet u kojem većina mladih ne vidi smisao hodanja u pripravi za brak, nego hodanje nerijetko postaje svrha za sebe, razlozi leže i u činjenici što se mladi sve dulje obrazuju, teže i kasnije trajno zapošljavaju, odnosno kasnije rješavaju materijalno-egzistencijalna pitanja. Nerijetko mladi tijekom studiranja i zajednički žive, tako da možemo govoriti o slobodnim vezama,²² “kohabitaciji,”²³ zbog čega doživljavaju da im brak ugrožava osobnu slobodu, te žele živjeti zajednički bez obveze.²⁴

Zaruke su u prošlosti bile vidljivi znak obećanja jednoga drugome. U prošlosti bi mladić došao isprositi ruku zaručnice te bi zaručnici javno posvjedočili kako planiraju i žele sklopiti sakrament ženidbe. Danas se zaručništvo uvelike promijenilo. Ispitanici su bili upitani i o tome kada su se i na koji način zaručili. Ispitanicima su postavljana pitanja o vremenu koje su proveli od zaruka do pohađanja priprave. Tako oblikovanim pitanjima nastojalo se doći do podataka kada i u kojim okolnostima su se dogodile zaruke, kao oblik dogovora ili ugovora.

²² Usp.: Alojzije ČONDIĆ, „Život u slobodnim vezama i ženidba na pokus - kršćani u građanskim ženidbama“, *Diacovensia*, 15, 2 (2007.), 11-12.

²³ Usp.: Andreja BARTOLAC, „Stavovi studenata o kohabitaciji i braku“, *Socijalna ekologija* 22, 2 (2013.), 110.

²⁴ Usp.: Pero ARAČIĆ, „Što čini Crkva za brak i obitelj“, 156.

Tablica 6 . Vrijeme od zaruka do vjenčanja

Planirano vrijeme od zaruka do vjenčanja (mjeseci)	Broj (%)
1	3 (2,34)
2	10 (7,81)
3	5 (3,9)
4	8 (6,25)
5	8 (6,25)
6	7 (5,46)
7	3 (2,34)
8	7 (5,46)
9	10 (7,81)
10	9 (7,03)
11	13 (10,15)
12	45 (35,15)
13	3 (2,34)
14	4(3,12)
15	10 (7,81)
16	1(0,78)
17	2(1,56)
18	22 (17,18)
19	2(1,56)
20	3 (2,34)
21	1(0,78)
24	15 (11,71)
25	1(0,78)
26	1(0,78)
30	2(1,56)
36	5 (3,9)
42	1(0,78)
48	1(0,78)
60	2(1,56)
66	1(0,78)
72	2(1,56)
96	2(1,56)
Bez odgovora	9 (7,03)
Planirano prosječno vrijeme od zaruka do vjenčanja: 15,21 mjeseci	218 (100)

Prosječno vrijeme od zaruka do vjenčanja gotovo je 16 mjeseci, što na prvi pogled u sebi nije „zabrinjavajući“ podatak jer se tijekom 16 mjeseci mladić i djevojka mogu još snažnije, dublje, više i kvalitetnije upoznati. Međutim, to vrijeme u praksi je posljedica nekoliko čimbenika koji nemaju veze sa zarukama iz prošlosti. Praksa pokazuje da mladi danas nakon donesene odluke stupiti u brak nerijetko tijekom pripreve naglasak stavljaju na materijalnu skrb i brigu te organizaciju vjenčanja, osiguravanje dvorane za svadbu, itd. U duhu nekadašnjih zaruka mogli bi se staviti svi oni kojima će proći 20 i više mjeseci od zaruka, takvih je 28,9%. U najnezahvalnijem položaju su oni kojima će proći manje od osam mjeseci od zaruka do vjenčanja, a kojih je u istraživanju 34,35%. Ovdje se nerijetko radi o neplaniranoj trudnoći, a time (u tom trenutku) i o neplaniranom i neželjenom vjenčanju. Navedena činjenica upućuje na to da gotovo trećina mladih ulazi u brak nespremna, bez unaprijed međusobnog dogovora, promišljene odluke te nerijetko emocionalno, egzistencijalno i vjerski nespremno i nezrelo.

Tablica 7. Okolnosti i način zaruka

Zaruke	Broj (%)
Sami	167 (76,60)
U društvu	12 (5,50)
Pred roditeljima	27 (12,38)
Bez odgovora	12 (5,5)
Ukupno	218 (100)

Rezultati pokazuju da se 76,60% parova zaručilo nasamo, u društvu njih 5,5%, a 12,38% pred roditeljima i najužom rodbinom. Zaruke ne gube samo svoj tradicionalni vid nego i izvorno značenje. Nažalost, danas je sve manje takvih čina, kao da su postali dio kulturne baštine i starih običaja. Naime, velik broj katolika zaručivao se pred roditeljima i najbližima. Zaruke su na taj način sadržavale dimenziju snažnije odgovornosti, odluke te konačne potvrde izbora supružnika. Iz istraživanja gdje se 76,60% zaručnika zaručilo samo, bez svjedoka, prijatelja i rodbine (5,50% polaznika pripreve nije uopće odgovorilo na pitanje), razvidno je kako su zaruke postale privatni čin zaručnika, nerijetko prožet izvanjskom dimenzijom materijalizma koja je u službi romantizma i iznenađenja, bez prethodnih dogovora, razgovora, svojevrsnog ugovora utemeljenog na osobnoj i zajedničkoj odluci. Neposredna i bliža priprava za brak nužno mora sadržavati dimenziju „otkrivanja i oduševljavanja“ ljepote i vrednota bračnog i

obiteljskog života. Vrlo česta distanciranost mladih od Crkve nakon sakramenta potvrde sve do pohađanja priprave za brak, nerijetko za posljedicu ima relativno slabo prakticiranje vjere. S druge strane, Crkva je pozvana navijestiti Radosnu vijest u svakom trenutku, vremenu i okolnostima. Priprava je zasigurno trenutak kada bi se mladi trebali kvalitetno evangelizirati i katehizirati, posebice oni mladi koji su se izjasnili prigodnim ili tradicionalnim vjernicima, agnosticima i ateistima. U istraživanju je mladima postavljeno pitanje s kojim motivom ili željom su došli pohoditi pripravu: 78,44% mladih na pripravu je došlo dragovoljno, dok se njih 20,16% osjećalo primoranim.²⁵

Tablica 8. Podjela polaznika prema želji za sudjelovanjem na pripravi

Želja za sudjelovanjem na pripravi	Broj (%)	
Dragovoljno	171 (78,44)	
Primoran od strane župnika	16 (7,33)	44 (20,16)
Primoran od strane zaručnika/ce	3 (1,37)	
Primoran od strane nekoga drugoga	25 (11,46)	
Bez odgovora	3 (1,37)	
Ukupno	218 (100)	

Mladi koji su pohodili pripravu imali su prilike i ocijeniti prenošenje sadržaja, pristup predavača, kvalitetu svjedočenja bračnih parova, dimenziju korisnosti tema na pripravi te odnos voditelja priprave prema njima samima.

Tablica 9. Pripremljenost i kvaliteta predavača

	Ocjena						
	Nedovoljan (1)	Dovoljan (2)	Dobar (3)	Vrlo dobar (4)	Odličan (5)	Prosječna ocjena	Ukupan broj ocjena
Pripremljenost i kvaliteta predavača općenito	1	8	30	91	86	4,17	216
Korisnost svjedočenja bračnih parova za budući život zaručnika	23	23	44	60	67	3,57	217

²⁵ Oni koji su se izjasnili da su bili primorani doći na pripravu, 1,37% primorano ili uvjetovano je od zaručnika(ce), 7,33% od vlastitog župnika, 11,45 % od strane nekoga drugoga.

Zanimljivost i korisnost priprave	14	22	50	62	69	3,69	217
Korisnost tema priprave za budući život zaručnika	10	18	54	67	64	3,73	213
Prihvaćenost zaručnika od strane vođitelja	2	12	26	60	114	4,27	214

Premda su predavači dobili vrlo visoku ocjenu 4,17, a s druge strane bračni parovi najslabiju 3,55, ocjena o zanimljivosti i korisnosti priprave 3,69, napose korisnosti priprave za život 3,73, nameće pitanje diskrepancije između vrlo visoke ocjene koje su dobili predavači te osrednje ocjene mladih o zanimljivosti i korisnosti priprave za život. Odgovor se nalazi u manjim očekivanjima, zatim necjelovitu poimanju i shvaćanju te upoznatosti priprave u odnosu na studente KBF-a u Đakovu, posebice zainteresiranosti mladih za sadržaj priprave. Mladi grada Osijeka, u odnosu na studente KBF-a u Đakovu, manje su zahtjevni i manje kritični u odnosu na prenošenje sadržaja, blaži u ocjenjivanju predavača te manje zainteresirani za temu, sadržaj i način prenošenja sadržaja.²⁶

2. Religioznost mladih grada Osijeka koji su pohodili pripravu tijekom veljače i ožujka 2017.

U svijetu i mentalitetu u kojem se religiju i vjeru nerijetko želi svesti na dimenzije čistog humanizma i stroge autonomne dimenzije osobnog opredjeljenja, uz relativiziranje institucionalizirane dimenzije religioznoga, posebice katolički crkvenoga, krilaticom „religija da, Bog ne“,²⁷ mladima se u Hrvatskoj otežava upoznati dimenziju transcendentnoga, napose utjelovljenoga Boga, Isusa Krista. Svijet današnjeg individualizma, subjektivizma te personalizma, napose na razini čovjekove religioznosti, također u velikoj mjeri utječe na vjeru mladog čovjeka.²⁸ Takvo stanje na slikovit

²⁶ Da je tome tako, potvrđuju zapisi studenata koji su zajedno profesorom pastoralne teologije djelomično sudjelovali, tijekom nastavne godine 2016./2017., od šesnaest mjesta u Nadbiskupiji na dvanaest Priprava za brak te bilježili pozitivna i negativna zapažanja. Studenti su u svojim zapisima predavače ocijenili ocjenom od jedan do pet, prosječna ocjena je 3,1. Bračne parove još slabije 2,9. Usp.: *Zapisi studenta sa Priprave za brak zaručnika Đakovačko-osječke nadbiskupije*, Osobna arhiva, 14.

²⁷ Usp.: Rafel GASOL, „Kršćanski odgoj djece i mladih“, *Kateheza* 28, 4 (2006.), 377.

²⁸ Usp.: CATHOLIC BISHOPS' CONFERENCE OF ENGLAND WALES, *Not Easy But*

način opisuje dr. Mijo Nikić koji veli: „teškoće koje proživljava današnja mlada osoba slične su poteškoćama putnika koji putuje pustinjom. Na tom putu nema sigurnih oznaka, iznenada ih prekrije pijesak, temperatura se vrlo brzo drastično mijenja: vrući dani i hladne noći, malo vode i puno opasnosti koje vrebaju na karavanu“.²⁹ Usprkos takvim okolnostima mladi danas i sami nerijetko primjećuju i zaključuju kako egzistencijalne potrebe traže religiozne odgovore i uočavaju psihološke i kulturne dinamizme koji povećavaju raspoloživost prema religioznome i vjerskom, odnosno Bogu.³⁰ Potrebno je stoga neprestano, sustavno i intenzivnije pronalaziti putove kako približiti i navijestiti Radosnu vijest mladima, i to na prihvatljiv i razumljiv način. U tom kontekstu Crkva je već odavno pred velikim izazovima i krizama evangelizacijskog i pastoralnog djelovanja. Provedena anketa pokazuje kako su mladi grada Osijeka „djeca svoga vremena“³¹: 27,06% mladih izjasnilo se praktičnim vjernicima, a 35,32% prigodnim. Među mladima grada tradicionalnih vjernika je 26,6%, agnostika 8,25% i ateista 1,37%.

Tablica 10. Podjela polaznika prema religioznosti

Religioznost	Broj (%)
Ateist	3 (1,37)
Agnostik	18 (8,25)
Tradicionalni vjernik	58 (26,6)
Prigodni vjernik	77 (35,32)
Praktični vjernik	59 (27,06)
Bez odgovora	3 (1,37)
Ukupno	218 (100)

Rezultati istraživanja pokazuju da je priprava zaručnika za brak u Crkvi đakovačko-osječkoj evangelizacijski važan trenutak za mlade jer 72,94% ispitanih javno je očitovalo kako vjeru prakticira djelomično,³² s

Full of Meaning. Catholic Family Life in 2004 (2005.), 39-40.

²⁹ Mijo NIKIĆ, *Psihologija obitelji* (Zagreb: FTI, 2004.), 112.

³⁰ Vito ORLANDO, „Mladi i religija“, *Kateheza* 25, 2 (2003.), 128.

³¹ Usp.: Giselle VINCETTA - Sarah DUNLOPB - Kornelia SAMMETC - Alexander YENDELLED, „Young People and Religion and Spirituality in Europe: A Complex Picture“, Johanna WYN - Helen CAHILL (ur.), *Handbook of Children and Youth Studies* (Singapore: Springer Science Business Media, 2015.), 889-902.

³² Kako ne bi dobili netočne podatke, studenti KBF-a neposredno prije provođenja ankete mladima su objasnili što znači praktični vjernik, prigodni, tradicionalni, agnostik, ateist.

druge strane njih 9,62% vjeru u potpunosti odbacuje.³³ Mladi koji vjeru u potpunosti ne prakticiraju, prema dr. Gordanu Črpiću i Peri Aračiću, sve češće drukčije shvaćaju brak i obitelj, posebice vrednote braka i obitelji u skladu s Božjim naumom.³⁴ Drukčije shvaćanje braka i obitelji dodatno otežava i onemogućava sustavnu, napose sveobuhvatnu evangelizaciju. S druge strane, prigodna i tradicionalna religioznost prožeta je indiferentizmom kod velikog broja mladih grada u Osijeku te nerijetko u pastoralu braka i obitelji kod evangelizatora stvara osjećaj evangelizacijske nemoći. „Stječe se dojam da je u evangelizacijskom smislu Crkva u Hrvata potopljena i utopljena u „šutljivi indiferentizam“ i sve prisutniji „materijalizirani ateizam“ (Škvorc, 1989: 284). Najteži, dakle „evangelizacijski mlini kamen“ za kvalitetan, sustavan i etapni pastoral braka i obitelji je vjerski indiferentizam prožet prigodnošću, koji poput „vulkanske površine“ prekriva život današnjeg čovjeka, napose život mladih. Sve veći broj mladih zatrpan je pepelom ovozemnih i prolaznih vrednota. U svijetu osobne usredotočenosti na sebe (selfie kultura), u mentalitetu vjerske „religiozne noći“ (Švorc, 1989: 285), Crkva je pozvana evangelizacijski i pastoralno kvalitetnije pristupati i raditi s mladima, napose u njihovoj neposrednoj pripravi za brak (Vranješ, 2017: 269).“³⁵

Tablica 12. Podjela polaznika prema religioznosti i spolu

Religioznost	Spol		
	M	Ž	Ukupno
Ateist	3 (2,94)	0 (0,0)	3
Agnostik	11 (10,78)	7 (6,03)	18
Tradicionalni vjernik	22 (21,56)	36 (31,03)	58
Prigodni vjernik	40 (39,21)	37 (31,89)	77
Praktični vjernik	25 (24,5)	34 (29,31)	59
Bez odgovora	1 (0,98)	2 (1,72)	3
Ukupno	102 (100)	116 (100)	218

³³ Izrazi „gotovo u potpunosti ili u potpunosti odbacuje“ u ovom kontekstu misli se na agnostike i ateiste.

³⁴ Usp.: Pero ARAČIĆ - Gordan ČRPIĆ, „Utjecaj religioznosti i kršćanske vjere na kvalitetu bračno-obiteljskog života“, Pero ARAČIĆ - Ivo DŽINIĆ - Biljana HLAVAČEK (ur.), *Kršćanski identitet i obitelj, Diacovensia*, Đakovo, 2011., 5-7.

³⁵ Stanislav ŠOTA, „Religioznost i kritički osvrt mladih Vukovarskog dekanata na tečaj priprave za brak te komparacija transgeneracijskih vrednota potrebitih za stabilnost i kvalitetu života u braku i obitelji“, Dražen ŽIVIĆ – Sandra CVIKIĆ – Ivana BENDRA, *Vukovar 91. javni diskursi i pozicije moći* (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2018.), 162-163.

Analizirajući polaznike prema izjašnjavanju o prakticiranju vjere i religioznosti prema spolu, žene su u odnosu na muškarce više praktične vjernice, muškarci su odnosu žene više prigodni vjernici, žene 10% više tradicionalne vjernice, a muškaraca je 4% više agnostika. Svi koji su se izjasnili ateistima po spolu su muškarci, 2,94%.

Kako bi se mladi kvalitetnije pripremili za brak, produbili svoju vjeru, upoznali se sa sadržajima, oduševili za življenje bračnog i obiteljskog života u skladu s Božjim naumom, potrebno ih je oraspoložiti da svoje spoznaje i znanje prodube literaturom, kvalitetnim materijalom.

Tablica 13. Podjela polaznika prema dobivenim materijalima koji će bračnim parovima koristiti u budućem životu

	Da	Ne	Bez odgovora
Jeste li dobili neki materijal na pripravi koji će vam koristiti za vaš život?	70 (32,11)	143 (65,59)	5 (2,29)

Istraživanje pokazuje kako je 32,11% mladih nakon predavanja na dar primilo od predavača ili voditelja priprave materijal, brošuru, knjigu, ne samo kao pomoć u pripravi nego i mogućnost produblivanja, odnosno upoznavanja bračnog i obiteljskog života, posebice sadržaja kojim bi produbili vlastitu vjeru. Njih 65,59% nije primilo niti od predavača, niti od voditelja nikakav materijal. Nužno je dakle da se u organizaciji Ureda za brak i obitelj Đakovačko-osječke nadbiskupije izradi cjelovitiji, sveobuhvatniji, mladima prilagođen materijal s kojim bi lakše upoznali narav bračnog i obiteljskog života, kao i produbili vjeru.

Umjesto zaključka

Analiza priprave mladih u gradu Osijeku pokazuje kako se Crkva u pripravi zaručnika za brak uz subjektivne susreće i s objektivnim poteškoćama. Subjektivne poteškoće najjednostavnije se prepoznaju u nedovoljnoj svijesti voditelja, predavača, bračnih parova koliko je važno pripravu za brak prepoznati kao značajan evangelizacijsko-katehetski trenutak. Objektivne okolnosti prepoznaju se u odnosu i mentalitetu mladih u prakticiranju vjere te novim trendovima suvremenog čovjeka. Duhovnost je danas kod mnogih mladih zanemarena i zapuštena, velik broj mladih je

zarobljen materijalnim i prolaznim.³⁶ 27,06% mladih grada Osijeka koji su pohodili pripravu za brak izjasnilo se praktičnim vjernicima, 35,32% prigodnim, tradicionalnih vjernika je 26,6%, agnostika 8,25% i ateista 1,37%. Primoranih od zaručnika(ce) ili župnik a na pripravi je sudjelovalo 20% (20,16%) mladih. U gradu Osijeku, kao i u ostatku Hrvatske, mladi stupaju u brak oko 30. godine. Tradicionalni oblik zaruka je gotovo nestao. Korisnost pripreme za brak i njihov sadržaj za život mladi su ocijenili ocjenom 3,73, što je uz najlošiju ocjenu 3,57, ocjenu kvalitete svjedočenja bračnih parova, jedna od najlošijih ocjena. Relativno loša ocjena o korisnosti tema za budući život za mlade na pripravi za brak sugerira potrebu kvalitetnije i sustavnije daljnje pripreme za brak i obitelj.³⁷

Crkva u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji pozvana je pripravu za brak i obitelj kvalitetnije i sveobuhvatnije strukturirati i osmisлити te organizirati. Ako se ne dogodi zajednički hod evangelizatora, bračnih parova koji prenose osobno iskustvo rasta i sazrijevanja u bračnom i obiteljskom životu te zaručnika, mladi će kroz ostavljenost, napuštenost, osamljenost u vremenu stvaranja prioriternih vrednota u životu, a time i u braku, kao posljedicu doživljavati bračne krize, poteškoće, lomove i rastave. Naime: „Mladi danas pod utjecajem diktature relativizma, gender revolucije, beskrupuloznog kapitalizma, konzumerističke religioznosti te mentaliteta stvorenog komunističkim nasljeđem, a obilježenog sekularizmom, vjerskom nepoučenošću, indiferentizmom, pasivnošću, klerikalnom obojenošću, sakramentalnom udaljenošću i nesuživljenošću s Crkvom, stvaraju vlastite, često „izvrnute“ ljestvice vrednota koje za posljedicu imaju sve češće rastave i razilaženja.“³⁸

Dakle, mlade tijekom i nakon pripreme treba što je više moguće dovesti do svijesti o njihovoj različitosti i komplementarnosti, o vjernosti, razumijevanju, spremnosti na praštanje, strpljivosti, (samo)izgradnji, poštovanju, žrtvi, samoprijegoru, odgovornosti, međusobnoj podršci, razumijevanju, povjerenju, nadi i optimizmu kao načinu življenja, a ponajviše ljubavi kao temelju uspješnog bračnog i obiteljskog života.

³⁶ Usp.: Mijo NIKIĆ, „Suvremena duhovnost mladih između tradicije i nove religioznosti“, *Diacovensia* 16, 1-2 (2008.), 117.

³⁷ Usp.: FRANJO, Postsinodalna apostolska pobudnica *Amoris laetitia* (Zagreb: KS, 2016.), br. 205-216.

³⁸ Stanislav ŠOTA, „Religioznost i kritički osvrt mladih Vukovarskog dekanata“, 170.

**ATTITUDES, VALUES, STRUGGLES, CHALLENGES
BEFORE MARRIAGE, EXPECTATIONS OF MARRIAGE,
AND THE RELIGIOUS OBSERVANCE OF YOUNG PEOPLE
IN THE CITY OF OSIJEK AND NEARBY COMMUNITIES
WHO PARTICIPATED IN
THE MARRIAGE PREPARATION COURSE**

Summary

In this work, the authors analyze and reflect critically on research that was conducted on 218 young adults from the eastern and western deanery of the Osijek area. Young adults participated in the Marriage Preparation course during six encounters (the encounters were held in the eastern deanery from 2 to 14 March and in the western deanery from 6 to 22 February 2017) which were organized by the Committee for Marriage and the Family of Đakovo-Osijek archdiocese and the abovementioned deaneries. Analysis and critical review of young people in the city of Osijek and nearby communities on their thoughts about values, expectations, disappointments, and hopes in the period before marriage is presented in the first part of the work. In the second part, one of the most important dimensions for a successful marriage and a happy family – the religious observance of young people – is analyzed and their religious practice is shown through the typology of (un)believers (practical believers, traditional, occasional, religious, and atheists). Among young people in the city of Osijek, 27.06 percent identified as practical believers, 35.32 percent identified as occasional believers, 26.6 percent identified as traditional believers, 8.25 percent identified as agnostics, and 1.37 percent identified as atheists.

Keywords: *youth, preparation for marriage and family, religiosity, young people in Osijek, values.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan

UDK: 272-452-74

348:314.5

Stručni rad

Primljeno: travanj 2019.

Ilija MARKOVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu

Josipa Stadlera 5, BiH – 71000 Sarajevo

eliasmark86@gmail.com

ŽENIDBENA ZAPREKA RAZLIČITOSTI VJERE. RAZRJEŠENJE ŽENIDBE APOSTOLSKOM POVLASTICOM U KORIST VJERE (II.)¹

Sažetak

Ovaj rad je nastavak razmišljanja o ženidbama u kojima bračni drugovi ispovijedaju različitu vjeru. U tim ženidbama, kako smo vidjeli u prvom članku, postoji ženidbena zapreka različitosti vjere. Članak nastoji prikazati odnos između ženidbene zapreke i razrješenja ženidbe in favorem fidei, uz analizu uputâ Kongregacije za nauk vjere o tom pitanju, te praktičnim dodatkom s formularima, dekretima i pitanjima za ispitivanje stranaka i svjedoka pri crkvenom sudu.

Ključne riječi: kan. 1086, različitost vjere, in favorem fidei, razrješenje ženidbe, Potestas Ecclesiae.

Uvod

Nerazrješivost je bitno svojstvo svake ženidbe kako sakramentalne, tako i one nesakramentalne. U ženidbi među krštenima, koja je ujedno i sakrament, nerazrješivost zadobiva posebnu čvrstoću (usp.: kan. 1056). Jednost i nerazrješivost kršćanskog ženidbenog veza pripadaju svrsi i biti

¹ Ovaj članak je prošireno i dorađeno predavanje održano na XI. međunarodnom simpoziju crkvenih pravnika u Sisku (13.-14. listopada 2017.) na temu „*Ekumenizam i međuvjerski dijalog. Kanonsko-pravne teme*“. Zapravo, riječ je o drugom dijelu predavanja pod nazivom „*Pravno-pastoralni osvrt i postupanje kod ženidbene zapreke različitosti vjere*“.

same ženidbe, a temelj imaju u volji Boga Stvoritelja.² Nauk o jednosti i nerazrješivosti potvrdio je svečano i Tridentski sabor, posebno u kann. 2, 5 i 7.³ Zakonik kanonskog prava iz 1917., uređujući pitanje rastave ženidbenih drugova, određuje da „valjana ženidba tvrda i izvršena ne može se razriješiti ni od koje ljudske vlasti ni iz kojih razloga, osim smrću“ (kan. 1118).

Drugi vatikanski sabor, obrađujući temu svetosti ženidbe i obitelji, između ostalog naučava: „Tako po ljudskom činu, kojim se supruzi uzajamno predaju i primaju, nastaje (...) po božanskoj uredbi čvrsta ustanova. (...) To intimno sjedinjenje [muža i žene] kao uzajamno darivanje dviju osoba i dobro djece zahtijevaju potpunu vjernost suprugâ i njihovo nerazdruživo jedinstvo.“⁴ Važeći je Zakonik preuzeo odredbu onog prethodnog, ostajući na tragu učiteljstva Crkve o jednosti i nerazrješivosti ženidbe te određuje da „tvrda i izvršena [...] ne može se razriješiti nijednom ljudskom vlašću, a ni zbog ikakva razloga, osim smrću“ (kan. 1141). Papa Ivan Pavao II., pozivajući se na nauk Drugog vatikanskog sabora, isticao je neraskidivo jedinstvo (jedincatost) i neraskidivost bračne ljubavi koja je slika ljubavi između Krista i njegove Crkve.⁵ Isti Papa je u nagovoru Rimskoj roti 2000. godine, a pozivajući se i na nauk Pija XII., rekao kako stav Crkve o nerazrješivosti tvrde i izvršene ženidbe treba smatrati konačnim, iako taj nauk nije proglašen na svečani način od strane učiteljstva.⁶

Osim sakramentalnih ženidbi, koje na poseban način obilježava nerazrješivost ženidbenog veza, postoje i nesakramentalne ženidbe koje je moguće razriješiti pod određenim uvjetima. U tom smislu nesakramentalne ženidbe bi bile one sklopljene između dviju nekrštenih osoba, zatim ženidbe između krštene nekatoličke i nekrštene osobe i naposljetku ženidbe

² Usp.: Franz COURTH, *Sakramenti* (Đakovo: UPT, 1997.), 527-528; Niko IKIĆ, *Teologija sakramenata* (Sarajevo: KBF ; Zagreb: Glas Koncila, 2012.), 460-461; Benedetto TESTA, *Sakramenti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.), 264-265

³ TRIDENTSKI SABOR, „Kanoni o sakramentu ženidbe“, Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN (ur.), *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu* (Đakovo: UPT, 2002.), br. 1802, 1805, 1807.

⁴ DRUGI VATIKANSKI SABOR, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 7. prosinca 1965., br. 48. Sva navođenja dokumenata Drugog vatikanskog sabora u ovom radu preuzeta su iz sedmog popraavljenog i dopunjenog izdanja iz 2008., izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost u Zagrebu.

⁵ Usp.: IVAN PAVAO II., Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu *Familiaris consortio* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.), br. 19-20.

⁶ Usp.: IVAN PAVAO II., „Ad Romanae Rotae iudices et administratos“, 21. siječnja 2000., *AAS* 92 (2000.), 350-355, posebno br. 6-7.

između katoličke i nekrštene osobe.⁷ U nastavku će biti prikazani kanonski preduvjeti i razlozi pod kojima je moguće razriješiti nesakramentalnu ženidbu u korist vjere.

1. Zapreka i razrješenje ženidbenog veza u korist vjere

Već je istaknuto da kod valjano sklopljenih nesakramentalnih ili naravnih ženidbi nerazrješivost nije apsolutna, nego u određenim uvjetima takva ženidba može biti razriješena od strane Crkve, i to s pomoću *pavlov-ske povlastice u korist vjere (privilegium Paulinum)*⁸ ili *apostolske (petrov-ske) povlastice (privilegium Petrinum)*.⁹ Izraz “petrovska” ili “apostolska” povlastica ne nalazimo u službenim dokumentima Svete Stolice. Počeo se koristiti u četrdesetim godinama XX. stoljeća kako bi se razlikovao od razrješenja nesakramentalnih ženidbi tzv. pavlovskom povlasticom. Tim izrazom se želi istaknuti vrhovnu vlast Crkve u razrješenju nesakramentalnih ženidbi ili tvrdih a neizvršenih ženidbi koje pravno ne pripadaju području koje uređuje tzv. pavlovska povlastica. Prema mišljenju isusovca Urbana Navarreteja nije ispravno nazivati povlasticom ovu ovlast koju je Krist dao svojem namjesniku da udijeli oprost od zakona nerazrješivosti ženidbe. Riječ je, naime, o nečemu sasvim drugom u odnosu na pavlovsku povlasticu u kojoj postoji pravo nekrštenog bračnog druga, koji se obraća na katoličku vjeru i krsti, da valjano sklopi novu ženidbu. Stoga je spomenuti kanonist predložio sljedeće nazive koji bi bolje odgovarali sadržaju i temelju ovog načina razrješivanja nesakramentalnih ženidbi, a temelje se na tri apostolske konstitucije koje će u nastavku biti spomenute: *privilegi-*

⁷ Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo Katoličke Crkve. Pravno-pastoralni priručnik* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 318.

⁸ Pavlovska povlastica koristi se za razrješenje ženidbi između dvoje nekrštenih koji žive „u naravnom braku, ali se naknadno jedna stranka krsti. Ta krštena stranka, unatoč naravnom valjanom braku, po pavlovskoj poslanici ima pravo sklopiti novi - crkveni brak, ali samo ako se „nekrštena stranka rastala“ (usp.: kan. 1143)“ Pero PRANJIĆ, *Posvetiteljska služba Crkve. Komentar 4. knjige ZKP-a* (Sarajevo: KBF ; Zagreb: Glas Koncila, 2016.), 285.

⁹ Usp.: Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio non sacramentale in favorem fidei. Una presentazione sintetica delle norme procedurali vigenti“, *QDE* 20 (2007.), 299-300; Michael Smith FOSTER, *Il matrimonio che (non) fu: Quando e come la Chiesa dichiara nullo un matrimonio* (Milano: Ancora, 2003.), 60-61; Janusz KOWAL, „L'indissolubilità del matrimonio rato e consumato. Status questionis“, *Periodica* 90 (2001.), 273-304; Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei”“ *Periodica* 91 (2002.), 459.

*um pianium, privilegium paulinum III, privilegium gregorianum.*¹⁰

U ovom radu neće se ulaziti u analizu i tumačenje *pavlovske povlastice* o kojoj danas ima dovoljan broj stručnih komentara,¹¹ nego će biti kratko analizirano razrješenje nesakramentalnih ženidbi koje ne mogu biti razriješene pavlovskom, nego apostolskom povlasticom.

Crkva se kako kroz svoju dugu povijest, tako i danas, morala suočiti s različitim izazovima i problemima na koje je trebalo odgovoriti ne samo pastoralnom razboritošću nego i preciznim pravnim odredbama koje bi predstavljale jasne smjernice u rješavanju problema. Iskustvo razrješenja ženidbi Crkva je, kako čitamo u 1Kor 7,12-16, imala već u samim svojim počecima. Širenjem i naviještanjem evanđelja među nekrštenim narodima, posebno u XVI. st., svećenici-misionari susretali su brojne poligamijske ženidbe kod domorodačkog stanovništva. Do tada je među kano-nistima i teolozima vladalo mišljenje „da se nijedna ženidba sklopljena u nevjerništvu (*in infidelitate*) od nekrštenih osoba ne može razriješiti izvan okvira pavlovske povlastice“.¹² Stoga su se dušobrižnici u tim krajevima obraćali za pomoć rimskom prvosvećeniku kod razrješenja spomenutih ženidbi. Papa bi slučajeve rješavao jedan po jedan, što je s vremenom postao ne samo pravni nego i pastoralni problem, pogotovo za mjesne Crkve misijskih područja. Kako bi se omogućilo razrješenje ženidbi sklopljenih među nekrštenim osobama, i to u slučaju poligamije i kada zajedničkom životu stoji na putu progonstvo ili ropstvo, pape su izdali tri konstitucije:

- 1) *Altitudo*, papa Pavao III. (1. lipnja 1537.) – za područje Indije;
- 2) *Romani Pontificis*, papa Pio V. (2. kolovoza 1571.) – za područje Indije;
- 3) *Populis*, papa Grgur XIII. (25. siječnja 1585.) – za područje Indije, Angole, Etiopije i Brazila.¹³

¹⁰ Usp.: Urbano NAVARRETE, „De termino „*Privilegium Petrinum*” non adhibendo“, *Periodica* 53 (1964.), 351; 450.

¹¹ Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 318-331; Luigi CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico*, sv. II. (Bologna: EDB, ³2011.), 421-426; Jan HENDRIKS, *Diritto matrimoniale* (Milano: Ancora, 1999.), 293-299; Pero PRANJIĆ, *Posvetiteljska služba Crkve*, 284-295; REDAZIONE DI QUADERNI DI DIRITTO ECCLESIALE (ur.), *Codice di diritto canonico commentato* (Milano: Ancora, ⁴2017.), 942-946; Norbert RUF, *Das Recht der Katholischen Kirche* (Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1983.), 287-288; Nikola ŠKALABRIN, *Ženidba* (Đakovo: KBF Đakovo, 1995.), 300-308; Gianni TREVISAN, „Il privilegio paolino. Delineazione fondamentale del privilegio“, *QDE* 20 (2007.), 343-349; Matteo VISIOLI, „Il privilegio paolino: una deroga al principio dell’indissolubilità?“, *QDE* 20 (2007.), 378-394.

¹² Nikola ŠKALABRIN, *Ženidba*, 305.

¹³ Usp.: Luigi CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico*, sv. II., 428.

Glavni cilj tih papinskih dokumenata bio je zaštititi vjeru osobe koja je iz nevjerništva prešla u krilo Katoličke Crkve i sada želi regulirati svoj ženidbeni status.¹⁴ Odredbe spomenutih konstitucija vrijedile su samo za gore spomenuta misijska područja, a tek sa Zakonikom kanonskog prava iz 1917. postaju obvezujuće za sveopću Crkvu prema kan. 1125: „Ono što je u pogledu ženidbe određeno u uredbama Pavla III. [...]; sv. Pija V. [...] Grgura III. [...], a bilo je propisano za posebna neka mjesta proširuje se i na sve druge krajeve u istim prilikama.“ Praksa razrješenja ženidbi između krštenih i nekrštenih osoba posebno je bila prisutna u vrijeme pontifikata pape Pija XII. i Ivana XXIII., dok će za vrijeme pontifikata Pavla VI. biti zaustavljena zbog preispitivanja odredbi i traženja boljih rješenja.¹⁵ Novi će Zakonik, uz određena ažuriranja, inkorporirati odredbe sadržane u spomenutim papinskim konstitucijama i donijeti ih u kann. 1148-1149.

Važno je istaknuti kako postupak za razrješenje naravne (nesakramentalne) ženidbe ima više administrativni nego sudski karakter. Ne traži se natrag *pravo na nešto*, nego se administrativnim postupkom traži od rimskog prvosvećenika određena *milost*, u kanonskom smislu riječi.¹⁶ Postupak ne završava sudskom presudom, nego otpisom (*rescriptum*) rimskog prvosvećenika „kojim se, prema njegovoj naravi, na nečiju molbu daje povlastica, oprost ili koja druga milost“ (kan. 59, §1).

1.1. Što zapravo znači „u korist ili u prilog vjere“?

Izraz *favor fidei* koji je na hrvatski jezik preveden „u korist ili u prilog vjere“ prvi je puta u povezanosti s razrješenjem ženidbe koristio papa Inocent III. u svojem pismu *Gaudeamus in Domino* iz davne 1201. godine.¹⁷ Papa je taj izraz koristio u kontekstu poticanja, ili gotovo nagovaranja, ženidbenih drugova da nastave živjeti zajedno kako bi se supružnik nevjernik približio katoličkoj vjeri. Razrješenje ženidbenog veza u

¹⁴ Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 328; Velimir BLAŽEVIĆ, „Razrješavanje ženidbe apostolskom povlasticom“, *Vrhbosnensia*, 15, 1 (2011.), 130; Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 300; Luigi CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico*, sv. II., 428; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei del matrimonio non sacramentale: Norme e procedura* (Roma: Urbaniana University Press, 2016.), 14-15; Dimitrios SALACHAS, „Lo scioglimento del matrimonio non-sacramento in favore della fede“, *Iura Orientalia* 6 (2010.), 212; Nikola ŠKALABRIN, *Ženidba*, 305.

¹⁵ Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, „Razrješavanje ženidbe“, 130-132.

¹⁶ Usp.: Pero PRANJIC, *Posvetiteljska služba Crkve*, 284.

¹⁷ Usp.: Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 14.

korist vjere ili *petrovska* ili *apostolska povlastica* tiče se isključivo valjano sklopljenih ženidbi između dvije nekrštene osobe ili ženidbi u kojima je jedna osoba krštena, a druga nije. U tom slučaju, rimski prvosvećenik svojom zamjениčkom vlašću (*potestas vicaria*)¹⁸ razrješuje valjano sklopljenu nesakramentalnu ženidbu u korist vjere, ako se jedan od bračnih drugova daje krstiti ili namjerava sklopiti ženidbu s katolikom.¹⁹

Prema nekim autorima pojam *petrovske povlastice* javlja se u četrdesetim godinama XIX. stoljeća i kao takav je korišten ne uvijek s istim značenjem.²⁰ Crkveni dokumenti ne spominju naziv *petrovska povlastica* kad govore o razrješenju ženidbenog veza u *korist vjere* u kontekstu vrhovnog zakona Crkve (*salus animarum*, kan. 1752) ili u vršenju *zamjениčke vlasti* od strane rimskoga prvosvećenika.²¹ Valja istaknuti kako je temeljno načelo razrješenja nesakramentalne ženidbe u *korist vjere* mogućnost da katolička stranka slobodno ispovijeda i živi svoju vjeru.²² Kao što ženidba uživa pravnu pogodnost (kan. 1060)²³ u slučaju sumnji ili nejasnoća, isto tako i razrješenje ženidbe u korist vjere uživa pravnu pogodnost (kan. 1150)²⁴ te ženidba ostaje valjana sve dok se ne dokaže suprotno.²⁵

¹⁸ Detaljnije o vlasti rimskog prvosvećenika nad nesakramentalnim ženidbama vidjeti kod: Velimir BLAŽEVIĆ, „Razrješavanje ženidbe“, 131-132; Dimitrios SALACHAS, „Lo scioglimento del matrimonio“, 224-228.

¹⁹ Usp.: Antonino ABATE, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica* (Roma: Urbaniana University Press, 1985.), 207-237; Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 333; Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento”“, 467-485; Pero PRANJIĆ, *Posvetiteljska služba Crkve*, 288-289;.

²⁰ Usp.: Jan HENDRIKS, *Diritto matrimoniale*, 300; Urbano NAVARRETE, „De termino “Privilegium Petrinum” non adhibendo“, *Periodica* 53 (1964.), 323-373.

²¹ O korištenju pojma „razrješenje ženidbenog veza u korist vjere“, a ne „petrovska povlastica“, pogledati: PIO XII., *Allocutio ad Praelatos Auditores, Officiales et Advocatos Tribunalis Sacrae Romanae Rotae*, 3. listopada 941, *AAS* 33 (1941.), 421-426; KONGREGACIJA SV. OFICIJA, „Normae pro conficiendo processu in casibuss solutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei per supremam S. Pontificis auctoritatem“, 1. svibnja 1934., Xaverius OCHOA (ur.), *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, sv. II. (Roma: Commentarium pro Religiosi, 1969.), br. 1220; KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, „Instructio pro solutione matrimonii in favorem fidei“, 6. prosinca 1973., Zenon GROCHOLEWSKI (ur.), *Documenta recentiora circa rem matrimonialem et processualem*, sv. II. (Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, 1980.), br. 5524-5531.

²² Usp.: Michael Smith FOSTER, *Il matrimonio che (non) fu*, 62.

²³ Kan. 1060 - Ženidba uživa pravnu pogodnost; stoga u dvojbi ženidba treba da se smatra valjanom dok se ne dokaže protivno.

²⁴ Kan. 1150 - U dvojbenoj stvari povlastica vjere uživa pravnu pogodnost.

²⁵ Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 340-341; Luigi CHIAPPETTA, *Il* 432

1.2. “U korist vjere“ - za koga?

U prvom redu, kada se traži razrješenje nesakramentalne ženidbe, „može se najprije raditi o koristi vjere za katoličku stranu“²⁶ koja postaje slobodna sklopiti novu ženidbu bilo s osobom katoličke vjere, bilo s krštenom nekatoličkom osobom, ili s nekrštenom. U prva dva slučaja *korist vjere* leži u činjenici da će nova ženidba biti sakramentalna i kao takva će donijeti posebnu sakramentalnu milost supružnicima. U trećem slučaju *korist vjere* jest u mogućnosti da katolička stranka izbjegne priležništvo ili uredi stanje u bračnom životu živeći kršćanskim životom i napredujući na putu spasenja.

Zatim, *korist vjere* može imati i nekatolička stranka koja traži razrješenje ženidbe ako postoji nada da će nova ženidba s katoličkim bračnim drugom pogodovati obraćenju nekatoličke stranke. Isto tako, *korist vjere* ima i katolička stranka koja traži razrješenje nesakramentalne ženidbe ako je nova ženidba jedina prilika da ona sklopi valjanu ženidbu s krštenom nekatoličkom osobom, ili čak nekrštenom, čija se ženidba želi razriješiti.

Korist vjere mogu imati također i djeca rođena u nesakramentalnoj ženidbi koja se želi razriješiti, kao i ona koja će se roditi u novoj ženidbi, ako će ona osigurati ozračje u kojem će djeca moći biti krštena i katolički odgajana. Na koncu, *korist vjere* imat će i crkvena zajednica u kojoj dvije osobe sklapaju ili ukrepljuju novu ženidbu u tome što će se umanjiti opasnost od sablazni ili krivih tumačenja među vjernicima, posebno u pitanju u kojem vjernici ne razlikuju dovoljno ženidbenu rastavu, na civilnom području, od razrješenja ženidbe na kanonskopравnom području.²⁷

1.3. Kada je moguće koristiti razrješenje ženidbe u korist vjere?

Prije nego što budu analizirane Upute Kongregacije sv. Oficija, odnosno Kongregacije za nauk vjere, treba razlikovati sljedeće slučajeve u kojima je moguće tražiti od rimskog prvosvećenika razrješenje nesakramentalne ženidbe u korist vjere. Prema uputi *Potestas Ecclesiae* to su ženidbe između:²⁸

Codice di diritto canonico, sv. II., 430; Pero PRANJIC, *Posvetiteljska služba Crkve*, 289; Nikola ŠKALABRIN, *Ženidba*, 311.

²⁶ Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 334.

²⁷ Usp.: Antonino ABATE, *Il matrimonio nella nuova legislazione*, 299-300; Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 334-335.

²⁸ Ovakvu podjelu slučajeva donosi Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento*

- 1) **dvoje nekrštenih.** Nijedno od njih se ne krsti, no jedno želi sklopiti novu ženidbu s katoličkom strankom (uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 1).
- 2) **nekrštene i krštene nekatoličke** osobe. Nekrštena osoba se i dalje ne želi krstiti, ali želi sklopiti novu ženidbu s katoličkom strankom (čl. 1).
- 3) **krštenog nekatolika i nekrštene osobe.** Kršteni nekatolik, kao takav, želi sklopiti novu ženidbu s katoličkom strankom (čl. 1).
- 4) **krštenog nekatolika i nekrštene osobe** (bez oprosta od različitosti vjere). Nekatolik postaje katolik i želi sklopiti novu ženidbu s krštenom nekatoličkom osobom (čl. 5).
- 5) **krštenog nekatolika i nekrštene osobe** (bez oprosta od različitosti vjere). Nekatolik postaje katolik i želi sklopiti novu ženidbu s nekrštenom osobom (čl. 5).
- 6) **krštenog nekatolika i nekrštene osobe** (bez oprosta od različitosti vjere) neuspjela je i stranke se civilno rastavljaju. Nekatolička stranka sklapa novu ženidbu također s krštenom nekatoličkom ili s nekrštenom osobom. Tijekom vremena, prva ili treća osoba, ili pak obje, postaju katolici. U tom slučaju treba ukrijepiti drugu ženidbu jer je nevaljano sklopljena zbog postojanja zapreke prijašnje ženidbe (kan. 1085, §1; čl. 5).
- 7) **katoličke i nekrštene osobe** (s oprostom od različitosti vjere). Katolička stranka želi sklopiti novu ženidbu s drugim katolikom (čl. 7, §1).
- 8) **katoličke i nekrštene osobe** (s oprostom od različitosti vjere). Katolička stranka želi sklopiti novu ženidbu s krštenom nekatoličkom osobom (čl. 7, §1).
- 9) **katoličke i nekrštene osobe** (s oprostom od različitosti vjere). Nekrštena stranka postaje katolik i želi sklopiti novu ženidbu s katolikom (čl. 7, §2).
- 10) **katoličke i nekrštene osobe** (s oprostom od različitosti vjere). Nekrštena stranka postaje katolik i želi sklopiti novu ženidbu s nekatolikom (čl. 7, §2).
- 11) **katoličke i nekrštene osobe** (s oprostom od različitosti vjere). Nekrštena stranka prima krštenje u nekatoličkoj zajednici i želi sklopiti novu ženidbu s katolikom (čl. 7, §2).
- 12) **dvoje nekrštenih.** Jedno od njih postaje katekumen i želi sklopiti novu ženidbu s katolikom (čl. 8).

in favorem fidei, 87-88, dok je nešto drukčiju podjelu moguće pronaći kod Elene Lucije BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 305-306.

13) nekatolika i nekrštenog (bez oprosta od različitosti vjere). Nekrštena stranka postaje katekumen i želi sklopiti novu ženidbu s katolikom (čl. 8).

1.4. Upute Kongregacije sv. Oficija iz 1934. i 1973. godine

U vremenu prije prve kodifikacije kršćani nekatolici nisu tražili oprost od zapreke različitosti vjere, te stoga pravno gledano, njihove ženidbe s krštenima nisu bile valjane. Zakonik iz 1917. uveo je značajne promjene u kanonskoj normativi koja se odnosila na ženidbene zapreke, na poseban način zapreku različite vjere koja je do tada uključivala također i krštene nekatolike, a sa Zakonikom je ograničena samo na katolike. Nakon stupanja na snagu Zakonika iz 1917. za krštene nekatolike više nije postojala obveza traženja oprosta od ženidbene zapreke različitosti vjere te su njihove ženidbe držane valjano sklopljenima. Ta nova situacija izazvala je porast zahtjeva za razrješenje nesakramentalnih ženidbi.²⁹ Stoga je tadašnja Kongregacija sv. Oficija odlučila dati određene smjernice za pripremu parnica za razrješenje ženidbi u korist vjere. Uputa pod nazivom *Normae pro conficiendo processu in casibus solutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei per supremam S. Pontifici auctoritatem* ugledala je svjetlo dana 1. svibnja 1934.³⁰

Nakon Drugog vatikanskog sabora papa Pavao VI. odlučio je dublje preispitati tu materiju, ne ograničavajući se pritom samo na teološki pristup k razrješenju nesakramentalnih ženidbi u *korist vjere* nego također istaknuti i proceduralno-pravni karakter postupka za njihovo razrješenje. Papa je taj zadatak povjerio Kongregaciji za nauk vjere koja je, kako bi odgovorila na izazove i nove potrebe Crkve u tim pitanjima, izdala 6. prosinca 1973. uputu *Ut notum est*, kao i popratne *Proceduralne norme za vođenje postupka razrješivanja ženidbene veze u korist vjere* (*Norme procedurales*).³¹

²⁹ Usp.: Elena Lucía BOLCHI, “Lo scioglimento del matrimonio“, 302. Prvi slučaj razrješenja nesakramentalne ženidbe, o kojem imamo pisane tragove, ticao se jedne krštene nekatoličke Poljakinje koja je 1919. godine sklopila civilni brak s nekrštenom osobom. Brak je bio nesretan i završio je rastavom pred civilnim sudom. Žena, nakon što je postala katolik, željela je sklopiti novi brak s jednim katolikom. Obratila se Kongregaciji sv. Oficija i dobila 2. veljače 1924. pozitivan odgovor.

³⁰ Tekst Upute moguće je pronaći kod Xaverius OCHOA (ur.), *Leges Ecclesiae*, br. 1220. Za njezin kratki komentar vidjeti Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 39.

³¹ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Ut notum est*, 6. prosinca 1973.,

Novom Uputom opozvane su norme sadržane u Uputi iz 1934. izdane od Kongregacije sv. Oficija. U Uputi se može iščitati da kanonski postupak za razrješivanje ženidbi u korist vjere ima svoju *istražnu fazu* (koja se vrši u biskupiji stranke koja traži razrješenje ženidbe) te *fazu odlučivanja* (koja se odvija pri Kongregaciji za nauk vjere).

Kako bi se pokrenuo postupak za razrješenje ženidbe potrebno je da: a) ženidba nikad nije postala sakramentalna; b) nakon krštenja nekrštenog ženidbenog druga (ili oba ako su bili nekršteni), među njima nije bilo spolnog općenja, zato što bi tada ženidba postala tvrda i izvršena, a samim tim i apsolutno nerazrješiva; c) ženidbeni drug iz prethodne ženidbe formalnim jamstvom (*cautio*) osigura katoličkoj stranki slobodu ispovijedanja vjere i katoličkog odgoja djece u novoj ženidbi.³² Ovdje se neće ulaziti u dublju analizu ove Upute, nego se upućuje na autore koji su načinili komentare i analizu dokumenta.³³

1.5. Uputa Kongregacije za nauk vjere, *Potestas Ecclesiae*, iz 2001. godine

U važećem Zakoniku kanonskog prava ne nalazimo odredbe o razrješenju nesakramentalnih ženidbi u korist vjere, nego su na snazi bile odredbe Kongregacije za nauk vjere sadržane u Uputi iz 1973. godine. Problematika ženidbi između katolika i nekrštenih te krštenih nekatolika i nekrštenih bila je dugo vremena objekt proučavanja Kongregacije za nauk vjere. Nakon duga i pažljiva promišljanja nad izazovom razrješenja tih ženidbi, ista je Kongregacija izdala 30. travnja 2001. novu uputu pod nazivom, *Norme de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei (Potestas Ecclesiae)*, a koju je odobrio papa Ivan Pavao II., dana 16. veljače 2001. Nova uputa Kongregacije potvrdila je temeljne principe i strukturu kanonskog postupka za razrješenje ženidbe u korist vjere koje nalazimo u Uputi iz 1973.

Dokument sadržava Predgovor u kojemu se iščitava povijesno-pravna sinteza pavlovske povlastice i razrješenja ženidbe papinskim opro-

Enchiridion Vaticanum, sv. IV. (Bologna: EDB, ¹⁰1978.), br. 2730-2774.

³² Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 337.

³³ Usp.: Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 303-304; Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo*, 336-339; Jan HENDRIKS, *Diritto matrimoniale*, 300-304; Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento”“, 461-467; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 39-41; Nikola ŠKALABRIN, *Ženidba*, 310-311; Nikola ŠKALABRIN, *Postupci* (Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2000.), 289-298.

stom u korist vjere te njihova primjena u novim pastoralnim okolnostima nakon objavljivanja Zakonika iz 1917. Isto tako, naznačene su važnost i svrha Normi počevši od onih Kongregacije sv. Oficija iz 1934. Nova Uputa sadržava dva dijela s ukupno 25 članaka. Prvi dio iznosi temeljne principe, dok drugi dio donosi proceduralne odredbe koje se odnose na istražnu fazu postupka u biskupiji.³⁴

1.5.1. Prvi dio Normi za pripremu parnice za razrješenje ženidbe u korist vjere

Norme započinju iznošenjem uvjeta potrebnih za valjano razrješenje nesakramentalne ženidbe vlašću rimskog prvosvećenika (čl. 1):³⁵

a) nedostatak sakramenta krštenja kod najmanje jednog od bračnih drugova tokom cijelog bračnog života;

b) nekonzumacija ženidbe bračnim činom u slučaju nakon krštenja nekrštenog ženidbenog druga, ili oba bračna druga ukoliko je to slučaj.

³⁴ Izvorni latinski tekst moguće je također pronaći kod Janusz KOWAL, „Nuove „Norme per lo scioglimento“, 502-506, ili na internetskoj stranici Kongregacije: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20010430_favor-fidei_lt.html. Također, danas već postoje i prijevodi dokumenta na neke od europskih jezika: španjolski, njemački, talijanski, portugalski, francuski i engleski: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/doc_index_it.htm. Važno je napomenuti da nijedna od tri spomenute Upute Kongregacije za nauk vjere nije objavljena u *Acta Apostolicae Sedis*, nego su poslane biskupima preko nuncija kako bi se izbjeglo krivo shvaćanje i tumačenje od strane medija. Što se tiče komentara Upute, mogu poslužiti sljedeći članci: Velimir BLAŽEVIĆ, „Razrješavanje ženidbe“, 129-141; Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 306-317; Federico R. AZNAR GIL, „Nuevas normas sobre la disolución del vínculo matrimonial no sacramental. Texto y comentario“, *Revista Española de Derecho Canonico* 60 (2003.), 141-169; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento del matrimonio non sacramentale in favorem fidei“, *Diritto e Religioni* 2 (2014.), 25-54; Janusz KOWAL, „Le Norme procedurali“, 265-325; Janusz KOWAL, „Nuove „Norme per lo scioglimento“, 485-506; Paolo MONETA, „Le nuove norme per lo scioglimento del matrimonio in favore della fede“, *Anales de la Facultad de Teología* 53 (2002.), 249-260; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 41-81; Dimitrios SALACHAS, „Lo scioglimento del matrimonio“, 207-231. Paralelni prikaz odredbi ovih triju uputa Kongregacije za nauk vjere, moguće je pronaći kod Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 107-115.

³⁵ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 1: „Matrimonium initum a partibus, quarum saltem una non sit baptizata, a Romano Pontifice solvi potest in favorem fidei, dummodo matrimonium ipsum non fuerit consummatum postquam ambo coniuges baptismum receperunt“.

Ova su dva uvjeta u Normama iz 1934. i 1973. godine bili uvjeti *sine qua non*. Međutim, nove Norme koriste veznik „*dummodo – samo ako*“ koji valja interpretirati u smislu kan. 39 važećeg Zakonika, koji određuje: „Uvjeti u upravnom aktu samo se tada smatraju dodanima za valjanost kad su izrečeni riječima: *ako, osim ako, samo ako*“.³⁶

Mjerodavna za ispitivanje pojedinih slučajeva u kojima se traži od rimskog prvosvećenika razrješenje nesakramentalne ženidbe jest Kongregacija za nauk vjere (čl. 2).³⁷ Pojedini autori ističu kako postoji sukob mjerodavnosti u proučavanju nesakramentalnih ženidbi, pozivajući se na apost. konstituciju o Rimskoj kuriji *Pastor Bonus*, prema kojoj pripada Kongregaciji za bogoštovlje i disciplinu sakramenata „prosudivati o činjenici neizvršenja ženidbe i o postojanju opravdanog razloga za davanje oprosta“.³⁸ Ne treba ovdje zaboraviti kako je s M.p. *Querit semper* (30. kolovoza 2011., čl. 4) pape Benedikta XVI., mjerodavnost nad slučajevima nekonsumacije braka prenesena s ranije spomenute Kongregacije na novi ured pri Rimskoj roti. Čini se, ipak, da je Zakonodavac želio staviti veći naglasak na okolnosti koje se odnose na *favor fidei* koje su važne za podjeljivanje oprosta, a ne toliko na činjenicu konsumacije braka.³⁹

U latinskoj Crkvi mjerodavan za pripremanje postupka za razrješenje nesakramentalne ženidbe u biskupijskoj fazi jest dijecezanski biskup i s njim izjednačeni u smislu kann. 368 i 381, §2: područni prelat, područni opat, apostolski vikar (čl. 3).⁴⁰ Nove Norme, za razliku od onih prethodnih, ne ograničavaju mjerodavnost nad ovim slučajevima samo na biskupa

³⁶ Usp.: Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento”“, 488-489; Dimitrios SALACHAS, „Lo scioglimento del matrimonio“, 216-217; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 42-43.

³⁷ Usp.: KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 2: „Congregationis pro Doctrina Fidei est singulos casus examinare et, si expedit, Summo Pontifici petitionem ad gratiam impetrandam subicere“. Istu nadležnost kongregacije potvrđuje i apost. konstitucija o Rimskoj kuriji, *Pastor bonus*, u čl. 53 gdje stoji: „Jednako je njezina [Kongregacije za nauk vjere] dužnost i pravno i činjenično suditi u onome što se odnosi na povlasticu vjere.“

³⁸ IVAN PAVAO II., apost. konst. *Pastor bonus*, 28. lipnja 1988., AAS 80 (1988.), 877, čl. 67. Hrvatski prijevod konstitucije korišten je iz IVAN PAVAO II., *Zakonik kanonskog prava s izvorima* (Zagreb: Glas Koncila, 1996.), 875-967.

³⁹ Usp.: Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 28-29; Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento”“, 490; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 43.

⁴⁰ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 3: „Episcopus diocesanus et ipsi in iure aequiparati, vel Episcopus eparchialis, competentes sunt ad instruendum processum.“

prebivališta ili boravišta stranke moliteljice nego je proširuju i na biskupa mjesta u kojem je lakše doći do svjedoka ili pak skupiti dokaze potrebne za proceduralni dio postupka.

Članak 4. određuje dva osnovna uvjeta potrebna za dopuštenost (*ad liceitatem*), a ne za valjanost (*ad validitatem*) podjeljivanja milosti razrješenja ženidbe, a to su:

- a) nemogućnost obnove bračnog suživota u slučajevima kada se radi o rastavi supružnika kojoj je uslijedila civilna rastava, nakon koje je sklopljena nova ženidba, ili pak slučaj suživota jednog od bračnih drugova s trećom osobom s kojom je ostvareno potomstvo. No, kao nemogućnost obnove bračnog suživota ne mogu se uzeti poteškoće koje su prouzrokovane obiteljskim svađama ili neslaganjima.
- b) da stranka koja traži razrješenje ženidbe nije glavni krivac neuspjeha bračnog života te da treća osoba s kojom se želi sklopiti ili ukrijepiti nova ženidba nije kriva za rastavu supružnika.⁴¹

Iz saslušanja stranki i svjedoka, u smislu čl. 18, §2, mora biti sigurno da su ispunjena oba navedena uvjeta za razrješenje ženidbe. U protivnom bi traženje istoga bilo nedopušteno. Ako katolička stranka želi sklopiti ili ukrijepiti novu ženidbu s nekrštenom osobom ili pak krštenom nekato- ličkom, čl. 5. Upute određuje da katolička stranka treba izjaviti kako je spremna ukloniti pogibelji otpada od vjere, dok druga stranka treba obećati da će dopustiti katoličkom bračnom drugu slobodno ispovijedanje vjere te krštenje i odgoj djece u katoličkoj vjeri (usp.: kann. 1124-1125). Te se izjave moraju dati u pisanoj formi s potpisima zainteresiranih stranaka. U protivnom se milost razrješenja nesakramentalne ženidbe neće udijeliti. Za razliku od Normi iz 1973., nove Norme ne gledaju na obećanja stranaka kao na uvjet za valjanost razrješenja ženidbi, niti zahtijevaju obraćenje nekrštene stranke.⁴²

Članak 6. je od posebne praktične važnosti, a određuje da Crkva ne daje razrješenje nesakramentalne ženidbe u korist vjere dva puta istoj oso- bi kako bi izbjegla mogućnost krivog shvaćanja nerazrješivosti ženidbe ili čak „promoviranja“ rastave ženidbenih drugova.

⁴¹ Usp.: Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 307-308; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 29-30; Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento”“, , 492-493; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 45-46.

⁴² Usp.: Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 308; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 30-32; Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento”“, , 493-494; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 46.

Odredbe o razrješivanju ženidbi sklopljenih između dvije osobe koje su dobile oprost od ženidbene zapreke različitosti vjere nalazimo u čl. 7.⁴³ novih Normi. Iz §1 proizlazi da je za katoličku stranku isključena mogućnost, nakon što je prethodnu ženidbu sklopila uz oprost od različitosti vjere, da novu ženidbu ponovno sklopi s drugom nekrštenom osobom. U traženju razrješavanja nesakramentalne ženidbe važno je utvrditi iskrenost obraćenja jedne ili druge stranke bez koje biskup ne treba ni slati zahtjev Kongregaciji za nauk vjere. Upravo je iskrenost obraćenja činjenica na temelju koje se može govoriti o *favor fidei*.⁴⁴

U slučajevima u kojima katolička stranka želi sklopiti novu ženidbu s katekumenom, valja obdržavati norme sadržane u čl. 8. koji određuje da se slavlje ženidbe odgodi do nakon krštenja katekumena. Međutim, ako postoje teški razlozi i ako postoji moralna sigurnost da će katekumen u kratkom vremenu primiti sakrament krštenja, može se sklopiti ženidba, uz traženje oprosta od različitosti vjere.

Članci 9. i 10., s kojima i završava prvi dio Normi, dotiču pitanja podjeljivanja milosti razrješavanja ženidbenog veza. Tako čl. 9⁴⁵ uređuje pitanje postojanja naravnih obveza za katoličkog ženidbenog druga iz prethodne ženidbe ili za djecu, kao i opasnost od sablazni koju može izazvati razrješavanje jedne takve prethodne ženidbe. Izraz „neka biskup pita za savjet Kongregaciju“ (*Episcopus Congregationem consulat*) kao da se poziva na sličnu odredbu kan. 1699, §2: „neka dijecezanski biskup pita za

43 KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 7:
„§1. Petitio pro solutione vinculi matrimonii non-sacramentalis initi cum dispensatione ab impedimento disparitatis cultus Summo Pontifici praesentari potest si pars catholica novas nuptias cum persona baptizata inire intendat.
§2. In eodem casu, petitio Summo Pontifici praesentari potest si pars non baptizata baptismum recipere et novas nuptias cum parte baptizata inire intendat.
§3. Preces ad Congregationem pro Doctrina Fidei Episcopus ne dirigat si prudens adsit dubium circa conversionis sinceritatem partis oratricis vel partis desponsae, quamvis una vel utraque baptismum receperit.“

44 Usp.: Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 309; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 32-34; Janusz KOWAL, „Nuove „Norme per lo scioglimento“, , 495-498; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 47-48; Antonio SILVESTRELLI, „Scioglimento del matrimonio in favorem fidei“, ASSOCIAZIONE CANONISTICA ITALIANA (ur.), *I procedimenti speciali nel diritto canonico*, Studi Giuridici 27, (Città del Vaticano: LEV, 1992.), 196.

45 KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 9:
„Quoties sunt speciales difficultates de modo quo pars oratrix suis obligationibus erga coniugem priorem et prolem forte susceptam satisfacere intendat, aut scandalum timendum sit ex gratiae concessione, Episcopus Congregationem consulat.“

savjet Apostolsku Stolicu“ (*Episcopus dioecesanus consulat Sedem Apostolicam*). Ipak, članak ne određuje da se biskup ima posavjetovati s Kongregacijom prije nego li započne postupak za razrješenje neke ženidbe jer se određene poteškoće jave tek unutar istražnog dijela postupka.

Posljednji, članak 10 Normi tiče se slučajeva u kojima se tijekom istražnog dijela postupka u biskupiji ili za vrijeme ispitivanja slučaja pred Kongregacijom pojavi zbiljska dvojba (*dubio positivo*) o nevaljanosti ženidbe za koju se traži razrješenje. U tim slučajevima potrebno je dvojbenost valjanosti ženidbe jasno naznačiti i informirati rimskog prvosvećenika. U takvim slučajevima, koji nisu rijetki u ženidbama kojima stoji na putu ženidbena zapreka različitosti vjere, nije isključeno pokretanje sudskog postupka za utvrđivanje nevaljanosti dotične ženidbe.⁴⁶

1.5.2. Proceduralni dio Normi – biskupijska faza

Biskupijska faza započinje predstavljanjem molbe (*Libellum*), adresirane na rimskog prvosvećenika preko dijecezanskog biskupa, u kojoj jedan ili oba supružnika mole razrješenje njihove ženidbe u korist vjere. Molbu može predati i samo jedan supružnik, iako se drugi supružnik s tim ne slaže (usp.: kan. 1697).⁴⁷

⁴⁶ Usp.: Elena Lucía BOLCHI, “Lo scioglimento del matrimonio“, 309-310; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 34-35; Janusz KOWAL, „Nuove “Norme per lo scioglimento”“, 500-501; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 50.

⁴⁷ Usp.: Elena Lucía BOLCHI, “Lo scioglimento del matrimonio“, 310; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 36; Janusz KOWAL, „Le Norme per lo scioglimento“, 271; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 89-91. U Dodatku ovoga rada donosim i model Molbe za razrješenje ženidbe u korist vjere biskupijskog suda u Mostaru koji sadržava dobar komentar i smjernice za sastavljanje Molbe. Glavne značajke Molbe za razrješenje ženidbe moguće je pronaći i na internetskoj stranici Međubiskupijskog suda u Zagrebu: <http://mszg.hr/drugi-zenidbeni-postupci/postupak-razrjesenja-zenidbe-u-prilog-vjere/> gdje se između ostalog donosi koje još dokumente valja priložiti uz Molbu: a) *vjenčani list* iz župe vjenčanja (original); b) *krsni list* katoličke ili nekatoličke stranke, već krštene u trenutku sklapanja ženidbe (original); c) *krsni list* osobe s kojom se kani sklopiti ili ukrijepiti nova ženidba (original); d) *smrtni list* supružnika, ako se ženidba kani sklopiti s udovcem odnosno udovicom (original); e) *presuda* o ništavosti ženidbe osobe s kojom se kani sklopiti ili ukrijepiti ženidba (kopija); f) *postupak za ženidbu* iz župe vjenčanja (kopija); g) *oprost*, ako je ženidba sklopljena s oprostom od zapreke različitosti vjere (kopija); h) *presuda brakorazvodne parnice* Općinskog suda (kopija); i) *svjedočanstvo o istinoljubivosti*, tj. preporuka vlastitog župnika za stranku moliteljicu; j) *popis svjedoka*, s naznakom podataka o svakom

Drugi dio Normi o postupku za razrješenje ženidbe u korist vjere započinje čl. 11⁴⁸ o mjerodavnosti biskupa da osobno pripremi postupak za razrješenje ženidbe ili ga povjeri jednom sucu s crkvenog suda. Isto tako, traži se sudjelovanje bilježnika (usp.: kann. 483-484; 1437) i branitelja ženidbenog veza (usp.: kann. 1432; 1435). Imenovanje tih osoba biskup može učiniti za svaki pojedini slučaj ili pak za sve slučajeve na određeno vrijeme. Ipak, imenovanje valja učiniti pisanim putem, tj. dekretom, prije nego li se započne s istražnim postupkom jer datum njihova imenovanja predstavlja ujedno i datum početka istražne faze u biskupiji. Kopiju dekreta treba priložiti ostalim spisima postupka za razrješenje ženidbe. Dekret o imenovanju može biti za svaku službu posebno, ili može biti napisan kao jedan dokument u kojem su navedena imena suca istražitelja, branitelja ženidbene veze i bilježnika (eventualno pomoćnog bilježnika).⁴⁹

Zadaća bilježnika u ovim slučajevima jest utvrditi autentičnosti dokumenata u postupku (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 13, §§1-2), biti od pomoći pri ispitivanju svjedoka (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 14, §1) te ovjeriti njihove izjave (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 14, §4). Također, u posebnim slučajevima (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 15, §1) može umjesto suca primiti izjave stranaka ili svjedoka. U slučajevima razrješenja ženidbe u korist vjere, branitelj ženidbene veze ima zadatak proučiti dokumente te izjave stranaka i svjedoka i na osnovi njih načiniti vlastiti osvrt na konkretan ženidbeni slučaj. Isto tako, mora biti pozvan na ispitivanje stranaka (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 14, §1), može pripremiti i pitanja s pomoću kojih će se ispitivati svjedoci, ali ne mora intervenirati u njihovim ispitivanjima (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 14, §3).⁵⁰

Za vrijeme istražne faze treba obdržavati odredbe Zakonika kanonskog prava za slučajeve oprosta od tvrde i neizvršene ženidbe, kao i ostale

svjedoku: ime, prezime, adresa i telefon, u kakvom ste odnosu (rodbina, prijatelji, poznanici...) te o čemu pojedini svjedok može posvjedočiti. Isto tako, primjer Molbe na talijanskom jeziku, moguće je pronaći kod Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 116.

48 KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 11: „§1. Processus instructionem Episcopus vel peragat per se ipsum vel committat instructori selecto aut ex tribunalis iudicibus aut ex personis ab ipso ad hoc munus approbatis, adsistente notario, et interveniente defensore vinculi. §2. Huiusmodi commissio scripto facienda est et de ea constare debet in actis.“

49 Primjer dekreta pogledati u Dodatku ovoga rada.

50 Usp.: Elena Lucía BOLCHI, „Lo scioglimento del matrimonio“, 312; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 37-38; Janusz KOWAL, „Le Norme per lo scioglimento“, 272-276; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 52-54; Dimitrios SALACHAS, „Lo scioglimento del matrimonio“, 220.

odredbe ženidbenih postupaka (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 12). U tom smislu moraju biti saslušana oba supružnika (usp.: kan. 1702), a njihove tvrdnje treba dokazati bilo dokumentima,⁵¹ bilo izjavama vjerodostojnih svjedoka.⁵²

Dokumenti koji bivaju prezentirani u slučajevima razrješenja ženidbe imaju dokaznu snagu samo ako su originali ili autentične kopije, koje moraju biti ovjerene od strane bilježnika (usp.: kann. 1437; 1544). Isto vrijedi i za dokumente koji se šalju u drugu fazu postupka pred Kongregaciju za nauk vjere. Prema odredbi kan. 1472, §2: potrebno je numerirati sve listove spisa i ovjeriti ih znakom vjerodostojnosti. Osim ovjeravanja i potpisivanja svake pojedine stranice dopušteno je da bilježnik načini dokument o vjerodostojnosti priloženih spisa, njega potpiše, ovjeri i priloži uz svezak s dokumentima.⁵³

Članci 16 i 17 uređuju dva osnovna objekta istražne faze, a to su: utvrditi nepostojanje sakramenta krštenja kod jednog od supružnika u vrijeme slavljenja ženidbe te nekonzumaciju ženidbe nakon što je nekrštena stranka primila krštenje (usp.: čl. 1.). S pomoću izjava svjedoka (najmanje dva) i stranaka⁵⁴ nije dovoljno samo ispitati nepostojanje sakramenta krštenja kod jednog ili oba ženidbena druga nego ispitati i okolnosti, kao i stupanj prakticiranja vjere stranaka i roditelja, eventualno Matice krštenih u mjestima gdje su supružnici boravili, kako bi se isključila i sama vjerovatnost podjeljivanja krštenja. Ako je ženidba, koja se želi razriješiti, bila sklopljena uz oprost od zapreke različitosti vjere, potrebno je da sudac istražitelj pribavi kopiju oprosta, kao i kopiju postupka za ženidbu. U slučaju drugog objekta istražne faze, nekonzumacija ženidbe (čl. 17.), Norme ističu potrebu da se istraži, s pomoću svjedoka i dokumenata, jesu li supružnici živjeli zajedno nakon što je nekrštena stranka primila krštenje. Isto tako treba ispitati i supružnike jesu li, nakon što je nekršteni ženidbeni drug primio krštenje i nakon njihove rastave, spolno općili.

⁵¹ Za detaljniji komentar o dokaznom materijalu, njegovim podjelama i sudskoj vrijednosti, pogledati: Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 55-58.

⁵² Tko sve može, a tko ne može biti svjedok i koje su vrste svjedoka (javni, privatni, *de scientia*, *de credibilitate*, *de auditu*, *de visu*), pogledati komentar Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 61-62.

⁵³ Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, „Razrješavanje ženidbe“, 138; Janusz KOWAL, „Le Norme per lo scioglimento“, 280-282.

⁵⁴ Kao primjer pitanja koja se mogu postaviti u istražnoj fazi bilo strankama, bilo svjedocima, pogledati Dodatak na kraju ovoga rada.

Ako ženidba dvaju supružnika postane tvrda, krštenjem nekrštene stranke, i oni nastave živjeti zajedno, „pretpostavlja se da je ženidba izvršena, dok se ne dokaže protivno“ (kan. 1061, §2). Samim time ženidba postaje apsolutno nerazrješiva.

Članci 18-22 odnose se na uvjete koji se moraju ispuniti kako bi razrješenje ženidbe bilo dopušteno. Riječ je ponajprije o:

- životnom stanju druge stranke i je li ona nakon rastave pokušala sklopiti novu ženidbu;
- pronalaženju razloga rastave iz izjava stranaka i svjedoka te dokumentima i odlukama suda o rastavi ili presude o civilnoj ništavosti ženidbe;
- brizi stranke moliteljice za potomstvo i supružnika iz prethodnog braka: na koji će način ispunjati naravne, moralne i građanske obveze prema spomenutim osobama;
- religioznosti stranke moliteljice, kao i treće stranke s kojom se želi stupiti u novu ženidbu. U tom smislu potrebno je priložiti određene dokumente poput: Krsnog lista.⁵⁵

Posljednja tri članka (23-25) tiču se završne faze istražnog dijela postupka. Nakon što završi istražna faza s prikupljanjem dokumenata i ispitivanjem stranaka i svjedoka, dužnost je istražnog suca načiniti vlastiti osvrt na saznanja primljena u postupku. Taj osvrt (usp.: kan. 1704, §1) zajedno sa svim ostalim dokumentima, bez njihova objavljivanja (usp.: kan. 1703, §1), treba poslati branitelju ženidbenog veza. Njegova je, pak, zadaća pronaći razloge, ako postoje, koji bi išli protiv razrješenja dotične nesakramentalne ženidbe (usp.: kan. 1432).

Nakon što branitelj ženidbene veze završi sa svojim osvrtom na postupak, svi se dokumenti šalju biskupu kako bi i on dao svoje pisani sud (*votum pro rei veritate*) o slučaju, kao i o razlozima zbog kojih preporučuje rimskom prvosvećeniku (čl. 24) postupak za razrješenje ženidbe u korist vjere. Isto tako, važno je da biskup u svojem osvrtu spomene postoji li opasnost da će podjeljivanje razrješenja ženidbe kod vjernika izazvati sablazan te postoji li eventualna sumnja u iskrenost obraćenja stranke moliteljice i treće stranke koja bi ugrozila sam *favor fidei*.

Posljednji članak (čl. 25) više je tehničke naravi, a određuje da biskup treba poslati Kongregaciji sve dokumente, i to u tri primjerka (po mogućnosti da jedan primjerak budu originalni dokumenti, a druga dva ovjerene kopije). Dokumenti, koje biskup šalje Kongregaciji, iz pravnog

⁵⁵ Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, „Razrješavanje ženidbe“, 139-140; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 43-47; Janusz KOWAL, „Le Norme per lo scioglimento“, 288-304; Dimitrios SALACHAS, „Lo scioglimento del matrimonio“, 221-223.

kuta gledanja mogu se podijeliti u dvije grupe: *acta cause* (tekstni dokumenti, dokazi, izjave stranaka, svjedoka) i *acta processus* (pozivi stranka, obavijesti, delegiranja...). Jednostavnije rečeno, biskup treba poslati Kongregaciji za nauk vjere sljedeće dokumente:⁵⁶

a) *Sažetak osnovnih informacija o strankama: stranke moliteljice, druge stranke i stranke s kojom se želi sklopiti ili ukrijepiti nova ženidba;*

b) *Molba stranke za razrješenje ženidbe u korist vjere (Libellum);*

c) *Dekreti o imenovanjima istražnog suca, branitelja veze i bilježnika;*

d) *Svjedočanstva (izjave) stranke moliteljice i druge stranke kojima se nastoji posvjedočiti: nedostatak sakramenta krštenja kod jednog ili obaju supružnika, nekonsumacija ženidbe, nemogućnost obnove bračnog suživota, razlozi neuspjelosti ženidbe, eventualni problemi o mogućoj sablazni vjernika ili o problemima vezanim uz obveze prema supružniku i djeci iz prethodne ženidbe, iskrenost obraćenja nekrštene stranke, eventualno proglašavanje odsutnosti stranke u postupku);*

e) *Dokumenti vezani uz utvrđivanje primljenog/neprimljenog krštenja: krsni list krštene stranke, postupak za ženidbu, oprost od zapreke različitosti vjere, dekret o civilnoj rastavi ženidbe, eventualni dekret o nevaljanosti prethodnih ženidbi, dokumenti koji svjedoče o ispitivanju Matice krštenih u mjestima gdje su supružnici boravili;*

f) *Izjave svjedoka;*

g) *Izjave budućeg supružnika o ženidbi za koju se traži podjeljivanje milosti razrješenja;*

h) *Osvrt istražnog suca*

i) *Osvrt branitelja ženidbene veze (animadversiones)*

j) *Mišljenje i sud biskupa (votum pro rei veritate)*

k) *(Dekret o autentičnosti kopiranih dokumenata)*

l) *Kazalo (Sadržaj).*

Ako neki od gore navedenih dokumenata nedostaje, važno je navesti razlog njegova nepostojanja kako bi se ubrzao sam istražni postupak i izbjegli dopisi Kongregacije u kojem ona zahtijeva od biskupa dopunu dokumentacije. Sve dokumente treba poslati na adresu:

Congregatio pro Doctrina Fidei;

Palazzo della Congregazione per la Dottrina della Fede,

Piazza del S. Uffizio, 11; I - 00193 Roma.

⁵⁶ Usp.: Velimir BLAŽEVIĆ, „Razrješavanje ženidbe“, 140; Federico GRAVINO, „La procedura per lo scioglimento“, 47-50; Janusz KOWAL, „Le Norme per lo scioglimento“, 304-311; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 81; Dimitrios SALACHAS, „Lo scioglimento del matrimonio“, 223-224.

Za eventualna kratka pitanja i pojašnjenja, sudski vikari, suci i ostali službenici biskupijskih i međubiskupijskih sudova mogu se obratiti Uredu pri Kongregaciji za nauk vjere, zaduženom za analizu dokumenata vezanih uz razrješenje ženidbe u korist vjere, putem E-mail adrese: *infavoremfidei@cfaith.va*. Taksa za slučajeve razrješenja ženidbe *in favorem fidei* za sve zemlje istočne Europe trenutno iznosi 130,00 €. No, moguće je tražiti smanjenje iznosa takse (uz navođenje koji je iznos moguće uplatiti) ili čak potpuno oslobađanje od plaćanja takse (*in forma pauperum*) uz navođenje razloga koje valja priložiti pisanim putem uz ostale dokumente.

Na koncu, radi boljeg i lakšeg snalaženja, tablično se i sažeto donose razlike između razrješenja nesakramentalne ženidbe pavlovskom i petrovskom povlasticom u korist vjere:

	Pavlovska povlastica	Petrovska povlastica
<i>Utemeljenje:</i>	1 Kor 7,15; Kann. 1143-1147	Prošireno razumijevanje teksta 1 Kor 7,15; uputa <i>Potestas Ecclesiae</i>
<i>Mjerodavnost:</i>	Mjesni ordinarij	Kongregacija za nauk vjere
<i>Preduvjeti:</i>	a) ženidba koja se ima razriješiti je sklopljena između dvije nekrštene osobe; b) jedna od stranaka se odluči krstiti; c) nekrštena stranka se rastavi (<i>discedat</i> , usp.: kan. 1143, §2)	a) ženidba koja se ima razriješiti je nesakramentalna, tj. najmanje jedna od stranaka je nekrštena; b) najmanje jedna stranka koja je uključena u novu ženidbu je katolik;
<i>Zabrane:</i>		a) nova ženidba je ujedno druga ženidba za koju je potrebno dobiti oprost od različitosti vjere (usp.: <i>Potestas Ecclesiae</i> , čl. 7, §§1-2); b) ženidba koju treba razriješiti je već bila sklopljena nakon razrješenja ženidbe u korist vjere (usp.: <i>Potestas Ecclesiae</i> , čl. 6); c) ženidba u kojoj su, bilo stranka moliteljica, bilo stranka s kojom se želi sklopiti nova ženidba, krivi za neuspjeh ženidbe za koju se traži razrješenje (usp.: <i>Potestas Ecclesiae</i> , čl. 4, 2°).

2. Primjeri molbe, formulara i dekreta potrebnih u ovom slučaju

2.1. Molba za razrješenje ženidbe apostolskom povlasticom u korist vjere⁵⁷

Ime i prezime stranke moliteljice
Puna adresa
Broj telefona
E-pošta

mons. _____ *ime i prezime nad/biskupa*

nad/biskup _____ *naziv nad/biskupije*

_____ *Adresa sjedišta nad/biskupije: ulica i broj, broj pošte*

Predmet: Molba za razrješenje ženidbe u korist vjere

Ja... [*ime i prezime stranke moliteljice; dan mjesec, godina i mjesto rođenja; vjeroispovijest (ako je kršten: datum i navesti župu krštenja); adresa prebivališta*] želim Vam iznijeti svoju situaciju. Moji **roditelji** [*navesti njihova imena i prezimena*] su _____ **vjeroispovijesti. Ja sam odgajana u** _____ **vjeri.**

Moj(a) suprug(a) [*navesti ime i prezime; dan mjesec, godina i mjesto rođenja; vjeroispovijest; cjelovita adresa prebivališta*]. **Upoznali smo se Nakon** [*navesti koliko vremena ste se bili zajedno*] **odlučili smo svoju ljubav zaključiti ženidbom. Civilna ženidba** je sklopljena [*kada i gdje; ako je sklopljena ženidba po nekom vjerskom obredu, treba navesti njezin datum i mjesto te u kojoj je vjeri/obredu sklopljena ta ženidba*]. **Naše bračni život je trajao ...** [*što je moguće iscrpnije opisati vrijeme trajanja braka, okolnosti u kojima se ostvarivao bračni život, izazove, probleme koji su doveli do neuspjeha ženidbe; tko je prvi i zašto napustio bračnu zajednicu, koji su uzroci propasti ženidbe, je li se stranka moliteljica obratila na katoličku vjeru; zbog kojih razloga se moli razrješenje prijašnje ženidbe*]. **Pokušaj našeg pomirenja** je bio [*kada, koliko puta, gdje i pred kim*]; **brakorazvodnu presudu** donio je sud (*koji sud, kada i gdje; navesti*

⁵⁷ Usp.: Lucija BOLJAT – Josip ŠALKOVIĆ, *Priručnik za provedbu pastoralne istrage i pripremu parnice proglašenja ništavosti ženidbe* (Zagreb: Glas Koncila, 2016.), 244-246; Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 116; Tomo VUKŠIĆ, „Pravne vježbe na teološkim fakultetima“, Josip ŠALKOVIĆ (ur.), *Ništavost ženidbe: Procesne i supstantivne teme. Zbornik radova II. znanstvenog simpozija crkvenih pravnika s međunarodnim sudjelovanjem* (Zagreb: Glas Koncila, 2009.), 234-235.

i broj dokumenta) čiju Vam kopiju dostavljam u prilogu ove molbe. On/a je **trenutno** [neoženjen/oženjen s _____; neudana/udana za _____; navesti imaju li potomstvo]. U međuvremenu upoznao/la sam [navesti ime i prezime katalika, okolnosti u kojima ste se upoznali; riječ-dvije o toj osobi]. Nakon [navesti vrijeme] odlučili smo se civilno vjenčati. On/a želi živjeti prema vlastitoj savjesti i prema zakonima Katoličke Crkve i ja se potpuno slažem s tom njegovom/njezinom željom.

Stoga ovu molbu upućujem nad/biskupu mons. [navesti njegovo ime i prezime] u [navesti sjedište nad/biskupije], kao mjerodavnom ordinariju obraćene stranke, u smislu odredbe kan. 1145, §1 Zakonika kanonskog prava, te čl. 3 upute Kongregacije za nauk vjere, *Potestas Ecclesiae*, od 30. travnja 2001.

Molbi prilažem dokumente koji bi mogli potkrijepiti moju molbu [navesti koje dokumente prilažem uz molbu]. **Osim dokumenata, spremni su posvjedočiti** [navesti svjedoke - što je moguće više - koji znaju za navedene razloge i koji su spremni odazvati se te pod prisegom dati svoj iskaz. Navesti jesu li svjedoci pitani i jesu li izrazili spremnost svjedočiti. Navesti njihova imena i prezimena, cjelovite adrese i brojeve telefona kako bi mogli biti pozvani ako molba bude prihvaćena i postupak pokrenut].

Molim preuzvišenoga gospodina Nad/biskupa da razmotri moju molbu, da je prihvati i da pokrene istražni postupak te da, nakon završene istrage, moju molbu i druge spise proslijedi Svetome Ocu _____ od kojega ponizno molim razrješenje svoje ženidbe s _____ [ime i prezime osobe s kojom je bila sklopljena ženidba u nekršćanstvu]. **Radi nutarnjeg mira moje/ga sadašnjeg žene/muža** [navesti njezino/njegovo ime i prezime] i kako bismo mogli urediti našu situaciju prema odredbama Katoličke Crkve, **molim Vas, Sveti Oče, da razriješite moju prijašnju ženidbu s** [navesti ime i prezime prethodnog bračnog druga] **radi sklapanja/ukrepljenja nove ženidbe s mojim sadašnjim suprugom/mojom sadašnjom suprugom N.N.**

Mjesto i datum pisanja molbe

Potpis stranke moliteljice

U prilogu dostavljam:

- 1) Civilni i crkveni Vjenčani list (*original, iz ustanove vjenčanja*);
- 2) Postupak za ženidbu iz župe vjenčanja (*kopija*);
- 3) Oprost (*kopija*), ako je riječ o ženidbi s različitosti vjere;
- 4) Krsni list (*ako je krštenje već primljeno; izvornik iz Crkve ili crkvene zajednice krštenja - original*);
- 5) Krsni list osobe s kojom se želi sklopiti ili ukrijepiti nova ženidba (*original*);
- 6) Presudu brakorazvodne parnice civilnoga suda (*ovjerena kopija*);
- 7) Preporuku župnika o istinoljubivosti molitelja i predloženih svjedoka;
- 8) Dokumentaciju koja može potkrijepiti molbu: sudska, zdravstvena, policijska i dr.
- 9) Druge dokaze koji potkrepljuju molbu: privatne i javne ispravne, korespondencija (pisma, sms, e-pošta),
- 10) Popis svjedoka s njihovim kontaktnim informacijama i punom adresom

2.2. Formular za Sažetak osnovnih informacija za postupak razrješenja ženidbe⁵⁸

- 1 -		SOMMARIO		- 1 -	
A. Matrimonio presentato per lo scioglimento in favorem fidei					
1. Parte oratrice	Cognome:		Data di nascita:		
	Nomi:		Deposizione: p. ____		
	Stato battesimale				
	<i>Al momento del matrimonio:</i> ☐ non battezzata/o ☐ acattolica/o battezzata/o ☐ cattolico ☐ battesimo invalido ☐ stato battesimale incerto		<i>Attualmente:</i> ☐ non battezzata/o ☐ catecumena/o ☐ acattolica/o battezzata/o ☐ <i>desidera la ricezione nella piena comunione con la Chiesa cattolica</i> ☐ cattolica/o ☐ battesimo invalido ☐ stato battesimale incerto		Battesimo Data: _____ Documento: p. ____
			Ricezione nella piena comunione Data: _____ Documento: p. ____		
Matrimoni precedenti/successivi? ☐ NO ☐ SI (cfr. Tabella allegata)					
2. Parte convenuta	Cognome:		Data di nascita:		
	Nomi:		☐ Deposizione: p. ____ ☐ Decreto di assenza: p. ____		
	Stato battesimale				
	<i>Al momento del matrimonio:</i> ☐ non battezzata/o ☐ acattolica/o battezzata/o ☐ cattolico ☐ battesimo invalido ☐ stato battesimale incerto		Cambiamenti durante o dopo il matrimonio:		Battesimo Data: _____ Documento: p. ____
			Ricezione nella piena comunione Data: _____ Documento: p. ____		
Matrimoni precedenti? ☐ NO ☐ SI (cfr. Tabella allegata) ☐ incerto					
3. Matrimonio	Data:	Età – Parte oratrice:		Età – Parte convenuta:	
	Certificato: p. ____	Processetto prematrimoniale e rescritto di dispensa DC: p. ____			
4. Figli	Quanti?		I figli minorenni sono affidati a:		
	Battezzati: ☐ NO ☐ ACATT. ☐ CATT. ☐ altro:			Certificati: p. ____	

⁵⁸ Formular je moguće pronaći na internet stranici Kongregacije za nauk vjere koja ujedno i koristi ovaj formular u postupcima za razrješenje nesakramentalnih ženidbi u korist vjere: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20010430_summarius-favor-fidei_it.pdf.

- 2 -	SOMMARIO		- 2 -
-------	----------	--	-------

5. Divorzio	Convivenza delle Parti dopo che ambedue le Parti hanno ricevuto il battesimo: ☐ NO ☐ SI		
	Data della separazione finale:		
	Data del divorzio:	Documento del divorzio: p. ____	

B. Nuovo progetto di matrimonio

1. Futura/o Sposa/o	Cognome:		Data di nascita:
	Nomi:		Deposizione: p. ____
	Stato battesimale		
	☐ non battezzata/o ☐ <i>catecumena/o</i> ☐ acattolica/o battezzata/o ☐ <i>desidera la ricezione nella piena comunione con la Chiesa cattolica</i> ☐ cattolica/o ☐ battesimo invalido ☐ stato battesimale incerto		Battesimo
			Data: _____ Documento: p. ____
		Ricezione nella piena comunione	
		Data: _____ Documento: p. ____	
Matrimoni precedenti? ☐ NO ☐ SI (cfr. Tabella allegata)			

2. Nuovo Matrimonio	Coabitazione		☐ NO ☐ SI
	Matrimonio già attentato	☐ NO ☐ SI, in data:	
		Documento: p. ____	
	Dispensa DC richiesta?	☐ NO ☐ SI	Cauzioni firmate: ☐ SI, p. ____
	Licenza MM richiesta?	☐ NO ☐ SI	
Quanti figli nati dell'unione?		Documento/i di battesimo: p. ____	

3. Atti procedurali	Nomina della Commissione:	p. ____	Relazione del parroco:	p. ____
	Commenti dell'Istruttore:	p. ____	Osservazioni del Difensore:	p. ____
	Voto del Vescovo:	p. ____	Le pagine sono numerate	☐ SI
	L'indice delle pagine fu redatto	☐ SI	Le copie degli atti furono autenticate	☐ SI
	Remunerazione: ☐ La Parte oratrice può sostenere le spese di cancelleria. ☐ <i>in forma pauperum</i> ☐ La Parte oratrice può contribuire la somma di _____.			

2.3. Formular za razrješenje ženidbe u korist vjere

– allegato –		Matrimoni precedenti/successivi		– allegato –	
(specificare i dettagli per <i>ogni</i> matrimonio precedente/successivo delle tre parti)					
Matrimonio di... ☐ Parte oratrice ☐ Parte convenuta ☐ Terza Parte	con	Cognome:		Nomi:	
	<i>Stato battesimale del partner:</i> ☐ non battezzata/o ☐ battezzata/o acattolica/o ☐ cattolica/o ☐ battesimo invalido ☐ stato battesimale incerto ☐ altro:		Data:		
			Battesimo: _____		
			Documento: p. ____		
			Eventuali ulteriori specificazioni:		
	Matrimonio		Data:		Documento: p. ____
	Divorzio		Data:		Documento: p. ____
Nullità canonica		Data:		Documento: p. ____	

Matrimonio di... ☐ Parte oratrice ☐ Parte convenuta ☐ Terza Parte	con	Cognome:		Nomi:	
	<i>Stato battesimale del partner:</i> ☐ non battezzata/o ☐ battezzata/o acattolica/o ☐ cattolica/o ☐ battesimo invalido ☐ stato battesimale incerto ☐ altro:		Data:		
			Battesimo: _____		
			Documento: p. ____		
			Eventuali ulteriori specificazioni:		
	Matrimonio		Data:		Documento: p. ____
	Divorzio		Data:		Documento: p. ____
Nullità canonica		Data:		Documento: p. ____	

Matrimonio di... ☐ Parte oratrice ☐ Parte convenuta ☐ Terza Parte	con	Cognome:		Nomi:	
	<i>Stato battesimale del partner:</i> ☐ non battezzata/o ☐ battezzata/o acattolica/o ☐ cattolica/o ☐ battesimo invalido ☐ stato battesimale incerto ☐ altro:		Data:		
			Battesimo: _____		
			Documento: p. ____		
			Eventuali ulteriori specificazioni:		
	Matrimonio		Data:		Documento: p. ____
	Divorzio		Data:		Documento: p. ____
Nullità canonica		Data:		Documento: p. ____	

2.4. Obećanja supružnikâ prema čl. 5 upute *Potestas Ecclesiae*, 2001.⁵⁹

Prijevod formulara Kongregacije za nauk vjere⁶⁰

A. Obećanja katoličke stranke
U prisutnosti dolje potpisanog svećenika, obećavam da ću prakticirati svoju vjeru i, koliko je u mojoj moći, izvršiti obvezu krstiti djecu, koja se budu rodila u našem braku, u Katoličkoj Crkvi i da ću ih odgajati u duhu i življenju katoličke vjere. _____ <i>Potpis katoličke stranke</i>
B. Obećanja nekatoličke stranke
U prisutnosti dolje potpisanog svećenika, obećavam da neću priječiti (braniti) svojem supružniku practicirati katoličku vjeru i ispuniti njegovo svečano obećanje da će djeca u našem braku biti krštena i odgojena samo u katoličkoj vjeri. _____ <i>Potpis nekatoličke stranke</i>
C. Svećenikova potvrda (svjedočanstvo)
Ja, dolje potpisani svećenik, potvrđujem (svjedočim) da su gore potpisane stranke, u mojoj prisutnosti, slobodno preuzele obveze o kojima se govori u obećanjima. _____ <i>Mjesto, datum</i> _____ <i>Potpis svećenika (župnika)</i> M.P.

⁵⁹ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 5.:
„§1. Si pars catholica novum matrimonium intendit contrahere vel convalidare cum persona non baptizata vel baptizata non catholica, declaret se paratam esse pericula a fide deficiendi remove atque pars acatholica declaret se paratam esse relinquere parti catholicae libertatem propriam religionem profitendi atque filios catholice baptizandi et educandi.

§2. Gratia solutionis non conceditur nisi haec declaratio in scriptis ab utraque parte subsignata fuerit.“

⁶⁰ Talijanski tekst obećanja stranaka je na internet stranici Kongregacije za nauk vjere: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20010430_cautiones-favor-fidei_it.pdf ili kod Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 129.

*2.5. Dekret o imenovanju suca, branitelja ženidbene veze
i bilježnika*⁶¹

Prot. br.

Preuzvišeni gospodin

mons. _____ *ime i prezime nad/biskupa*

nad/biskup _____ *naziv nad/biskupije*

_____ *Adresa sjedišta nad/biskupije*

S obzirom da je gospodin/gospođa _____, dana _____ godine, podnijela molbu Svetome Ocu za razrješenje ženidbe *in favorem fidei*, sklopljenu s gospodinom _____, nakon što sam pregledao molbu, snagom ovlasti koja je podijeljena dijecezanskom biskupu u čl. 3 upute *Potestas Ecclesiae*, ovim dekretom,

osnivam sud i imenujem

_____ kao istražnog suca;
_____ kao branitelja ženidbene veze;
_____ kao bilježnika

kako bi, slijedeći što je propisano odredbama Kongregacije za nauk vjere u uputi *Potestas Ecclesiae* za razrješenje naravnog ženidbenog veza *in favorem fidei*, postupak bio doveden do završetka.

Mjesto, datum

Potpis mjesnog ordinarija

M.P.

Potpis kancelara dijecezanske kurije

⁶¹ Originalni tekst na talijanskom moguće je pronaći kod Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 117.

2.6. Dekret u kojem se poziva stranka moliteljica⁶²

Prot. br.

_____ naziv nad/biskupije _____

_____ naziv crkvenog suda _____

_____ puna adresa crkvenog suda _____

Nakon što je gospodin/gospođa _____, dana _____ godine, podnijela molbu Svetome Ocu za razrješenje ženidbe *in favorem fidei*, sklopljenu s gospodinom/gospođom _____, i nakon što je mons. _____, dijecezanski biskup, kao nadležni autoritet u ovom slučaju osnovao upravni sud, dana _____ godine, sastavljenog od _____, istražnog suca, _____, branitelja ženidbene veze i _____, bilježnika,

pozivam

gospodina/gospođu _____ (*ime i prezime*), stranku moliteljicu, da se pojavi s identifikacijskim dokumentom dana _____ godine, u _____ sati u središtu dijecezanskog suda, smještenog u _____ *puna adresa crkvenog suda* _____ kako bi dala svoj iskaz.

_____ Mjesto, datum

_____ Potpis istražnog suca

M.P.

_____ Potpis bilježnika

⁶² Originalni tekst na talijanskom moguće je pronaći kod Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 117.

2.7. Dekret o proglašavanju tužene stranke odsutnom⁶³

Prot. br.

_____ *naziv nad/biskupije*

_____ *naziv crkvenog suda*

_____ *puna adresa crkvenog suda*

Imajući u vidu da je tužena stranka _____ (*ime i prezime*) bila pozvana *ad normam iuris* Zakonika kanonskog prava (kann. 1593, §§1-2; 1557), primila poziv, ali se nije pojavila, niti se ispričala, **proglašavamo je odsutnom sa suđenja** (usp.: *Potestas Ecclesiae*, čl. 15, §2).

_____ *Mjesto, datum*

_____ *Potpis istražnog suca*

M.P.

_____ *Potpis bilježnika*

⁶³ Originalni tekst na talijanskom moguće je pronaći kod Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 126.

2.8. *Primjeri pitanja za ispitivanje stranaka i svjedoka*⁶⁴

U nastavku slijede primjeri pitanja koja se mogu koristiti pri ispitivanju ženidbenih stranaka i svjedoka u postupku razrješenja nesakramentalne ženidbe u korist vjere. Naravno, da ta pitanja treba uvijek prilagoditi konkretnim osobama i situacijama. Pitanja su podijeljena u dvije kategorije: A) opća pitanja i B) posebna pitanja. Ova posljednja međusobno se razlikuju od slučaja do slučaja koji se istražuje.

A. Opća pitanja

Pitanja za stranku moliteljicu:

1. Kako se zovete? Imate li identifikacijski dokument? Jeste li spremni prisegnuti da ćete govoriti samo istinu?
2. Recite nam nešto o obitelji iz koje dolazite (o njezinim članovima, socijalnim prilikama, moralnom i vjerskom odgoju); kako ste odgojeni, kako bi opisali svoj karakter; recite nam nešto o svojem obrazovanju, tj. akademskom curriculumu, te o svojem zaposlenju.
3. Recite nam nešto o svojem mužu: obitelji iz koje dolazi (o njezinim članovima, socijalnim prilikama, moralnom i vjerskom odgoju); kako su odgajani, kako bi opisali njegov karakter; recite nam nešto o njegovu obrazovanju, tj. akademskom curriculumu, i o njegovu zaposlenju.
4. Kako ste se upoznali? Kako i koliko su trajale vaše zaruke? Koliko ste se puta susreli kao zaručnici? Jeste li vam bilo dopušteno (slobodno) susretati se za vrijeme zarukâ?
5. Je li vaša ženidba bila dogovorena od strane vaših roditelja ili ste sami pristali na nju? Gdje je slavljenâ ženidba: u Katoličkoj Crkvi ili u nekoj drugoj crkvenoj zajednici? Po kojem obredu je ženidba slavljenâ? Jeste li ranije već bili vjenčani?
6. Kako se odvijao vaš bračni život? Gdje ste odlučili živjeti? Koliko dugo je trajao vaš brak? Je li bilo svađe među vama supružnicima? Koji su razlozi neuspjeha vašeg bračnog života? Kako se dogodio konačni prekid zajedničkoga života?
7. Jeste li dobili civilnu rastavu? Tko je poduzeo inicijativu oko rastave?
8. Imate li djece? Kome su povjerena? Tko i na kakav način se skrbi o njima? Kako se ispunjava supružnička obveza vjerskog odgoja djece?
9. Je li optuženâ stranka, nakon rastave, sklopila novu ženidbu ili samo živi zajedno s drugom osobom? Ima li djece s novim bračnim drugom? Možete li nam detaljnije objasniti kako živi Vaš sadašnji muž?

⁶⁴ Za pitanja na izvornom talijanskom jeziku vidjeti kod Luigi SABBARESE – Elias FRANK, *Scioglimento in favorem fidei*, 119-125.

10. Kada je Vaš muž upoznao novu suprugu: prije ili nakon neuspjeha vašeg braka?
11. (Ukoliko se upoznavanje nove supruge dogodilo prije prekida braka) Je li nova supruga bila razlog vaših svađa sa suprugom? Je li ona posjećivala vašu obitelj? Možete li objasniti kakav je odnos bio među vama?
12. Kakva je bračnog stanja nova supruga Vašeg muža: slobodna, razvedena ili udovica?
13. (Ukoliko stranka moliteljica i stranka s kojom se želi sklopiti nova ženidba žive zajedno) Koliko već dugo živite zajedno? Imate li djece? Jesu li djeca krštena?
14. Kako živite vlastitu vjeru?
15. Želite li nešto dodati ili promijeniti u Vašim odgovorima na postavljena pitanja? Prišežete li da ste govorili istinu?

Pitanja za tuženu stranku:

- 1-8 kao pitanja za stranku moliteljicu.
9. Kada je stranka moliteljica upoznala svojeg novog bračnog druga? Ako se to dogodilo prije prekida vašeg braka, na koji način je novi bračni drug uključen u prekid vašeg bračnog života?
 10. Kakva je bračnog stanja novi bračni drug stranke moliteljice: slobodan, razveden ili udovac? Je li taj novi bračni drug imao ranije drugih sklopljenih ženidbi?
 11. Jeste li Vi nakon civilne rastave sklopili novu ženidbu? Imate li djece? Vaša nova supruga je slobodnog bračnog stanja?
 12. Želite li nešto dodati ili promijeniti u Vašim odgovorima na postavljena pitanja? Prišežete li da ste govorili istinu?

Pitanja za novog bračnog druga:

1. Kako se zovete? Gdje ste rođeni? Imate li kakav identifikacijski dokument? Jeste li spremni prisegnuti da ćete govoriti samo istinu?
2. Kada i kako ste se upoznali sa strankom moliteljicom? (Ako su se upoznali prije prekida braka) Možete li objasniti kakav je odnos bio među vama?
3. Možete li objasniti kako se odvijao bračni život stranke moliteljice i njezina muža? Jesu li postojale svađe, problemi sa svekrima/svekrvama ili neki drugi problemi?
4. Jeste li Vi već sklopili novu ženidbu? Imate li djece? Jesu li ona krštena?
5. Jeste li Vi prethodno već bili vjenčani? Imate li djece iz drugih veza? Tko se skrbi o Vašoj djeci?
6. Želite li nešto dodati ili promijeniti u Vašim odgovorima na postavljena pitanja? Prišežete li da ste govorili istinu?

Pitanja za svjedoke:

1. Kako se zovete? Imate li identifikacijski dokument? Jeste li spremni prisegnuti da ćete govoriti samo istinu?
2. Kako i kada ste upoznali osobu N.N.? U kojem ste odnosu s njom? Što možete reći o njezinu karakteru i osobnosti, o njezinu odgoju i moralnom ponašanju, kao i odgoju i moralnom ponašanju njezine rodbine?
3. Zna li kako su se upoznali osoba N.N. (A) i N.N. (B)? Zna li kako se među njima razvila emotivna veza?
4. Kako, kada i gdje su se vjenčali? Gdje su odredili da će im biti prebivalište? Zna li kako se odvijao bračni život? Jesu li imali djece u svojem braku?
5. Zbog kojeg razloga se bračni život pokazao teškim? Koliko je dugo trajao bračni život? Kako su došli do civilne rastave? Tko je od njih pritom poduzeo inicijativu? Kada se dogodila konačna rastava? Je li ona zakonski legalizirana?
6. Gdje trenutno žive stranke? Koji su njihovi projekti za život u budućnosti? Osoba N.N. (A) se nalazi u emotivnoj vezi? Može li se ta osoba smatrati odgovornom za neuspjeh njihova braka?
7. Iz kojeg razloga osoba N.N. traži razrješenje svoje ženidbe? Može li eventualno razrješenje ženidbe od strane crkvene vlasti izazvati skandal ili čuđenje u okolini koju posjećuju ili u kojoj stranke žive?
8. Želite li nešto dodati ili promijeniti u Vašim odgovorima na postavljena pitanja? Prisežete li da ste govorili istinu?

B. Posebna pitanja

a(i) Pitanja za stranku moliteljicu koja nije krštena i ne želi se obratiti na katoličku vjeru (uputa Potestas Ecclesiae, čl. 1):

1. Možete li nam nešto reći o svojoj vjeroispovijesti: U kojoj ste vjeri odgojeni? Jeste li uvijek prakticirali svoju vjeru ili ste posjećivali i koju kršćansku Crkvu? Niste nikada primili sakrament krštenja?
2. (O vjeroispovijesti roditelja) Je li Vaš otac kršten? Je li prakticirao kršćansku vjeru? Koju je vjeru prakticirala Vaša majka? Je li posjećivala koju kršćansku Crkvu? Je li primila krštenje u kojoj kršćanskoj Crkvi?
3. Zbog kojeg razloga tražite razrješenje Vaše ženidbe? Poznajete li i prihvaćate li bračne dužnosti prema učenju Katoličke Crkve? Jeste li spremni primiti krštenje u Katoličkoj Crkvi?
4. Jeste li spremni budućoj supruzi/suprugu omogućiti slobodu ispovijedanja vjere, kao i krštenje djece u Katoličkoj Crkvi? Jeste li potpisali izjavu i obećanje o tom pitanju?
5. Prije nego li ste sklopili ženidbu s optuženom strankom, jeste li već bili sklopili drugu ženidbu ili jeste li živjeli zajedno s nekim? Imate li djece iz tih ranijih vezâ?

a(ii) Pitanja za novog (katoličkog) bračnog druga:

1. Jeste li spremni sačuvati svoju vjeru te krstiti i odgajati djecu iz ove ženidbe u katoličkoj vjeri?

a(iii) Pitanja za svjedoke:

1. Koju vjeru ispovijeda stranka moliteljica? Je li oduvijek ispovijedala tu vjeru? Koju su vjeru ispovijedali njezini roditelji?
2. Koliko se puta u prošlosti stranka moliteljica vjenčala? Ima li djece iz drugih vezâ?

b(i) Pitanja za stranku moliteljicu koja nije krštena i ne želi se obratiti (uputa Potestas Ecclesiae, čl. 1): slijediti formular B, a(i).

b(ii) Pitanja za nekatoličku tuženu stranku:

1. Gdje ste kršteni? U kojoj Crkvi ili crkvenoj zajednici prakticirate svoju vjeru? Imate li potvrdu o krštenju?
2. Je li stranka moliteljica ikada primila krštenje: prije, za vrijeme bračnog života ili nakon rastave?
3. (U slučaju da je stranka moliteljica primila krštenje) Jeste li živjeli zajedno nakon primljenog krštenja stranke moliteljice? Jeste li imali intimnih odnosa u braku?

b(iii) Pitanja za novog bračnog druga: slijediti formular B, a(ii).

b(iv) Pitanja za svjedoke: slijediti formular B, a(iii).

c(i) Pitanja za krštenu, nekatoličku stranku moliteljicu (uputa Potestas Ecclesiae, čl. 1):

1. Gdje ste kršteni? U kojoj Crkvi ili crkvenoj zajednici prakticirate svoju vjeru? Imate li potvrdu o krštenju?
2. Je li optužena stranka ikad primila krštenje prije, za vrijeme ženidbe bračnog života ili nakon rastave?
3. (U slučaju da je tužena stranka primila krštenje) Jeste li živjeli zajedno nakon primljenog krštenja tužene stranke? Jeste li imali intimnih odnosa u braku?
4. Jeste li spremni dati slobodu vjeroispovijesti budućoj supruzi/suprugu, kao i slobodu krstiti djecu u Katoličkoj Crkvi?

c(ii) Pitanja za nekrštenu tuženu stranku: (važno je ustanoviti da krštenje nije primljeno)

1. Jeste li ikada bili pod skrbništvom rodbine ili drugih osoba? (U slučaju pozitivnog odgovora) Koju su vjeru oni prakticirali? Nikada Vam nisu govorili o Isusu?

2. Jeste li ikada bili teško bolesni? (U slučaju pozitivnog odgovora) Je li moguće da ste mogli biti kršteni za vrijeme kada ste bili bolesni?
3. Koje ste Crkve ili crkvene zajednice posjećivali za vrijeme bračnog života?
4. Imate li braću ili sestre koji su primili krštenje? Ako je netko od njih kršten, možete li objasniti zašto Vi niste primili krštenje?
5. Možete li reći imena osoba koje su Vas poznavale od djetinjstva do danas, koja im je adresa stanovanja (roditelji, rodbina ili druge osobe)?

c(iii) Pitanja za novog, katoličkog bračnog druga: neka se ponovi formular B, a (ii).

c(iv) Pitanja za svjedoke:

1. Zna li je li osoba N.N. ikad primila krštenje u kršćanskoj Crkvi? Zna li je li osoba N.N. posjećivala koju kršćansku zajednicu ili Crkvu?
2. Jesu li članovi njezine obitelji ikad primili krštenje?

d(i) Pitanja za katolika koji je u trenutku svojeg vjenčanja bio nekatolik (uputa Potestas Ecclesiae, čl. 5): slijediti formular B, c(i) 1-3:

1. Kada ste bili primljeni u Katoličku Crkvu Imate li potvrdu o primanju? Zašto ste htjeli postati katolikom?
2. Tužena stranka nije nikada bila krštena prije, za vrijeme bračnog života ili nakon rastave?
3. (U slučaju da je tužena stranka primila krštenje) Jeste li živjeli zajedno nakon krštenja tužene stranke? Jeste li imali intimnih odnosa?
4. (Želite sklopiti novu ženidbu s krštenom, nekatoličkom osobom) Jeste li spremni sačuvati katoličku vjeru? Jeste li spremni krstiti u Katoličkoj Crkvi djecu koja se budu rodila iz te ženidbe?

d(ii) Pitanja za nekrštenu tuženu stranku: slijediti formular B, c (ii).

d(iii) Pitanja za novu krštenu nekatoličku stranku:

1. Gdje ste kršteni? U kojoj Crkvi ili crkvenoj zajednici prakticirate svoju vjeru? Posjedujete li potvrdu o krštenju?
2. Jeste li spremni dopustiti novom bračnom drugu slobodu ispovijedanja vjere, kao i da djeca budu krštena u Katoličkoj Crkvi?

d(iv) Pitanja za svjedoke: slijediti formular B, c(iv).

e(i) Pitanja za katolika koji je u trenutku ženidbe bio nekatolik (uputa Potestas Ecclesiae, čl. 5): slijediti formular B, d(i).

e(ii) Pitanja za nekrštenu tuženu stranku: slijediti formular B, c(ii).

e(iii) Pitanja za novog nekrštenog bračnog druga: slijediti formular B, d(iii), 2.

e(iv) Pitanja za svjedoke: slijediti formular B, c(iv).

f. Pitanja za ukrepljenje ženidbe sklopljene dok stranke nisu bile podložne kanonskom obliku sklapanja ženidbe (uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 5): *slijediti pitanja naznačena pod slovima „d“ i „e“, u slučaju da je nova stranka (bračni drug) krštena nekatolička ili nekrštena.*

g(i) Pitanja za katoličku stranku moliteljicu (uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 7, §1): potrebno je utvrditi da ženidba nije postala tvrda.

1. Recite nam nešto o krštenju tužene stranke: kada je krštena, za vrijeme bračnog života ili nakon rastave?
2. (U slučaju da je tužena stranka primila krštenje) Jeste li živjeli zajedno nakon što je tužena stranka primila krštenje? Jeste li imali intimnih odnosa?

g(ii) Pitanja za tuženu stranku: slijediti formular B, c(ii) 2-5.

g(iii) Pitanja za svjedoke: slijediti formular B, c(iv).

h. Pitanja u slučaju ženidbe između katoličke i nekatoličke stranke (uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 7, §1)

h(i) Pitanja za stranku moliteljicu, tuženu stranku i za svjedoke: slijediti formular “g”.

h(ii) Pitanja za novu stranku (bračnog druga): slijediti formular B, d(iii).

i. Ženidba između nekrštene stranke, koja postaje katolikom, i katoličke stranke (uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 7, §2): važno je utvrditi je li bilo intimnih odnosa između tužene stranke i stranke moliteljice nakon krštenja ove posljednje, kao utvrditi iskrenost obraćenja novokrštene stranke. U ovom slučaju korisna je izjava vlastitog župnika o religioznosti i iskrenosti obraćenja novokrštene stranke.

Pitanja za stranku moliteljicu, za tuženu stranku i za svjedoke:

1. Možete li nam nešto reći o svojem krštenju: kada ste bili kršteni, za vrijeme bračnog života ili nakon rastave?
2. Zbog kojih razloga ste primili krštenje? Koliko je vremenski trajala priprava na primanje krštenja? Koju ste župu pritom posjećivali?

j. Pitanja u slučaju ženidbe između nekrštene stranke, koja je postala katolikom, i jedne krštene nekatoličke stranke (uputa *Potestas Ecclesiae*, čl. 7, §2)

j(i) Pitanja za stranku moliteljicu, za tuženu stranku i za svjedoke: slijediti formular B, i.

j(ii) Pitanja za novu stranku (bračnog druga): slijediti formular B, d(iii).

k. k(i) Pitanja u slučaju ženidbe između nekrštene stanke koja postaje krštena, ali nekatolička, i krštene stranke (*uputa Potestas Ecclesiae, čl. 7, §2*): *potrebno je utvrditi nekonsumaciju braka koji se želi razriješiti.*

1. Gdje ste kršteni? U kojoj Crkvi ili crkvenoj zajednici prakticirate svoju vjeru? Imate li potvrdu o krštenju?
2. Kakav ste odnos imali s optuženom strankom nakon krštenja? Jeste li imali intimnih odnosa?
3. Jeste li spremni dopustiti budućoj supruzi/suprugu slobodu ispovijedanja vjere, kao i da djeca budu krštena u Katoličkoj Crkvi?

k(ii) Pitanja za optuženu stranku: slijediti formular A. Opća pitanja.

k(iii) Pitanja za novog katoličkog bračnog druga: slijediti formular B, a(ii).

l(i) Pitanja u slučaju ženidbe između katekumena i katoličke stranke (*uputa Potestas Ecclesiae, čl. 8*): *važno je utvrditi iskrenost katekumena bilo glede primljenoga krštenja, bilo glede njegova obraćenja.*

1. Od kada se pripravlja na krštenje kao katekumen? Do sada niste bili kršteni u nijednoj Crkvi ili kršćanskoj zajednici? Jeste li sigurni da ćete primiti krštenje u bližoj budućnosti?
2. Zbog čega ne možete primiti krštenje prije ženidbe?
3. Jeste li marljivi i ustrajni u formativnim susretima (katehezama) za katekumene?
4. Jeste li spremni krstiti djecu, koja će se roditi u ovom braku, u Katoličkoj Crkvi?
5. Jeste li spremni omogućiti budućoj katoličkoj supruzi/suprugu potrebnu slobodu za prakticiranje katoličke vjere?

l(ii) Ako nova katolička supruga želi slaviti ženidbu s katekumenom, također je riječ o nekrštenoj osobi. Prema tome, potrebno je tražiti propisanu izjavu, tj. obećanja, i u tom slučaju treba slijediti što je naznačeno pod slovom "B", a(ii).

m. Pitanja u slučaju nove ženidbe između katekumena i katoličke stranke (*uputa Potestas Ecclesiae, čl. 8*): *u ovom slučaju važno je utvrditi da katekumen nije već primio krštenje, kao i njegovu iskrenost glede primanja krštenja i njegova obraćenja.*

m(i) Pitanja za stranku moliteljicu: slijediti formular B, c(ii) s dodatkom formulara B, l(i).

m(ii) Pitanja za tuženu stranku:

1. Gdje ste kršteni? U kojoj Crkvi ili crkvenoj zajednici prakticirate svoju vjeru?

2. Je li stranka moliteljica ikada, prije, za vrijeme braka ili nakon rastave, primila krštenje?
3. (U slučaju da je stranka moliteljica primila krštenje) Jeste li živjeli zajedno nakon krštenja osobe N.N.? Jeste li imali intimnih odnosa?
4. Je li stranka moliteljica posjećivala koju Crkvu ili crkvenu zajednicu prije rastava? (Ako je odgovor potvrđan) Koju? Gdje?

m(iii) Pitanja za novu suprugu: slijediti *formular B, l(ii)*.

m(iv) Pitanja za svjedoke: slijediti *formular B, c(iv)*.

Zaključak

Tema razrješivanja nesakramentalnih ženidbi, pavlovskom povlasticom ili u korist vjere (petrovskom), često danas izaziva nejasnoće kako kod vjernika, tako i kod svećenika u pastoralu. Ponekad zbog pogrešnog ili nedovoljno jasnog razumijevanja razlika između sakramentalnih i nesakramentalnih ženidbi proizlazi i krivo shvaćanje načela nerazrješivosti ženidbe. Posljednjih godina u filozofsko-teološkoj formaciji na teološkim učilištima osjeća se sve veći nedostatak konkretnih vježbi koje će, posebno svećeničkim kandidatima, biti korisne u pastoralnoj praksi.⁶⁵ Stoga i ovaj skromni rad nastoji prikazati temeljne informacije o razrješanju nesakramentalnih ženidbi u korist vjere te kako taj postupak razrješavanja ženidbene veze razlikovati od pavlovske povlastice. Budući da je u šumi informacija, komentara i tumačenja odredbi Zakonika te upute *Potestas Ecclesiae*, Kongregacije za nauk vjere, prilično teško bilo pronaći konkretne primjere, kao i prijedloge molbi, formulara, dekreta i sl., neka i ovim radom zaživi želja, štoviše i potreba, da se u proučavanju kanonskog prava ponudi više praktičnih smjernica koje će biti na korist i studentima na teološkim učilištima, ali i svećenicima kojima je povjerena pastirska briga određene zajednice vjernika koji nerijetko imaju problema na crkveno-pravnom području te od vlastitih pastira traže i rješenja istih.

⁶⁵ Usp.: Tomo VUKŠIĆ, „Pravne vježbe na teološkim fakultetima“, 226-229.

**THE MARRIAGE IMPEDIMENT OF
THE DISPARITY OF CULT.
DISMISSAL OF MARRIAGE BY APOSTOLIC
PRIVILEGE IN FAVOR OF THE FAITH (II)**

Summary

This article continues an analysis of marriages in which spouses confess a different religion. These marriages, as we saw in the first article, have the challenge of marriage impediment, the disparity of a cult that must be dispensed with by the local ordinary in order to celebrate a valid marriage. The purpose of this article is to examine the relationship between marriage impediment and dissolution of the Matrimonial Bond by the authority of the Supreme Pontiff - in Favor of the Faith (in favorem fidei); it also presents and analyzes the instructions of the Congregation for the Doctrine of the Faith for the Dissolution of Marriage in Favor of the Faith; in addition to providing practical forms, decrees and questions for the examination of parties and witnesses in this procedure.

Keywords: *can. 1086, disparity of cult, in Favor of the Faith, Dissolution of the Matrimonial Bond, instruction Potestas Ecclesiae.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan

UDK: 272-726.1 Stadler J.
272-1-475.5
Pregledni rad
Primljeno: siječanj 2019.

Dr. sc. s. Finka TOMAS
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Petra Preradovića 17, p.p. 54
HR-31 400 Đakovo
finka.tomas@djkb.hr

JOSIP STADLER – ČOVJEK MOLITVE I BEZGRANIČNOG POUZDANJA U BOGA

Sažetak

O Josipu Stadleru, prvomu vrhbosanskom nadbiskupu, postoji bogata povijesna izvorna građa kao i stručna literatura, koja omogućava temeljito proučavanje njegova lika. Bio je napose čovjek molitve, koja je prethodila svim njegovim zadacima i iz koje je crpio snagu za svoje brojne aktivnosti i pothvate. Molitvom je jačalo njegovo pouzdanje u Boga, kojemu se djetinjte povjeravao, predajući mu kako uspjehe, tako i neizvjesnosti i neuspjehe svakodnevnih nastojanja.

Već u ranom djetinjstvu Stadler je bio suočen s teškim okolnostima života ostavši bez oba roditelja. Taj životni križ oblikovao je mladog Josipa u snažnog muža punog suosjećajnosti za sve potrebne bez razlike, osobito za siromašne i napuštene.

Školovanje, uz pomoć plemenitih ljudi, napose studij u Rimu, otvorio je put Josipovu duhovnom i intelektualnom sazrijevanju gdje je na Papinskom Sveučilištu Gregorijani postigao doktorat iz filozofije i teologije. U isusovačkom kolegiju Germanicumu usvojio je zdrave temelje duhovnosti, koji će biti presudni u oblikovanju njegova duhovnog i intelektualnog identiteta. Tu će, predvođen poznatim profesorima i duhovnicima, steći iskustvo bratskog zajedništva, pouzdane molitve, solidnoga studija. Bio je jedan od najboljih studenata.

Vrativši se u domovinu kao svećenik, obavljao je ponajprije odgojiteljsku i profesorsku službu ulažući na oba područja sve snage svojega bogatog talenta. Trudio se ponajviše oduševiti mlade za temeljito i solidno stjecanje znanja u svim materijama kako bi prednjačili zdravim razmišljanjima i odgovornošću za dobro Crkve i domovine.

Njegov lik zasjaio je napose u vršenju službe nadbiskupa vrhbosanskoga, gdje je nakon više stoljeća ponovno uspostavio hijerarhijsku strukturu Nadbiskupije sa sjedištem u Sarajevu. Obdaren plemenitošću srca i krajnjim sebedarjem brinuo se svim žarom oko formacije klera i izgradnje potrebnih ustanova za život Nadbiskupije. Osobito se zalagao za njezino duhovno podizanje, o čemu svjedoči 85 napisanih poslanica upućenih puku i

svećenicima kojima je bio otac i učitelj. Upravo u tom vremenu zadivljuje njegova povezanost između molitve i svekolike aktivnosti koju je njegova služba iziskivala. Neobično je puno molio, a uz to neumorno radio, gradeći, podižući, bodreći, zauzimajući se napose za siromašne. U tu svrhu osnovao je redovničku Družbu koja je nastavila njegovu zamisao i nadahnuće. Njegova djela plod su Providnosti u koju se bezgranično pouzdavao i na koju se u potpunosti oslonio.

Ključne riječi: *molitva, Božje vodstvo, revni pastir, pouzdanje, siromasi.*

Uvod

Osvjetljujući lik velikog biskupa 19. stoljeća, profesora širokih vidika „kojemu su sveučilišne dvorane bile pretijesne“, graditelja veličanstvenih djela, utemeljitelja jedne redovničke Družbe, a nadasve ljubitelja siromaha, cilj nam je otkriti odakle je taj neumorni radnik na njivi Gospodnjoj crpio snagu za svoja djela i gdje je ključ njegova uspjeha koji je bio i ostaje vidljiv mnogim generacijama.

U prvom dijelu izlaganja osvijetlit ćemo koje je mjesto zauzimala molitva u Stadlerovu životu, a u drugome prikazati nešto od stvarnosti njegova pouzdanja u Boga i oslanjanja na njega u svim životnim situacijama i pothvatima.

Rad ima za cilj doprinijeti osvjetljivanju duhovnoga lika ovoga velikana vjere i neumornog radnika za Krista i njegovu Crkvu koji je svojom molitvom trajno živio u Božjoj blizini, a svojim djelima ljubavi bio blizu onima na rubu društva koji su živjeli od Providnosti i kršćanske dobrohotnosti.

1. Stadler - čovjek molitve

Studirajući Stadlerov život kroz dostupne izvore (12 knjiga i 2 zbornika sa simpozija), a nadasve promatrajući velike i brojne pothvate i aktivnosti koje je poduzimao i koji su urodili bogatim plodovima, pokušala sam dokučiti gdje je bio izvor njegove snage i poleta za takvo neograničeno sebedarje. Ne čudi stoga onaj zadivljujući uzvik biskupa Strossmayera koji je, došavši posjetiti Stadlerovu biskupiju i na svoje se oči osvjedočiti o onome što se već nadaleko o Stadleru pričalo, uzviknuo: „Ti si čudotvorac Božji! U kratko vrijeme i gotovo iz ničega, učinio si djela za koja drugi trebaju čitava stoljeća!“¹ Bilo je to je to 1886. godine, dakle samo nekoliko

¹ Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup: Iz mojih zapamćenja* (Zagreb: Družba sestara Služavki Malog Isusa, 2017.) 104.

godina od početka njegova službovanja kao nadbiskupa u Bosni.²

Poznato je da su ljudi duboke molitve bili i ljudi velike aktivnosti, o čemu svjedoče mnogi sveci i mistici kako nekad, tako i danas. Oni, naime, boraveći s Bogom u molitvi, bivaju sve dublje uvučeni u Božje planove i nakane spasenja s ljudima i čovječanstvom te ih počinju osjećati kao svoje. Tako bivaju zahvaćeni snažnom željom za djelovanjem.

Prema svjedočanstvu biografa napose Stadlerov je život i rad bio trajno isprepleten molitvom. Ona mu je otvarala uvijek nove vidike djelovanja i davala odvažnost za velike pothvate, čije ostvarenje nije moguće razumjeti samo ljudskom logikom. Iskrena i predana molitva dovela ga je do bezgraničnog pouzdanja u Boga kojemu je izručivao sve svoje namjere, planove i pothvate povezane s puno protivnosti i trpljenja. U tom svjetlu može se razumjeti ono što o njemu piše njegov suvremenik da je Stadler „sva nadahnuća smatrao darom i nalogom Božjim“.³

1.1. Božji tragovi u Stadlerovu životu

Već od ranog djetinjstva koje, prema Božjem promislu, nije bilo oslonjeno na sigurnost i podršku roditeljskog doma, osjetio je mali Josip-Jozo, Božju dobrostivu ruku koja ga je vodila preko milosrđa plemenitih ljudi.⁴ U njegovu se mladom biću oblikovao već zarana osjećaj zahvalnosti za dobrotu koju su mu iskazivali, na koju je uzvraćao poslušnošću i marljivim učenjem.

² Stadler je imenovan za biskupa od pape Leona XIII. i posvećen 20. studenoga 1881. u bazilici sv. Klementa u Rimu. Nadbiskupsku službu u Bosni započeo je 15. siječnja 1882. godine. Znakovita je preporuka Zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Josipa Mihalovića koju je napisao o Stadleru predlažući ga za tu službu: „Imajući u vidu kandidatovu savršenost u osobnom odgoju i vladanju, prokušanost u dubini i cjelovitost doktrinarne izobrazbe, u cijelosti ga smatram dostojnim da se postavi za nadbiskupa u spomenutoj sarajevskoj crkvi.“ Agneza SZABO, *Josip Stadler: prvi vrhbosanski nadbiskup i utemeljitelj Družbe sestara Služavki Malog Isusa* (Zagreb: Družba sestara Služavki Malog Isusa, 2015.) 53.

³ Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler; prvi vrhbosanski nadbiskup*, 68.

⁴ Budući da mu je umrla majka kada je imao 10 godina (1853.) a sljedeće godine otac, brigu za Josipa preuzeli su krojački obrtnik Matija Oršić i njegova supruga Julija. Poslije se o njemu brinuo major i načelnik Slavonskog Broda Maksimilijan Wegheimer. Usp.: Agneza SZABO, *Josip Stadler: prvi vrhbosanski nadbiskup*, 28.

Prema svjedočanstvu suvremenika i biografa Josipa Koprivčevića⁵ mali je Josip išao svaki dan franjevcima u crkvu na misu, i to iz vlastite želje. Njegovo uzorno vladanje, poslušnost, poštovanje drugih i odlično učenje privuklo je pažnju susjeda i građana te su ga nazvali „zlatno dijete“ preporučivši njegovim skrbnicima da se založe za njegovo daljnje školovanje jer su slutili da bi od toga djeteta moglo nešto više biti.⁶

Iz kasnije objavljenog životopisa, napisanog prema sjećanju Stadlerova tajnika Marka Tvrtkovića,⁷ saznajemo da je „Stadler još kao nejačak, nakon gubitka svojih roditelja, izabrao Boga kao jedini dio svoje baštine. Onoga pokladnog dana, kada je skriven od ljudi, dok su braća i sestre dijeljena dobrotvorima, proveo cijeli dan pred euharistijskim Bogom, posvetio mu je tom prilikom zauvijek svoje srce i ostao mu vjeran do smrti.“⁸

Kroz njegovo daljnje školovanje, ponajprije u sirotištu u Požegi, gdje će završiti dva niža razreda gimnazije, a potom u Zagrebu druga dva, moguće je pratiti njegov daljnji rast i osjetljivost za Božje vodstvo kojemu se sve više prepuštao. Među kolegama isticao se spremnošću služenja, dobrohotnim prijateljskim odnosima, a nadasve savjesnim i odgovornim

⁵ Josip Koprivčević (*1887. Sl. Brod, +1951.). Studij prava završio u Beču 1913. Službovao kao pravnik u Zvorniku, Tuzli i Sarajevu, u kojem je radio kao sudac Upravnog suda. Od 1943.-1945. bio je gradonačelnik Sl. Broda. Uz svoj stručni rad bavio se i publicistikom. Objavljivao je svoje radove i u „Hrvatskom dnevniku“ koji je 1906. pokrenuo nadbiskup Stadler u Sarajevu. U podlistku Katoličkog tjednika 1942. napisao je životopis svojega sumještana i prvog vrhbosanskog nadbiskupa. Podaci o autoru objavljeni u samoj autorovoj knjizi: Josip KOPRIVČEVIĆ, „Život i rad dr. Josipa Stadlera, prvog nadbiskupa vrhbosanskog“, 1843.-1918., Petar VRANKIĆ (ur.), (Zagreb: Vrhovna uprava Družbe sestara Služavki Malog Isusa, 1997².), 97-98.

⁶ Brodski odvjetnik Andrija Torkvat-Brlić pomogao je svojim prijedlogom i savjetom Josipovim skrbnicima da se nakon završene trogodišnje pučke škole i jednoga razreda građanske s izvrsnim uspjehom obrate i zamole zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Jurja Haulika da dječaka primi u Nadbiskupijsko sirotište u Sl. Požegi kako bi ondje mogao besplatno nastaviti daljnje školovanje. Usp.: Josip KOPRIVČEVIĆ, „Život i rad dr. Josipa Stadlera“, 15.

⁷ Marko Tvrtković (*1868. Fojnica, +1940. Sarajevo). Teologiju je završio u Sarajevu, za svećenika zaređen 1895. u sarajevskoj katedrali. Od 1900. do 1905. vrši službu tajnika nadbiskupa Stadlera. Od 1914.-1918. vrši službu vojnog svećenika u Barskoj nadbiskupiji, a povjerena u je i služba tajnika nadbiskupa Nikole Dobrečića, koji ga je imenovao i začasnim kanonikom. Od 1922.-1933. službovao je u Đakovačkoj biskupiji. Tada polazi u mirovinu u Sarajevo gdje ostaje do konca života. Podaci o autoru objavljeni u samoj autorovoj knjizi: Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 124-127.

⁸ Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 35.

učenjem, što se očitovalo u postignutim uspjesima. U zagrebačkom sirotištu bila mu je, dodijeljena služba posluživanja kod stola starijih đaka, što je zahvalno činio svjestan da nikada nije mogao platiti ono što se za njega učinilo. Tu će sazreti i njegova konačna odluka o stupanju u sjemenište, koja je, prema svjedočanstvima njegovih biografa, Tvrtkovića i Koprivčevića, već odavno živjela u njegovu srcu.⁹ Stupivši u sjemenište s odličnom preporukom dotadašnjih profesora i odgojitelja, njegovu su uzornost, duboku pobožnost i rijetku darovitost ubrzo uočili i novi đaci i profesori u sjemeništu. To je bio razlog da ga se godinu dana kasnije preporučilo za slanje na studij u Rim.

1.2. Sazrijevanje na rimskom učilištu

Poglavari sjemeništa u suglasnosti s nadbiskupom Haulikom odlučili su 1862. god. poslati mladog Josipa na studij u Rim.

Odlazak u Rim bila je prekretnica na putu 19-godišnjeg mladića. Taj je događaj doživio kao znak posebne Božje skrbi jer da je baš on izabran i poslan na studij u poznati zavod Germanicum i na učilište Gregorijanu kamo su odlazili samo posebno preporučeni, a on nije imao nikoga. Govorio bi: „Nikad neću biti kadar da zahvalim, kako treba, Bogu, na ovom neiskazivom dobročinstvu,“¹⁰ sjećajući se uz to i brojnih blagodatiju koje je tamo kroz sedam godina boravka primio.

Rektor Germanicuma Andreas Steinhuber mladoga je Stadlera brzo upoznao i osobito zavolio jer je na njemu uočio znakove iskrene pobožnosti i izvanredno bistar um te ga očinski prihvatio. Znanje koje se ovdje na učilištu nudilo preko vrsnih i uzornih profesora usađivalo se duboko u Stadlerovu dušu, a napose ljubav prema Sv. pismu, prema Crkvi, Kristovu namjesniku i drugim vrijednim disciplinama koje su oplemenjivale njegovu osobnost i sve je više oblikovale. Unatoč zahtjevima zavoda među svima je vladalo ugodno prijateljsko ozračje i cvalo iskreno zajedništvo.

Njegovo vladanje u tom vremenu opisuje rektor zavoda ovako: „Djetinje pobožno srce, rijetka toplina duše, iskrena vruća oduševljenost za sveto zvanje te ustrajna težnja za savrшеноšću.“¹¹ Stadler bijaše živim

⁹ Poslije završenog 6. razreda napušta Stadler svjetovnu gimnaziju i početkom 1861. prelazi u Nadbiskupsko sjemenište i ondje kao klerik nastavlja gimnaziju spremajući se za svećeničko zvanje, za koje se već u mladosti odlučio. Usp.: Josip KOPRIVČEVIĆ, „Život i rad dr. Josipa Stadlera“, 18.

¹⁰ Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 32-33.

¹¹ Cvjetko RUBETIĆ, *Dr. Josip Stadler, prvi nadbiskup u Bosni i Hercegovini*, Ana

uzorom svojim drugovima, izvrstan pitomac, vrlo radin, ozbiljno se vježbao u duhovnom životu te se držao kućnoga reda i onda kad su mu kolege to prigovarali.¹²

Biograf Tvrtković u svojem djelu *Iz mojih zapamćenja* ističe da se Stadler, vođen milošću, paralelno razvijao u znanju i duhovnoj mudrosti. On piše:

„Skromno i poslušno dijete razvijalo se u darovita, inteligentna i oštroumna mladića. A duša njegova? ... sve je obilnije primao učinke svete Euharistije. Kad je imao vremena, klečao bi kod oltara vječnoga svjetla. Tu bi daleko od ljudske buke, izlijevao vruća čuvstva pred Spasiteljem ... Pod utjecajem zraka milosti, .. koje su se iz svetohraništa obilno na njega slijevale, napredovala je njegova duša, ... te nam se on već tada ukaza, pored sve svoje mladahnosti, kao muž zreo svetošću.“¹³

Stadlerov životni program, nastavlja autor, bio je tada „proučavati svoju nutarnjost, paziti na sve, pa i najmanje pokrete svoga srca, i one koje su neuredni iskorjenjivati“. Naime, iskusni pedagozi Germanicuma, posvećivali su se, usporedo s naobrazbom duha, intenzivnom radu na oplemenjivanju srca svojih pitomaca. Mladom Stadleru bivalo je postupno jasno da je čistoća srca temelj duhovnog života i rasta i da samo čisto srce može Boga spoznati.¹⁴ Kako je po naravi bio kolerik, ustrajnim je nastojanjem i potpomognut milošću, postajao čovjek poniznosti, blagosti, a osobito ovisnosti o volji Božjoj. Ispunjala ga je pobožnost Kristovu Srcu kojemu se nastojao što više suobličiti i Bezgrešnoj Djevici, kojoj je tada odlučio moliti cijelu kronicu - sva tri ružarija, svaki dan, i u čemu je ustrajao do smrti.¹⁵ Pobož-

Marija KESTEN (ur.), (Zagreb: Vrhovna uprava družbe sestara Služavki Malog Isusa; Sarajevo: Vicepostulatura sluge Božjega nadbiskupa Josipa Stadlera, 2010.), 19 -20.

12 Usp.: M. Admirata LUČIĆ, „Karitas kao konkretna Stadlerova ljubav prema čovjeku“, Želimir PULJIĆ (ur.), *Josip Stadler. Prilozi za proučavanje duhovnog lika prvog Vrhbosanskog nadbiskupa* (Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1989.), 100.

13 Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 33.

14 Ovaj kriterij postavio je Lellemant, poznati isusovački duhovni pisac XVII. stoljeća, koji tvrdi da je „najkraći i najsigurniji put do savršenosti nastojanje je oko čistoće srca“... „ona je temelj čitavog duševnoga života“. Louis LALLEMANT, *Nauk o duhovnom životu* (Split: Verbum, 2003.), 71- 72.

15 U Germanicumu ju je često molio s kolegom i prijateljem Müllerom, s kojim je iskreno prijateljevao i kasnije kao svećenik češće ga posjećivao na župi u sv. Osvaldu u Štajerskoj, gdje je kao župnik djelovao. U njemu je Stadler našao srodnu dušu te s njime mogao dijeliti svoje duhovno nastojanje, napose učvršćivati stavove ljubavi prema siromasima. Usp.: Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 33.

nost Isusovu Srcu isusovci su na poseban način širili i usađivali u svoje pitomce. Ona će mladoga Stadlera duboko zahvatiti, tako da će kasnije postati jednim od njezinih najgorljivijih apostola.

Učeći marljivo filozofske istine, postigao je Stadler na *Gregoriani* doktorat iz filozofije 1865. a potom doktorat iz teologije 1869. godine. U međuvremenu se brižno pripremao za svoju mladu misu koju je prikazao Gospodinu na svetkovinu Presvetoga Trojstva, 7. lipnja 1868., u bazilici sv. Petra u Vatikanu. Zasigurno je bio nošen mislima i uvjerenjem koje je kasnije kao nadbiskup pisao kao poticaj svojim svećenicima: „Ako je sv. Misa najsvetije i najbožanstvenije djelo koje mi možemo obaviti, ...onda ga treba obavljati što većom nutarnjom pobožnošću i što većom vanjskom zahvalnošću.“¹⁶

Gledajući na Stadlerov rast i razvoj u ovom periodu njegova života, možda nam nešto od njegova puta mogu osvijetliti i riječi sv. Terezije Avilske koja je brižno pratila i podupirala one koje je duhovno vodila. Govorila bi da je molitva život i razvija se postupno ukorak s rastom kršćanskog života: započinje usmenom molitvom, prolazi kroz nutarnost putem meditacije i sabranosti te vodi sve do sjedinjenja u ljubavi s Kristom i s Presvetim Trojstvom.¹⁷

1.3. Povratak u Zagreb

Kada se poslije završenog studija Stadler 1869. god. vratio u Zagreb, njegovi su kolege uočili osobitu zauzetost i neumornost u radu koji je obavljao. Bila mu je, naime, najprije povjerena služba prefekta u Nadbiskupskom sjemeništu na čijoj je gimnaziji počeo predavati katekizam i filozofiju. Istovremeno je kao profesor teologije predavao u Nadbiskupskoj bogosloviji pedagogiju, didaktiku i katehetiku. Njegov sedmogodišnji boravak u Rimu otvorio mu je široke vidike znanja i duhovnog iskustva te se svesrdno zauzeo za solidniji studij i formaciju onih koji se pripremaju na svećeništvo.¹⁸ Bilo mu je napose stalo do toga da mladim pripravnicima i

¹⁶ Josip STADLER, *Euharistija Bog s nama: Euharistijska duhovnost sluge Božjeg dr. Josipa Stadlera, vrhbosanskog nadbiskupa*, Ivo BALUKČIĆ - s. M. Anemarie RADAN (ur.), (Sarajevo: Postulatura sluge Božjega nadbiskupa Josipa Stadlera i Katolički Tjednik; Zagreb: Vrhovna uprava družbe sestara Služavki Malog Isusa, Vicepostulatura sluge Božjega nadbiskupa Josipa Stadlera), 63.

¹⁷ Terezija AVILSKA, *Moj život* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Hrvatski karmelićani i karmelićanke, 1997.), br. 14, 5-6.

¹⁸ S postojećim stanjem u Bogosloviji i odgojnom situacijom Stadler nije bio zadovoljan. Nije se mogao složiti s ranije uvedenom praksom ređenja svećenika

studentima, osim zdrava nauka, zagrije srce za Božju ljubav i tako ih uvede u prave vrijednosti duha i života.

Kada je 1874. god. osnovano Hrvatsko sveučilište, u čiji je sastav ušao i Bogoslovni fakultet, Stadler je imenovan izvanrednim profesorom i predstojnikom katedre za fundamentalnu teologiju. Dvije godine kasnije postaje redovnim profesorom fundamentalnoga bogoslovlja. Pun poleta i stručno osposobljen prenosio je na mlade ono što je i njega nosilo i bio aktivan na različitim poljima rada.

Godine 1877. izabran je dekana Bogoslovnoga fakulteta gdje se svesrdno zalagao oko kvalitete rada, oko napredovanja kolega profesora te za uređenje kriterija studija. Izbor za drugi mandat zatekao ga je u pripremi za imenovanje Sarajevskog Nadbiskupa te ga nije mogao prihvatiti.

U međuvremenu je pokrenuo *Glasnik sv. Josipa* koji je sam uređivao i založio se skupljanjem priloga za osnutak dječjačkog sjemeništa koje Zagrebačka biskupija još nije imala. Dobitak od osobnog prijevoda djela Belarmova: *Katolička Crkva u Bugarskoj, Bosni, Srbiji i Hercegovini* uložio je velikodušno u svrhu gradnje sjemeništa. Osnovao je i *Bratovštinu sv. Josipa* čiji su članovi uz molitveni doprinos darivali i svoje financijske priloge u svrhu školovanja djece iz najsiriromašnijih obitelji, kao i za gradnju sjemeništa. Članovi *Bratovštine* radili su i na širenju Glasnika sv. Josipa u narodu, što je Stadleru osobito bilo važno. On je za svoje čitatelje pisao i odnoseći se prema njima kao prema svojoj braći, brinuo se za njihovo spasenje. O tome svjedoči članak pod naslovom "Na razstanku", koji im je uputio neposredno prije odlaska u Sarajevo. Iz njega donosimo nekoliko misli:

„Kada se prijatelj s prijateljem dijeli, kada se roditelji sa svojom djecom rastavljaju, običavaju im nešto dati za uspomenu. Ali se ona ne sastoji toliko u materijalnim darovima, koliko u uputama, i prijateljskim riječima. Darovi mogu i nestati, ali prijateljske riječi, ne može vam nitko nikada iz srca uzeti ... I ja sam veliki prijatelj svih onih koji su do sada *Glasnik sv. Josipa* čitali ili ga još čitaju. Oni svi pokazuju da se brinu za spasenje svojih duša, da žele uvijek više ljubiti Boga i vršiti Njegov svet volju, jer im je Glasnik samo takove poticaje i preporuke donosio... I tako smo se mi putem Glasnika na dugo kao prijatelji znali razgovarati

na brzinu, kao i s time da bogoslovi skrate jednu godinu studija zbog nedostatka svećenika u Nadbiskupiji. Bio je kritičan prema cijeloj duhovnoj formaciji bogoslova kojima su, prema njegovu mišljenju, nedostajali izvorni evanđeoski duh i solidna unutarnja duhovna izgradnja. O tome je više puta pisao rektoru Germanicuma p. Andreasu Steinhuberu i ranijem duhovniku p. Huberu. Usp.: Agneza SZABO, *Josip Stadler: prvi vrhbosanski nadbiskup*, 34-35.

o Bogu i duši, o Svetima njegovim, o Crkvi, i često smo tako razgovarali. Bilo je tu razgovora ugodnih i neugodnih, kako je već riječ došla na stvari i probleme, ali koje si ti čitatelju iz ljubavi prema Bogu rado primao, razmišljao o njima, i uz Božju pomoć ostavljao se svojih mana i poroka, odlučivao se na krijepostan život, pa i onda kada ti se na zlo sklona narav tomu opirala. A da ti sve to olakšam izabrao sam sv. Josipa za zaštitnika, da on svojim zagovorom kod Boga isposluje, da se sve što je dobro u srcu ukorijeni i zlo ukloni.“¹⁹

2. Stadler u službi Natpastira

Vjerujući u Božji plan i odan poslušnosti Svetom Ocu, Stadler je prihvatio nadbiskupsku službu koja je zahtijevala uspostavu Vrhbosanske nadbiskupije. Znao je da će ga to stajati puno truda i muke, ali je osjećao da ga Gospodin na to zove. Suočio se s brojnim zadaćama, potrebama, neshvaćenostima, neimaštinom, ali se čini da te teškoće i brojne neizvjesnosti nisu ugasile njegov molitveni život, nego naprotiv, jačale su ga i oblikovale u čvrstog i nepokolebivog muža vjere i predanja. Svjedočanstvo o tome donosi nam njegov već spomenuti biograf, tajnik Tvrtković, koji je s nadbiskupom dijelio mnoge sate u danu vršeći svoju dužnost.

S puno pijeteta i odanosti piše on o nadbiskupu ovako:

„Rano bi ustajao ljeti i zimi u 5 sati. Onda bi molio. Iza jutarnje bi molitve misio. Iza sv. Mise Bogu se opet dugo zahvaljivao. Jedva se otkidao od oltara Presvetoga Srca Isusova u svojoj tihoj kapelici. Kad bi onda uzeo svoj jednostavni zajutrak, prihvatio bi časoslov, da i njega pobožno izmoli, prije nego se dade sav na posao. I svoj posao započinjao bi opet molitvom. Mogu po duši reći, kad god bi došao nadbiskupu, zatekao bih da gotovo uvijek kleči na klecalu pred Propelom... I više bi puta kroz dan sišao u kapelicu da se pokloni Isusu, Bogu svojemu. I kad bi izlazio iz kuće, pohodio bi Presveto. U 15 sati dolazio bi u sobu tajnika da s njime moli Časoslov. Prije večere bio bi na zajedničkoj večernjoj molitvi u kapelici, s kućnom družinom. Iza večere molio bi u sobi sve tri krunice u čast Kraljice svete Krunice... Može se ustvrditi da je Stadler proveo u molitvi 7-8 sati dnevno.“²⁰

Sve ovo govori o tome da je Stadler s Kristom, svojim vjernim prijateljem i Bogom, dijelio sve svoje brige i zadatke i u potpunosti mu povjeravao njihovo ostvarenje.

¹⁹ Agneza SZABO, *Josip Stadler: prvi vrhbosanski nadbiskup*, 44.

²⁰ Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 66. i 105.

Iz Crtica o nadbiskupovu životu saznajemo da je, kada bi imao nešto važno s nekim pregovarati, običavao reći: „Molim vas pođite najprije u kapelicu i molite pred Presvetim.“ Bez prethodne molitve pred Presvetim nije želio ništa odlučivati, a i druge je upućivao da isto čine. Stotinu sam ga puta vidio, kako kleči očiju uzdignutih prema tabernakulu, sklopljenih ruku. Uvjeran sam da ovdje treba tražiti tajnu njegova rada i njegova uspjeha.“²¹

Stadler je molio i žrtvovao za sve one koji su mu bili povjereni, napose za svećenike, kao bi bili revni u službi Božjoj, za Crkvu koja je često zbog svoje istine bila predmet napada i obezvređivanja za svijet zahvaćen liberalnim duhom, za ujedinjenje Crkava i sve ljude drugih vjeroispovijesti da bi se približili Bogu i doživjeli njegovu spasiteljsku ljubav.

Kad je Papa Leon XIII. svojim ekumenskim pokretom potaknuo rad na sjedinjenju Crkava i imenovao Stadlera „apostolskim komisarom za jedinstvo“, to je on svim silama prihvatio. Pokretanje časopisa *Balkan* smatrao je značajnim korakom na tom putu i već u prvom broju osobno sudjelovao svojim priložima. Smatrao ga je velikim djelom sjedinjenja u kojemu trebaju sudjelovati svi koji vjeruju, svojim načinom i prema svojim silama, osobito molitvom. Time će se širiti međusobna ljubav i utirati put do sjedinjenja u jednoj pravoj Crkvi Kristovoj.²² Vjerovao je u moć molitve i u nju se često preporučivao. Tako piše npr. biskupu Buconjiću koji je pošao u Rim: „Pomolite se na grobu svetih apostola Petra i Pavla za svu Bosnu i mene siromaha.“²³

Kao brižni pastir, posvetivši svoju nadbiskupiju Srcu Isusovu, svesrdno je širio i iznad svega poticao ovu pobožnost. U svojim poslanicama koje je pisao braći svećenicima i puku deset ih je posvetio upravo štovanju Isusova Srca. U pismu uz 25. godišnjicu svoje biskupske službe Stadler očituje radost zbog pobožnosti koja je u njegovoj biskupiji zaživjela i potiče svoje vjernike da ju i nadalje brižno njeguju te ukazuje na njezine bogate učinke:

„Imajmo osobito na pameti da Srce Isusovo kao vrutak ljubavi proizvodi kao glavni učinak u onih, koji ga poštuju, ljubav, mir i svezu sjedinjenja; da im priobćuje svoja čuvstva; da im u dnu srca usađuje zapovijed ljubavi k iskrnjemu, koju nam je dao uoči svoje smrti“. U istom pismu

21 Pavo JURIŠIĆ (ur.), *Sveti budite: Crtice iz života nadbiskupa Josipa Stadlera* (Zagreb: Vrhovna uprava Družbe sestara Služavki Malog Isusa; Sarajevo: Nadbiskupski ordinarijat Vrhbosanski, 2005²), 40.

22 Usp.: Dopis Vrhbosanskog ordinarijata od 12. 3. 1896. br. 215 (136), 1886.

23 Pismo od 7. 4. 1884. bio je dječjačko sjemenište, u Sarajevu je sagradio bogosloviju s crkvom sv. Ćirila i Metoda, katedralu, biskupski dvor i katehetski dom (br. 40/1884.)

nastavlja: „Budući da je od potrebe primati od punine Srca Isusova i budući da je ono vratak života i milosti i slave valja da se k njemu utječemo u svojih potrebah i protivštinah. Prinesimo mu svoja srca prazna od svih zemaljskih strasti, da ih onda ono napuni svojim čuvstvi. Prikazujmo često to klanjanja vrijedno Srce jedinoga Sina Božjega njegovu Presv. Otcu kano jedinu savršenu naknadu za našu nemoć.“²⁴

Sažimajući ovaj dio o Stalerovoj molitvi, spomenut ću ovdje jedan kriterij za vrednovanje molitve po kojemu, naime, otkrivamo njezinu istinitost i dubinu.

Radi se o okrenutosti drugome, o osjećaju za drugoga koji je mjesto Božjega boravka. Čovjek koji je napredovao u molitvi iskreno se brine oko dobra drugoga. Također Crkve i svijeta. Zato na visokom stupnju molitve kontemplacija i djelovanje postaju gotovo jedno. Raditi za Božju stvar do krajnjih sila, postaje nužno pravilo molitelja – mistika.²⁵

3. Stadler - čovjek bezgraničnog pouzdanja u Boga

U Konstituciji *Gaudium et Spes* Drugoga vatikanskoga sabora čitamo da se vrijednost osobe temelji na njezinoj sposobnosti živjeti u potpunosti dar samoga sebe.²⁶

²⁴ Josip STADLER, „Josip Stadler u središtu božanske ljubavi“, Mirjam DEDIĆ (ur.), (Zagreb: Vrhovna uprava družbe sestara Služavki Malog Isusa; Sarajevo: Postulatura sluge Božjega nadbiskupa Josipa Stadlera, 2004.), 85.

²⁵ Terezija Avilska uči da kada duša dođe do sedme odaje, to jest stanja sjedinjenja s Bogom, Marija (*evanđeoska tipologija za kontemplativni put do sjedinjenja*) i Marta (*evanđeoska tipologija za aktivni - apostolatski put do sjedinjenja*) idu savršeno zajedno. To navodi kao treći kriterij istinitosti molitve, u kojoj duša biva zahvaćena velikom željom da trpi za Gospodina i u apostolatu mu služi za spasenje duša. Dok je u prethodnim odajama htjela umrijeti da bude s Isusom, sada želi ostati na zemlji sve dok god Bog hoće i raditi sve što Bog hoće: „*Ono što me najviše od svega preneražava je to što ste vidjele (moje sestre) nevolje i žalosti koje su ih morale da umru zato da bi uživale našega Gospodina; a sad je tako velika njihova želja da Mu služe i da po njima bude hvaljen, i da koriste kojoj duši, kad bi to mogle, pa ne samo što ne žele umrijeti već živjeti mnogo godina trpeći vrlo velike muke ukoliko bi mogle da po njima bude hvaljen Gospodin, makar to bilo samo malo. A kad bi i pouzdano znale da će duša, čim izađe iz tijela, uživati Boga, nije im do toga stalo, niti misle na slavu koju uživaju sveci; njihova je slava u tome da u nečemu pomognu Raspetome, ukoliko bi mogle, posebice kad vide da je toliko vrijedan te kako je malo onih koji se uistinu brinu za Njegovu slavu, nenavezanih na išta drugo*“. Terezija AVILSKA, *Zamak duše* (Zagreb: Karmelski izvori i Kršćanska sadašnjost, 2004.), VII. 3, 5-6.

²⁶ Usp.: GS 24.

U prvom dijelu ovoga rada moglo se vidjeti da je Stadler molitvu držao sredstvom i putem na kojemu se uči darivanje. Češća i ustrajna molitva, boravak s Onim koji ga ljubi vodila ga je do bezuvjetnog pouzdanja u Božju dobrotu u svim velikim i malim stvarima, u svim okolnostima i situacijama života. Toliko se puta uvjerio da bez molitve nema pouzdanja jer osoba ne uzima priliku iskusiti da je Bog Otac kojemu se može sve prepustiti.

Po svojoj djetinje odanoj molitvi Stadler je uistinu bio svjedokom Božje brige i Providnosti u djelima koja je poduzimao. Njegovo 36-godišnje služenje povjerenoj Nadbiskupiji i brojna djela koja je ostvario na materijalnom i duhovnom planu ne mogu se razumjeti čistom ljudskom logikom. Ona su nesumnjivo plod njegova pouzdanja u Boga i njegova vodstva. Od podizanja sjemeništa u Travniku, s crkvom sv. Alojzija i gimnazijom, preko izgradnja veleborne katedrale Srca Isusova te sjemeništa u Sarajevu s crkvom sv. Ćirila i Metoda, zatim osnivanja Družbe služavki Malog Isusa, ubožnica „Betlehem“ i „Egipat“, samostana s ekonomijama „Dolorozom“ i „Filomenom“ te dovođenja drugih redovničkih zajednica u Bosnu, sve su to djela izgrađena na Providnosti kojoj se neumorni radnik na njivi Božjoj prepuštao.

Njegova zauzetost za uspostavu i duhovnu obnovu Nadbiskupije, kroz pisanje brojnih poslanica, pisama i poticaja svjedoči također o oslonjenosti na Božju snagu jer je nailazio na mnoge otpore koje je uspješno nadvladavao. Naime, većina dotadašnjih dušobrižnika prihvatila ga je kao nadbiskupa s nepovjerenjem i predrasudama,²⁷ a trpio je i od liberalne vlade u Bosni.

Gradeći katedralu, koju je posvetio Srcu Isusovu, Stadler je želio da se krepostima Isusova Srca ukrasi svaki vjernik, od najmlađih do najstarijih. Urešena svetopisamskim porukama, katedrala je trebala biti: Božji šator među ljudima ...i urešena kao zaručnica za svojega zaručnika. Za to se kao brižni pastir svim srcem zalagao vjerujući da će Bog poduprijeti takvo djelo i proslaviti svoje ime.²⁸ I doista, gradnja koja je započela 1884. već je 1889. bila završena. Mnoge dobrotvore za njezinu gradnju kao i one iz drugih važnih ustanova dobivao je Stadler pišući i moleći. Bili su to često vjernici iz zemalja Habsburške Monarhije, ponajviše iz Austrije, Češke i Slovačke, kao i iz Bosne i Hercegovine i cijele Hrvatske. Nadbiskupa Stadlera svi su poznavali kao pastira zauzetog za svoje vjernike, osobito siromašne, kao i sve koji nisu pripadali ovom stadi. Dok je od drugih molio, sam je živio vrlo siromašno dijeleći sa siromasima sve što je imao. Ta nesebičnost

²⁷ Usp.: Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 59.

²⁸ Usp. Agneza SZABO, *Josip Stadler: prvi Vrhbosanski nadbiskup*, 67.

pribavila mu je ljubav i štovanje svih, bez razlike na vjeru i narodnost.²⁹

Za sve što je gradio obraćao se neumorno dobročiniteljima, koji su nekada brže a nekada sporije odgovarali na njegove zamolbe. Tako je podizao ubožnice: kuće za siromašnu djecu i starije nezbrinute žene i tim se djelima veoma radovao. Nosilo ga je trajno uvjerenje da sve što čini najmanjima, čini samom Gospodinu te je strpljivo podnosio teškoće zbog dugova u koje je nužno ulazio zbog velikog broja siromaha kojima je trebalo pomoći, smjestiti ih i uzdržavati.

Na izmaku njegova života veliku brigu zadavalo mu je imanje „Filomena“, koje su obrađivale njegove sestre (Služavke Malog Isusa) u cilju prehrane sve većeg broja djece u ubožnicama, kao i osoba treće dobi. Zbog prilika u zemlji gotovo da je zbog dugova propalo. Božja Providnost pomogla je Stadleru u osobi začasnog kanonika Franje Jurića, koji je preuzevši brigu za njega i imanje „Dolorozu“ uz veliku zauzetost i mar uspio podmiriti dugove i omogućiti da se rad plodno nastavi.³⁰ U susretu s teškoćama takve vrste nadbiskup je imao neograničeno pouzdanje u Boga. Uvijek je molio: „Bože oslobodi me dugova pa me onda primi sebi!“

Očito je da je Bog svojega vjernog slugu uslišao te je na kraju svojega života mogao poći slobodan od dugova, što je Stadler smatrao osobitim darom Srca Isusova³¹ kojemu je sav njegov pastirski rad bio posvećen. Zasiurno da je Gospodin i time pokazao svoju providonosnu ruku jer je njegov sluga sav svoj život uložio da poboljša život njegovih siromaha na zemlji i toliko toga učinio za spasenje mnogih.

Umjesto zaključka

Zaključujući ovo izlaganje želim reći da sam bila počašćena progovoriti o ovom liku, vrijednom svakog poštovanja jer nas kao zajednicu Milosrdnih sestara sv. Križa nekoliko stvari vežu uz njegovu osobu.

Blagoslovio je i velikodušno prihvatio naš dolazak i rad u njegovu Nadbiskupiju, u Bosanski Brod, gdje su odgojno djelovale u zabavištu (od 1909.- 1945.) i školi (1934. -1945.), gdje su mogle djelovati sve do II. svjetskog rata.

²⁹ Usp.: Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 64.

³⁰ Usp.: Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 79.

³¹ Na dan 2. veljače 1918. Stadler javlja svojem Kaptolu da je Nadbiskupiji vrhbosanskoj Presveto Srce Isusovo iskazalo preveliko dobročinstvo da su dugovi Nadbiskupije isplaćeni. U zahvalu za tu milost odredi Nadbiskup da se u katedrali svaki prvi petak u mjesecu posveti proslavi Presvetoga Srca Isusova. Usp.: Marko TVRTKOVIĆ, *Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup*, 79.

Budući da je bio prijatelj Strossmayerov, češće ga je posjećivao u Đakovu, a onda bi zajedno s njime dolazio u naš samostan i školu, kao bilježi školska kronika pod nazivom „Povijest samostanskih škola.“ Ona donosi iscrpno o njegovu posjetu šest puta, što je činilo radost i podršku sestrama u njihovu odgojnom radu.

Posvetio je tada novosagrađenu kapelu *Presvetomu Srcu Isusovu* u našoj kući *Betanija* u Velom Lošinj, gdje se uz mnoge druge poznate svećenike tada nalazio na odmoru i oporavku duha i tijela, a bilo je to 12. studenog 2011. godine.

Još jedna pojedinost koju sam uočila čitajući o njegovu životu, a to je da je služio svoju prvu misu, nakon studija u Rimu 7. lipnja 1868., upravo na dan kada su prve naše sestre došle iz Švicarske u Đakovo i započele svoje djelovanje na hrvatskom tlu. Ove godine kada kao provincija obilježavamo 150. godišnjicu njihova dolaska, to postaje još više znakovito.

Ako bi Stadler osobno pisao svoju autobiografiju, vjerujem da bi je i on poput sv. Terezije Avilske nazvao: *Povijest Božjeg milosrđa*. Iz te autobiografije, koju je neumorni Božji radnik ponio sa sobom na onu stranu, naslućujemo i otkrivamo izvor i smisao njegova sebedarja i želje za darivanjem, poput njegova Učitelja, sve do smrti.

JOSIP STADLER - A MAN OF PRAYER AND BOUNDLESS TRUST IN GOD

Summary

There is a wealth of historical source material about Joseph Stadler, the first Archbishop of Vrhbosna, as well as expert literature, which allows a thorough study of his character.

He was in particular a man of prayer, which preceded all his tasks and from which he drew strength for his many activities and pursuits. Prayer strengthened his confidence in the God to whom he had entrusted himself as a child, accompanying him in the successes and the uncertainties and failures of daily efforts.

Already as a child, Stadler was faced with difficult circumstances of life – left without both parents. This cross shaped young Joseph into a strong advocate with full compassion for all in need without distinction, especially for the poor and the abandoned. Education, with the help of kind people, especially study in Rome, paved the way for Joseph's spiritual and intellectual maturation, as he obtained a doctorate in philosophy and theology from the Pontifical Gregorian University.

In the Jesuit college, the Germanicum, he adopted sound foundations of spirituality, which would be crucial in shaping his spiritual and intellectual identity. Led by renowned

professors and priests, he gained there the experience of fraternal fellowship, trusting prayer, and solid study. He was one of the best students.

Returning to his homeland as a priest, he primarily served as an educator and professor, investing in both areas all the strength of his rich talent. He tried most of all to inspire young people to a thorough and solid acquisition of knowledge in all matters in order to be leaders of sound thinking and responsibility for the good of the Church and their homeland.

His character came to the fore especially during his service as the Archbishop of Vrhbosna, where, after many centuries, he restored the hierarchical structure of the Archdiocese based in Sarajevo. Endowed with nobility of heart and selflessness, he cared passionately about the formation of the clergy and the construction of the necessary facilities for the life of the Archdiocese. In particular, he was an advocate of spiritual renewal, as evidenced by the 85 epistles written to the people and clergy, of whom he was a father and teacher. It was during this period that the connection he made between prayer and active ministry shone forth. He was conspicuous in his prayerfulness, and he worked tirelessly, building, cultivating, encouraging, taking care especially of the poor. For that purpose, he founded a Religious Congregation which continued his conception and inspiration. His works are the fruit of Providence, which he trusted infinitely and relied on completely.

Keywords: *prayer, God's guidance, zealous shepherd, trust, the poor.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan

UDK: 272-9(497.15)''1908/1912''

272-726.1 Stadler J.

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: lipanj 2019.

Milenko KREŠIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu

Josipa Stadlera 5, BiH - 71000 Sarajevo

milennokresic1@gmail.com

NADBISKUP STADLER I HRVATSKA NARODNA ZAJEDNICA: NASTANAK I RAZVOJ SUKOB A TE MISIJA IZMIRENJA APOSTOLSKOG DELEGATA P. BASTIENA (1908.-1912.)

Sažetak

Autor u radu obrađuje nastanak i razvoj sukoba između nadbiskupa Stadlera i Hrvatske narodne zajednice te misiju ap. delegata Pierrea Bastiena u izmirenju zavađenih strana. Rad je podijeljen u dva dijela. U prvom dijelu obrađuje se nastanak i razvoj sukoba, odnosno događanja od 1908. do kraja 1910., a u drugom dijelu misija delegata Bastiena koja je u ovom pitanju trajala od kraja 1910. do početka 1912. godine. Sukob je nastao zbog uvrštenja, odnosno neuvrštenja katoličkog principa u statute Zajednice. Nadbiskup Stadler je smatrao da Zajednica, ako se želi brinuti oko prosperiteta Hrvata katolika, to mora činiti u skladu s principima katoličke vjere i to jasno istaći u svojim statutima, dok je vodstvo Zajednice smatralo da to nije potrebno. Sukob se zaoštrio nakon aneksije 1908. i najave organiziranja političkog života, odnosno najave izbora i sazivanja parlamenta. Stadler je u to vrijeme pojačao pritisak na vodstvo Zajednice. Bojeći se da bi Zajednica mogla voditi politiku bez suradnje s crkvenim strukturama, ponovo je inzistirao na uvrštenju katoličkog principa u statute zatraživši također od Zajednice da radi u suradnji sa svećenstvom. Kad je Zajednica i to odbila, pokušao je promijeniti vodstvo Zajednice, ali nije uspio. Tijekom tih događanja došlo je do podjele među svećenstvom. Dijecezansko svećenstvo pristalo je uz Stadlera, dok je franjevačko davalo podršku Zajednici. Vidjevši da ništa ne može promijeniti u Zajednici, Stadler je krenuo u osnivanje nove političke organizacije - Hrvatske katoličke udruge. Osnovavši Udrugu, zabranio je pastoralnom svećenstvu svoje biskupije članstvo u Zajednici. Dijecezansko svećenstvo ga je poslušalo, a franjevačko, premda je službeno izašlo iz Zajednice, i dalje je na terenu radilo za Zajednicu. Međusobne optužbe, koje su ponekad prelazile granice pristojnosti i crkvenosti, postale su javne. Kako je problem evidentno postao crkveni, i jedna i druga strana zatražile su intervenciju Svete Stolica koja je u BiH odlučila poslati u misiju izmirenja benediktinca P. Bastiena u službi apostolskog delegata. Delegat je u spomenutoj misiji radio od kraja 1910. do početka 1912. godine. Nakon tri mjeseca

boravka u Bosni krajem ožujka 1911. poslao je Svetoj Stolici prvo izvješće o katoličkom razdoru u BiH. Bastienovo izvješće i činjenice koje su se događale, a koje su dovele do sukoba, u mnogočemu se ne slažu. Kao glavnog krivca za sukob označio je nadbiskupa Stadlera premda je dio odgovornosti pripisao i Zajednici i franjevcima. Najprije je sukob pokušao riješiti posredujući u misiji pomirenja i iznalaženju rješenja s crkvenom hijerarhijom. Misija nije urodila plodom. Stavovi nadbiskupa Stadlera i biskupa Markovića koji je bio za Zajednicu ostali su nepromijenjeni. Nakon neuspjeha s crkvenom hijerarhijom okrenuo se vodstvu Zajednice i Udruge. Obje strane su bile raspoložene za ujedinjenje. Glavni problem koji se postavio bilo je opoziv Stadlerove zabrane svećenstvu da čini dio Zajednice. Predstavnici Udruge su predlagali povlačenje opoziva kad dođe do sjedinjenja, a predstavnici Zajednice tražili su opoziv kao uvjet za pregovore. Bastien je inzistirao na uvjetu Zajednice. U vrijeme Bastienova pregovarivanja s predstavnicima Zajednice i Udruge u posredovanje oko pomirenja uključila se Stranka prava iz Zagreba. Bastien je zamoljen da ne sudjeluje u pregovorima. Premda nije sudjelovao u pregovorima, i dalje je inzistirao na Stadlerovu opozivu zabrane. Stadler je to vješto izbjegavao sve dok nije došlo do sjedinjenja u siječnju 1912. Nakon sjedinjenja objavio je opoziv.

Ključne riječi: nadbiskup Stadler, Hrvatska narodna zajednica, Hrvatska katolička udruga, sukob, franjevci, dijecezanski kler, Sveta Stolica, misija izmirenja – ap. delegat P. Bastien.

Uvod

Prvo moguće političko javno djelovanje od propasti srednjovjekovne bosanske kraljevine bosanskohercegovački Hrvati katolici počeli su s razdorom, odnosno sukobom. Početna neslaganja između nadbiskupa Josipa Stadlera, koji je kao vrhbosanski metropolit do tada „vodio“ glavnu riječ kad se radilo o bosanskohercegovačkim katolicima, i vodstva *Hrvatske narodne zajednice*, čije je vodstvo povjereno laicima kojima su se kasnije pridružili franjevci, s početka 1908. prerasla su u raskol, odnosno sukob koji je trajao od 1909. do početka 1912. Sukob je zahvatio sve pore bosanskohercegovačkog katoličkog bića. Povod sukobu bio je Stadlerov zahtjev da *Zajednica*, kao ona koja je ustanovljena da vodi brigu oko političkog, kulturnog i gospodarskog razvoja bosanskohercegovačkih Hrvata, koji su bili katolici, u svoje statute uvrsti da će to činiti na temelju principa katoličke vjere i odbijanje spomenute *Zajednice* da to učini.

Budući da je ovo evidentno postao crkveni sukob, nadbiskup Stadler je zatražio rješenje od Svete Stolice. Druga strana, bojeći se da ne bi Sveta Stolica odlučila u korist Stadlera, također je zatražila njezinu intervenciju. Kako su informacije bile oprečne, Sveta Stolica je odlučila 1910. stvar ispitati i u Bosnu i Hercegovinu poslati svojega delegata P. Bastiena, koji je svoju misiju o ovom pitanju završio početkom 1912. godine.

O sukobu nadbiskupa Stadlera i njegove strane i Zajednice i onih koji su je podržavali već je pisano. Posebno tu treba spomenuti dva djela koja su i najčešće korištena u ovom radu a to su studija Luke Đakovića *Političke organizacije bosanskohercegovačkih Hrvata katolika* (Sarajevo: 1986.), pisana u komunističkoj koncepciji odnosa prema Stadleru, koja obrađuje problem do otvaranja Sabora 1910. i studija Zorana Grijaka *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (Zagreb: 2001.) koja daje različitu interpretaciju od one Đakovićeve.

U radu koji slijedi obrađen je nastanak i razvoj sukoba te misija apostolskog delegata P. Bastiena. Rad je rađen uglavnom na temelju arhivske građe vatikanskih i austrougarskih arhiva od kojih jedan veliki dio, osobito onaj koji se tiče Bastienove misije, do sada nije korišten, te objavljenih radova, posebno dviju spomenutih studija.

I. Pregled događaja prije Bastienova dolaska ili geneza sukoba

1. Od osnutka Zajednice do osnutka Udruge

S ciljem kulturno-političkog okupljanja bosanskohercegovačkih Hrvata u kolovozu 1906., prilikom posvete barjaka Hrvatskog pjevačkog društva „Vlašić“ u Docu kod Travnika, osnovana je *Hrvatska narodna zajednica*. Jedan od osnivača *Zajednice* bio je i nadbiskup Stadler. Vodstvo *Zajednice* povjereno je laicima, tzv. *Odboru šestorice*, koji su trebali sastaviti pravila *Zajednice* i poraditi na njihovu odobrenju kod nadležnih austrougarskih vlasti. Pravila su odobrena u studenom 1907. i već početkom sljedeće godine počelo se s organiziranjem *Zajednice* na terenu. *Zajednica* je osnovana kao kulturno-gospodarsko-prosvjetna organizacija, međutim njezino je vodstvo još u jesen 1906. sastavilo i tajni politički program u obliku *Punktacija* čije su glavne karakteristike bile: 1. sjedinjenje Bosne i Hercegovine s ostalim hrvatskim zemljama; 2. nedopuštanje cijepanja hrvatskog političkog tijela; 3. suradnja s muslimanima s ciljem njihova pridobivanja za hrvatstvo.³²

Pravila *Zajednice* donesena su nadbiskupu Stadleru na uvid tek u siječnju 1908., tj. „post factum“ nakon što ih je vlada već bila odobrila.

³² O osnivanju *Hrvatske narodne zajednice* pogledati: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata (I. dio: Do otvaranja Sabora 1910.)*, (Zagreb: Globus, 1985.), 229-232; Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet; Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija, 2001.), 177-178.

Dobivši pravila na uvid, Stadler je zaključio i o tome obavijestio vodstvo *Zajednice* da ih ne može odobriti niti preporučiti svećenstvu jer, prema njemu, *Zajednica* ako želi vršiti prosvjetnu ulogu među Hrvatima katolicima, mora stajati ne samo na nacionalnom hrvatskom nego i „na katoličkom vjerskom stanovištu“.³³ Naime, u odobrenim pravilima *Zajednice* u §2 stajalo je samo da je svrha zajednice „gospodarsko i prosvjetno podizanje hrvatskog naroda“ bez ikakva spomena da će to činiti na temelju katoličke vjere.³⁴

Dobivši nadbiskupovo pismo, članovi *Središnjeg odbora* posjetili su nadbiskupa krajem veljače 1908. i dogovorili s njim da će pravila *Zajednice* promijeniti u roku od godinu dana, prema nadbiskupovoj želji, tj. da će *Zajednica* kao organizacija Hrvata katolika biti utemeljena na katoličkom vjerskom principu „isključivši muslimane“. Zauzvrat je nadbiskup obećao da će svećenstvu i narodu preporučiti učlanjenje u *Zajednicu*.³⁵ Što je obećao, nadbiskup je učinio u ožujku iste godine. Okružnicom objavljenom

³³ Stadlerove riječi: „Zajednica bi morala biti prosvjetna organizacija, koja će voditi brigu oko moralnog i umstvenog odgoja naroda. Ni jedan biskup, pa ni jedan osvjedočeni katolik ne bi mogao nikada dopustiti da se katolički narod odgaja drukčije nego u katoličkom duhu i po katoličkim načelima. Prosvjeta što bi se imala širiti među katoličkim narodom, ne smije da bude druga nego kršćanska prosvjeta, moralni odgoj katoličkog naroda mora se osnivati na principima katoličkog morala. Zajednica, ako bi htjela vršiti ovaj zadatak u prosvjetom pravcu za Hrvate katoličke vjere, morala bi da stoji ne samo na hrvatskom, nego i na katoličkom vjerskom stanovištu“. Nadbiskup Stadler Središnjem odboru, veljača 1908., - citirano prema: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 272.

³⁴ Vodstvo *Zajednice* tiskalo je i drugu verziju pravila u kojoj je u §2 stajalo da je katoličko društvo te da u vjersko-prosvjetnim pitanjima stoji prema svakome na stanovištu katoličke vjere. Međutim, tekst ove verzije, premda je usvojen na zasjedanju Središnjeg odbora u prosincu 1908., nikad nije predan niti odobren od Zemaljske vlade. Čini se da je trebao poslužiti samo da „zamazli oči“ nadbiskupu Stadleru kako ne bi stvarao problema oko formiranja spomenutog udruženja. O drugom članku pravila u neodobrenoj verziji: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 235-236.

³⁵ „Kad su vogje H.N.Z. vidjeli, da ću ustati protiv nje, zamoliše me, neka to ne bih učinio, jer da će oni promijeniti pravila za godinu dana i staviti ih na temelj sv. vjere isključivši muslimane. I ja, zamoljen i nagovoren od mnogih prijatelja, pristanem na to ter uvjetno preporučim H.N.Z rekavši, da će se muslimani tečajem jedne godine za se organizirati, a onda da ćemo se i mi katolici za se takogjer organizirati.“ Pastoralna poslanica nadbiskupa Stadlera „Crkveni duh i katolički osjećaj“ 20. veljače 1910., Josip STADLER, *Pod zastavom Srca Isusova, Pastoralne poslanice svećenstvu i puku*, Pavo JURIŠIĆ (ur.), (Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija [etc], 2001.), 613. O ovome također sa svojim komentarima: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 273-274.

u *Vrhbosni* preporučio je svećenstvu „da što više članova nastoje pribaviti za našu Hrvatsku Zajednicu“.³⁶

Potom je došlo do aneksije Bosne i Hercegovine početkom listopada 1908. godine. Aneksionim proglasom bilo je najavljeno da će u Bosni i Hercegovini slijediti izbori i sazivanje zemaljskog sabora na konfesionalnoj osnovi. Poslije obavljenih poklonstvenih deputacija nadbiskup se odlučio pozabaviti pitanjem političkog organiziranja katolika i njihovom pripremom za buduće izbore. Sazvao je u Sarajevu 13. prosinca 1908. „bora-veći redovnički i svjetovni kler“ na vijećanje o novonastalim prilikama. Na vijećanju su usvojeni zaključci prema kojima bi se trebala uskladiti buduća politika *Zajednice*. Zaključci su se u biti sastojali u tome da *Zajed-nica* mora biti utemeljena na katoličkom principu i da vodstvo *Zajednice* u svim bitnim pitanjima koji se tiču Hrvata katolika treba raditi sporazumno sa svećenstvom. Pismo sa zaključcima područnog svećenstva poslano je Središnjem odboru *Zajednice* 31. prosinca 1908. Odgovor se očekivao do 20. siječnja 1909. godine.³⁷

Zaključke „područnog svećenstva“ Središnji odbor *Zajednice* odbio je prihvatiti krajem siječnja 1909., dobivši prije toga podršku okružnih i mjesnih odbora koji su bili zadovoljni dosadašnjom politikom vodstva i nisu htjeli da se pravila *Zajednice* mijenjaju u vjerskom duhu.³⁸ U međuvremenu je „Nekoliko fratarara koji shvaćaju situaciju“ poslalo cirkularno pismo, odnosno božićnu i novogodišnju čestitku svim bosanskim i hercegovačkim franjevcima kojom ih je upozorilo da se ne daju zavesti od Stadlera i poći njegovim putem u odnosu prema *Zajednici*. Preporučeno im je oprez i privremena pasivnost.³⁹

U isto vrijeme kad se pokušalo uskladiti politiku *Zajednice* sa željama nadbiskupa i „područnog svećenstva“ krajem prosinca 1908. pojavila se tema budućih izbora i sudjelovanja svećenstva na njima u smislu pasivnog prava glasa. Nadbiskup je tražio od Svetog Oca dopuštenje da

³⁶ Pastoralna poslanica „Rješenje socijalnog pitanja u Bosni i Hercegovini“ 20. ožujka 1908., *Pod zastavom Srca Isusova*, 578. O ovome također sa svojim komentarima: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 273-275.

³⁷ Pismo je objavljeno u *Vrhbosni* u veljači 1909. pod naslovom: „Što hoćemo u H.N.Z.?“ *Vrhbosna* 2 (1909.), 31. Sadržaj pisma s nekim netočnostima, svojim komentarima i tendencioznim tumačenjem objavio je L. Đaković. Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 284-285. Grijak preuzima od Đakovića. Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 454-455.

³⁸ Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 287-288.

³⁹ Pismo „Nekoliko franjevaca koji shvaćaju situaciju“, Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 287.

i franjevci u BiH imaju pasivno pravo glasa kao i svjetovni svećenici, međutim odgovor Svete Stolice bio je negativan.⁴⁰ O odluci Svete Stolice bio je upoznat i general Reda koji je o njoj obavijestio bosanskog i hercegovačkog provincijala.⁴¹

Doznajući za tu odluku Svetog Oca, bosanski franjevci su krivnju zbog nedobivanja pasivnog prava glasa pripisali nadbiskupu Stadleru.⁴² U tome smislu pisale su i neke hrvatske novine iza čijih su redaka, prema nadbiskupovu mišljenju, stajali neki franjevci, što je potaknulo nadbiskupa da promijeni mišljenje i bude zadovoljan odlukom Svete Stolice.⁴³ U veljači 1909. godine počele su pripremne rasprave o budućem zemaljskom saboru (anketna komisija) koje je organizirala Zemaljska vlada. Bili su pozvani prvaci bosanskih i hercegovačkih konfesija jer su budući zastupnici trebali biti birani prema konfesionalnom ključu. Predsjednik *Zajednice* Nikola Mandić založio se da franjevci imaju pasivno pravo glasa ističući da su oni iz *Zajednice* već poduzeli neke korake i kako namjeravaju sve poduzeti u tome pravcu tražeći od Zemaljske vlade da i ona diplomatskim putem djeluje prema istom cilju.⁴⁴ Također u veljači 1909. godine netko je od franjevacu u zagrebačkom *Obzoru* objavio odluku Svete Stolice o zabrani pasivnog prava redovničkom kleru.⁴⁵

⁴⁰ Nadbiskup Stadler nunciju Belmonteu 17. 12. 1908., Archivio della Nunziatura di Vienna (Arch. Nunz. Vienna), vol. 729, f. 719v-720r; Nuncij Belmonte nadbiskupu Stadleru, „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“, *Vrhbosna* 5 (1909.), 82. Nadbiskup je potaknuo provincijala bosanskih franjevaca da isto zatraži od generala Reda. *Onđe*.

⁴¹ „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“, *Vrhbosna* 5 (1909.), 82; Velimir BLAŽEVIĆ, „Stadler i franjevci“ *Josip Stadler, život i djelo*, 409.

⁴² „Communis persvasio est, quod hoc evenerit per agitationem nostri archiepiscopi apud nuntium vindobonensem.“ Fra Franjo Jukić Generalnom delegatu 10. 3. 1909., *Curia Generale dei Frati Minori* (CGFM), Bosnia SK 161, f. 408r.

⁴³ „Mgr. Arcivescovo si è mostrato altremodo soddisfatto di tale decisione, perchè, dice egli, già i Francescani hanno iniziato un movimento in senso contrario, ispirando articoli di giornali anche contro lo stesso Arcivescovo, quale oppositore delle candidature dei Regolari.“ Nuncij Belmonte kardinalu Merryju del Valu 23. 1. 1909., *Archivio segreto Vaticano* (ASV), *Archivio della Segreteria di Stato* (Segr. Stato), Rubrica 247, Fasc. 2, 1909., f. 143r.

⁴⁴ Govor je na njemačkom, u jednom opširnijem pismu na latinskom, poslao fra Franjo Jukić Generalnom delegatu reda 23. ožujka 1909. godine. Fra Franjo Jukić Generalnom delegatu 23. 3. 1909., CGFM, Bosnia SK 161, f. 408v-409v. Slučaj spominje i nadbiskup Stadler. Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije (AVN), s. d., 4.

⁴⁵ Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., AVN, s. d., 1909., 4.

Na Mandićev govor i objavljivanje članka u *Obzoru* reagirala je *Vrhbosna* člankom „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“ ističući da je Nadbiskup nepravедно napadnut u liberalnom tisku zbog odluke Sv. Stolicе predbacujući franjevcima da se, podržavajući govor Nikole Mandićа u predsaborskim raspravama i pisanje nekih hrvatskih novina, suprotstavljaju odluci Svete Stolicе.⁴⁶ Na pisanje *Vrhbosne* odgovorilo je 10. ožujka 1909. deset profesora franjevačke gimnazije iz Visokog „Otvorenim pismom“ objavljenim u mostarskoj *Radničkoj obrani*, listu koji je pokrenuo član Središnjeg odbora HNZ-a Đuro Džamonja, u kojem su prigovorili *Vrhbosni* i *Hrvatskom dnevniku* da u svojim pisanjima rovarе protiv franjevacа nazvavši *Vrhbosnu* „priljubnicom „Pokretom“ i listom framazonskim“.⁴⁷ Vrhbosanski ordinariјat je tu izјavu proglasio „temeraria, scandalosa et suspecta de haeresi“ te zatražio od franjevacа kojih se to tiče da je opozovu inače će pasti pod kaznu suspenzije.⁴⁸ Nakon nekoliko pisama razmijenjenih između nadbiskupa i uprave provincije slučaj je na kraju riješen kompromisno. Visočki profesori su pristali potpisati izјavu u kojoj se odriču nekih tvrdnji iznesenih u „Otvorenom pismu“, a nadbiskup im je 3. svibnja 1909. godine digao kaznu te im ponovno podijelio aprobaciju.⁴⁹

U vrijeme trajanja „Visočke afere“ došlo je do još jednoga konflikta. U ožujku 1909. godine trebali su se u Sarajevu održati izbori za novo vodstvo *Zajednice*. Prema pisanju nadbiskupa Stadlera većina članova u Sarajevu bila je protiv Mandićа. Međutim, Mandić je sve učinio da franjevce, a preko njih i puk, privuče k sebi kako bi dobio izbore. Na izbornu skupštinu doveli su franjevci iz okolnih mjesta velik broj naroda koji je podržao Mandićа i njegovu struju.⁵⁰ Izvještaj Zemaljske vlade govori slično spočitavajući nešto i Stadlerovoj strani. Mandićeva strana, koja je u početku bila u manjini, nastojala je odgoditi početak izborne skupštine čekajući dolazak seljaka iz okolice Sarajeva koje su trebali do-

⁴⁶ „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“, *Vrhbosna* 5 (1909.), 82.

⁴⁷ „Izjava nadbiskupskoga ordinariјata vrhbosanskog u Sarajevu“, *Vrhbosna* 6 (1909.), 1; Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 294. Đaković donosi dobar dio pisma iz *Radničke obrane*, ali bez riječi kojima su potpisnici pisma *Vrhbosnu* nazvali „priljubnicom „Pokreta“ i „listom framazonskim“. *Ondje*.

⁴⁸ „Izjava nadbiskupskog ordinariјata vrhbosanskog u Sarajevu“, *Vrhbosna* 6 (1909.), 1; Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci i nadbiskup dr. Josip Stadler* (Sarajevo: Svjetlo riječi, 2000.), 176.

⁴⁹ Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci*, 177.

⁵⁰ Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., AVN, s. d., 1909., 4.

vesti franjevci. Tek kad su oni pristigli skupština je otvorena. Međutim, odgađanju početka skupštine pomogla je i Stadlerova struja, predvođena odgovornim urednikom *Hrvatskog dnevnika* Rudolfom Bojićem, s time što je cijelo vrijeme nastojala galamom onemogućiti rad skupštine čime je samo uspjela odgoditi njezin početak, što je išlo na ruku Mandićevoj strani.⁵¹ Nakon što je Mandić, odnosno strana kojoj je on na čelu, ponovo izabran, svjetovni svećenici su napustili *Zajednicu*.⁵²

2. Osnivanje Hrvatske katoličke udruge

U svibnju 1909. dogodio se još jedan pokušaj pomirenja. Naime, vodstvo *Zajednice* posjetilo je, zbog odsutnosti nadbiskupa Stadlera, biskupa Šarića, ali do dogovora nije došlo.⁵³ Nakon ovoga susreta nadbiskup je s krugom istomišljenika krenuo u osnivanje nove političke organizacije posve katoličkog karaktera. Početkom kolovoza 1909., uputio je „viđenijim katolicima – Hrvatima“ pismo s nacrtom pravila *Hrvatske katoličke udruge* (HKU ili *Udruga*).⁵⁴ Međutim, ni *Zajednica* nije mirovala. Prema pisanju nadbiskupa Stadlera u rujnu je njezino vodstvo na prijedlog biskupa Markovića donijelo zaključak, lažno ga datirajući u veljaču 1908., koji je trebao *Zajednicu* učiniti katoličkom i time osnivanje HKU učiniti besmislenim. Zaključak je glasio da će *Zajednica* ubuduće stajati, u pitanjima vjere i javne pouke, prema svojim katoličkim članovima na principima katoličke vjere i morala.⁵⁵ Negdje u to vrijeme, od rujna 1909. do siječnja

⁵¹ Izvještaj kotarskog predstojnika von Rabatića: Generalversammlung der „Hrvatska narodna zajednica“ am 7. März 1909., Relation, ABIH, ZMF, Präs., 668/1909., 1-4. Đaković također citira i interpretira ovaj dokument. Kad se njega čita, stječe se potpuno drugi dojam. Naime, Đaković ispušta ono što ne odgovara njegovoj koncepciji da optuži Stadlerovu stranu, a ono što donosi, tumači u korist Zajednice i franjevaca. Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 301.

⁵² Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, *Archivio della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii* (AA. EE. SS.), Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 30r.

⁵³ Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 30r.

⁵⁴ Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 307; Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 457-459.

⁵⁵ Nadbiskup piše: „Il Comitato Centrale della H. N. Z. per impedire e rendere superflua questa organizzazione cattolica ebbe nella sessione di Settembre a. p. una sortita curiosa producendo un conchiuso senza senso. E di questo conchiuso falsò la data,

1910., biskup Marković pisao je nadbiskupu Stadleru uvjeravajući ga da bi trebao odustati od osnivanja *Udruge*. Nadbiskupu se njegovi razlozi nisu činili pravičnim, a osim toga osnivanje *Udruge* već je bila poznata stvar pa bi odustajanje od nje, prema njegovu mišljenju, značilo predaju „nedostojnu službe koju obavlja“.⁵⁶

Osnivačka skupština HKU održana je 18. siječnja 1910. godine. Mjesec dana poslije, 20. veljače 1910., nadbiskup je u Vrhbosni objavio *okružnicu* naslovljenu *Crkveni duh i katolički osjećaj* kojom se svjetovnom i redovničkom svećenstvu zabranjuje članstvo u *Zajednici* i njezino propagiranje u narodu. S druge strane preporučuje se članstvo u *Udrugi*, što treba poticati i kod naroda.⁵⁷ Do nadbiskupove okružnice, odnosno zabrane članstva i agitacije za *Zajednicu*, nije se puno držalo. Franjevci s područja Vrhbosanske nadbiskupije službeno su istupili iz *Zajednice*, ali agitiranje za *Zajednicu* nije prestalo i bilo je javno. Franjevci su usprkos nadbiskupovoj zabrani prisustvovali javnim skupštinama *Zajednice* i tako joj izražavali svoju potporu. Nakon dvije intervencije Ordinarijata provincijal fra Alojzije Mišić 8. travnja 1910. zabranio je franjevcima svaki daljnji rad za *Zajednicu*. Međutim, ni nakon te zabrane franjevačka agitacija za *Zajednicu* nije prestala.⁵⁸

3. Pokušaj traženja rješenja u Rimu

Nadbiskup je u svibnju 1910. godine otputovao u Rim *ad limina apostolorum* te je o prilikama u Bosni, pa tako i o odnosu franjevac a i ordinarijata, izvijestio Svetu Stolicu. Prema izvješću austrougarskog veleposlanika pri Svetoj Stolici grofa Széczena ministru vanjskih poslova grofu Aeherentalu nadbiskup je u Rimu što se tiče franjevac a iznio optužbe opće

come se fosse stato deciso nella seduta di Febbraio del 1908, ciò che se fosse vero, avrebbe avuto pure un' eco nel pubblico. Il famoso conchiuso suona: 'Con riguardo alla autonomia confessionale ed all'autonomia in riuguardo d'istruzione pubblica di cui godono i maomettani e gli ortodossi, cessa la sfera di attività della H. N. Z. in questi ultimi quesiti, e si limita unicamente alla confessione di religione cattolica. La H. N. Z. starà dunque nei quesiti della religione ed istruzione sui principi della fede e morale catolica verso i suoi membri cattolici.'” Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 30v. 32rv.

⁵⁶ Nadbiskup Stadler nunciju Belmonteu 31. 1. 1910., ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 729, f. 614v.

⁵⁷ Okružnica „Crkveni duh i katolički osjećaj“, *Vrhbosna* 4 (1910.), 49-54.

⁵⁸ Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci*, 177-178.

naravi predbacujući im nedostatak discipline osobito u političkom smislu.⁵⁹ Nadbiskupov boravak u Rimu uznemirio je njemu nesklone krugove u Bosni. Vodstvo *Zajednice*, očito pretpostavljajući da će Stadler u Rimu iznijeti svoje viđenje prilika posljednjih godina, što bi za njih a i za franjevence bilo vrlo neugodno, ili možda čak isposlovati kakvu odluku Svete Stolice protiv franjevca, obratilo se najprije zajedničkom ministru financija Istvanu Buriánu a potom i papi Piju X. s nakanom da opovrgne Stadlerovu viziju problema i opravda bosanske franjevence. U svim trima pismima, dva su upućena Buriánu a jedno Papi, kojima usput rečeno ne nedostaje neistina i proturječnosti, nadbiskup Stadler je optužen za sav nered koji je nastao u Bosni. Zajedničari su molili ministra Buriána da Beč kod Svete Stolice stane u zaštitu franjevaca, a Papu da u Bosnu pošalje „specijalnog vizitatora“ koji će napraviti „jednu strogu istragu protiv“ nadbiskupa Stadlera i Vrhbosanskog kaptola i dokazati nevinost vodstva *Zajednice*, kao i nevinost franjevaca i biskupa Markovića i Buconjića. Ovaj vizitator, prema njima, ne bi smio biti isusovac „jer oni u ovim krajevima nisu dobro viđeni“.⁶⁰

Kako smo vidjeli iz gore navedenog izvještaja veleposlanika Széczena, nadbiskup Stadler u Rimu nije tražio nikakve posebne mjere protiv franjevaca, ali je slučaj ostao otvoren te je na posao stupila diplomacija. Veleposlanik Széczen razgovarao je s kardinalom državnim tajnikom koristeći se informacijama iz Mandićevih pisama koje mu je proslijedilo Ministarstvo vanjskih poslova. Veleposlaniku se činilo kako Sveta Stolica nema neku posebnu želju ulaziti u ovaj konflikt. Kardinal državni tajnik mu je rekao da namjeravaju ispitati optužbe obiju strana i budu li optužbe opće ili političke naravi, da se Sveta Stolica ne želi u to miješati. O želji Nikole Mandića i ostalih da Sveti Otac pošalje vizitatora u Bosnu, kardinal državni tajnik mu o tome ništa nije rekao, međutim, veleposlanik je smatrao da će se za to teško odlučiti. U razgovoru je nastojao kardinalu razjasniti opće prilike u Bosni i Hercegovini te naglasiti „poseban položaj“ franjevačkog reda koji uživa od davnina. Također ga je upozorio na štetnu politiku nadbiskupa Stadlera koja je razbila jedinstvo katolika na izbori-

⁵⁹ Széczen Aeherenthalu 24. 5. 1910., *Haus-, Hof und Staatsarchiv* (HHStA), Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 13v. Sadržaj pisma također kod Grijaka: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 464-465.

⁶⁰ Mandić i ostali ministru Buriánu 12. 5. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 27r–28r; Mandić i ostali ministru Buriánu 16. 5. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 34r-36v; Mandić i ostali Svetom Ocu 20. 5. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 29rv. 32r-33r. Citirani tekst: 32v. Sadržaj pisma od 16. 5. ministru Buriánu i pisma od 20. 5. Papi također kod Grijaka: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 466-469.

ma, što ne koristi ni katolicima, ni nadbiskupu Stadleru.⁶¹

U svibnju 1910. godine (18.-28. 5.) održani su izbori za Zemaljski sabor. Od 16 mandata određenih za katolike *Zajednica* koju su podržali franjevci osvojila je 11 mandata, a *Udruga* podržana od nadbiskupa Stadlera i svjetovnog klera 5 mandata. U sabor su još ušli kao virilisti: sarajevski nadbiskup, biskupi mostarski i banjalučki te dvojica franjevačkih provincijala.⁶²

Jedna od prvih tema koja se pojavila na zasjedanju Sabora bilo je pitanje proračuna i s njim povezano pitanje financiranja katoličkih odgojnih zavoda. Zemaljska vlada je napravila nacrt proračuna prema kojemu je predviđjela za financiranje katoličkih odgojnih zavoda 134 880 kuna, od čega bi za zavode svjetovnog klera, travničko sjemenište i sarajevsku bogosloviju, išlo 115 015 kuna a za franjevačke zavode 19 380 kuna.⁶³ O vladinu nacrtu najprije je raspravljao saborski *Odbor za proračun* u kojem su od katolika sjedila trojica članova *Zajednice*. Kad je došla na red rasprava o dodjeli sredstava katoličkim zavodima, *Odbor* je, pod utjecajem zastupnika *Zajednice*, zauzeo mišljenje da bi se predviđena sredstva trebala raspodijeliti prema broju pitomaca. Nadbiskupskoj gimnaziji, odnosno sjemeništu u Travniku pomoć bi se prema ovom modelu trebala smanjiti s 80 700 na 16 000 kuna.⁶⁴ Zemaljska vlada je smatrala da bi ovim došla u opasnost opstojnost travničkog sjemeništa te je stupila u „povjerljive razgovore“ s katoličkim članovima odbora, odnosno s predstavnicima *Zajednice*, koji su pristali na nagovor vlade da se pomoć zavodima svjetovnog klera umanjuje za 30 620 kuna, a ne kako su oni predlagali za 64 700, s tim da se taj iznos doda kao pomoć franjevačkim zavodima.⁶⁵ Na daljnje ustupke članovi odbora nisu bili spremni pristati jer su obećali obojici franjevačkih provincijala za njihovu potporu HNZ na izborima uvećati izdvajanja za franjevačke zavode za 30 000 kuna.⁶⁶

⁶¹ Széczen Acherentalu 21. 6. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 85r-87r.

⁶² O uređenju Zemaljskog sabora i njegovim kompetencijama pogledati. Petar VRANKIĆ, *Religion und Politik in Bosnien und der Herzegowina (1878-1918)* (Paderborn; München; Wien; Zürich: Schöningh, 1998.), 44-46.

⁶³ Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 471.

⁶⁴ Izvještaj Zemaljske vlade ZMF 19. 8. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 146r. 147r.

⁶⁵ Izvještaj Zemaljske vlade ZMF 19. 8. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 147r.

⁶⁶ Izvještaj Zemaljske vlade ZMF 19. 8. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 147r. 148r.

Na ovakav prijedlog *Odbora za proračun* u saborskoj raspravi reagirao je nadbiskup Stadler istaknuvši da nema ništa protiv povećanja potpore franjevačkim zavodima, ali je naglasio da to ne bi smjelo ići na uštrb zavoda dijecezanskog klera. Također je napomenuo da bi ovakav proračun mogao biti i povreda Konvencije iz 1881., gdje se austrougarska strana obavezala financirati spomenute zavode.⁶⁷ Nakon nadbiskupa Stadlera u raspravu se uključio provincijal bosanskih franjevac Alojzije Mišić koji nije osporio nacrt proračuna i time se suglasio s predviđenom preraspodjelom.⁶⁸

Razočaran i povrijeđen ishodom izbora i umanjnjem vladinih potpora dijecezanskim odgojnim zavodima, nadbiskup je odlučio rješenje potražiti u Rimu. Opširan opis geneze i razvoja sukoba između njega i *Zajednice* poslao je Svetoj Stolici 24. kolovoza 1910. godine. Glavna nadbiskupova zamjerka *Zajednici* bila je liberalizam, odnosno protukatolički i protucrkvjeni karakter i djelovanje, naznačujući čak njihovu želju za osnivanjem nacionalne Crkve, što potkrepljuje brojnim izvještajima službenog glasila *Zajednice*, *Hrvatska Zajednica* u kojima se napada Sveta Stolica, nadbiskup, svjetovni kler i isusovci.⁶⁹ Što se tiče franjevac glavna zamjerka je bila neposlušnost crkvenoj vlasti te suradnja i potpora spomenutoj liberalnoj, odnosno protucrkvenoj organizaciji.⁷⁰ U rujnu iste godine nadbiskup se obratio državnom tajniku Svete Stolice kardinalu Marryju del Valu tražeći preko njega pomoć od Svete Stolice jer, kako kaže, franjevci ne samo da ne prestaju nego uvijek idu dalje u borbi protiv nadbiskupa i svjetovnog klera udružujući se s najljucim neprijateljima Crkve.⁷¹ Također u rujnu 1910. godine predstavnici dijecezanskog klera Vrhbosanske nadbi-

⁶⁷ „Il Governo di Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica fornirà i mezzi occorrenti a tale istituto – Vlada njegova carskoga i kraljevskoga apostolskog Veličanstva davat će potrebna sredstva toj ustanovi“. Tomo VUKŠIĆ, „Pravni okvir djelovanja Katoličke Crkve i neki podaci o katolicima krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Crnoj Gori, Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“, *Vrhbosnensia* 2 (2015.), 375.

⁶⁸ O saborskoj raspravi o proračunu: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 471-473.

⁶⁹ Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler – 24 Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 33r-41r; 45r-48r.

⁷⁰ Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler – 24 Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 36v-41r; 48r-50r.

⁷¹ “Siccome questi non soltanto non cessano colle loro ostinate agitazioni contro la mia persona e tutto il clero secolare in questi paesi, ma bensì vanno sempre più oltre e nella lotta danno la mano ai più accaniti nemici della nostra santa chiesa”. Lettera di Monsignor Arcivescovo Stadler all’Emo Signor Cardinale Segretario di Stato – Settembre 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 75r.

skupije uputili su promemoriju Svetom Ocu u kojoj ga mole da intervenira kod Cara da ne odobri odluku Zemaljskog sabora o oduzimanju novca dijecezanskim zavodima i da zabrani franjevcima da uzmu taj novac koji im je parlament dodijelio. Također mole Svetog Oca da ponovno učini valjanim dekret od 10. prosinca 1881. godine prema kojemu se sve župe u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, osim onih povezanih sa samostanima, stavljaju na slobodno raspolaganje dijecezanskom ordinariju.⁷² U isto je vrijeme u Državno tajništvo pristigla jedna *Povjerljiva nota s franjevačke strane*. *Nota* navodi glavne Stadlerove „grijehe“ prema franjevcima od početka, odnosno od njegova dolaska Bosnu, a mogu se svesti na jednu jedinu činjenicu – oduzimanje župa, bilo intervencijom Svete Stolice, bilo sekularizacijom.⁷³

Početak listopada nadbiskup je već bio u Rimu. Prema saznanjima otpravnika poslova pri austrougarskom veleposlanstvu pri Svetoj Stolicu grofa Pálffyja nadbiskup je od Svetog Oca namjeravao tražiti: 1. intervenciju da se ubuduće ne smanjuje pripomoć dijecezanskim odgojnim zavodima; 2. da kurija napravi pritisak na franjevce da popuste u pitanju „kongruē“; 3. da franjevci predaju župe svjetovnom kleru; 4. da se generalni vikar grkokatolika Josif Žuk imenuje apostolskim vikarom.⁷⁴ U Rimu su se već nalazili, zbog iste stvari, bivši provincijal bosanskih franjevaca, ne spominje se koji, i tadašnji generalni definitor Frano Lulić.⁷⁵ Bojeći se da bi Sveta Stolica mogla odlučiti prema Stadlerovim željama, obratili su se za pomoć austrougarskom veleposlanstvu u Rimu i zatražili intervenciju austrougarske vlade u korist franjevaca u smislu da se nastoji utjecati na Svetu Stolicu da se ništa protiv bosanskih franjevaca ne poduzima bez prethodnog sporazuma s vladom u Beču.⁷⁶ U isto vrijeme dok je definitor Lulić tražio pomoć kod veleposlanstva u Rimu, provincijal Mišić je to

⁷² Promemoria del clero secolare dell’Arcidiocesi di Vrhbosna al S. Padre – Settembre 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 78r-81v.

⁷³ Nota confidenziale di fonte francescana – Settembre 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 67v-69r. Nota počinje sljedećim riječima: „L’Eccellenza Rma Mons. Dr. Stadler, appena nominato l’Arcivescovo della Bosnia intimò la guerra ai Francescani per le parrocchie.“ Ondje, 67v.

⁷⁴ Pálffy Acherntalu 6. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 109r. U širem obliku: Pálffy Acherntalu 13. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 160r-163r. Sadržaj posljednjeg pisma također kod Grijaka. Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 474.

⁷⁵ Pálffy Acherntalu 17. 9. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 139v-140r.

⁷⁶ Pálffy Acherntalu 5. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 127v-128r.

činio u Sarajevu i Beču. U Sarajevu je razgovarao s građanskim doglavnikom barunom Benkom kojemu je predao dopis u kojem je stajalo da nadbiskup Stadler namjerava franjevcima oduzeti župe. Barun Benko ga je uvjeravao da vlada takvo što neće dopustiti.⁷⁷

Sutradan, 7. listopada 1910., provincijal Mišić pisao je grofu Aehrentalu informirajući ga da je nadbiskup Stadler ovih dana otišao u Rim s namjerom da kod Svete Stolice ishodi da se franjevce povuče sa župa te ga molio da založi svoj utjecaj kod Svete Stolice da se franjevcima ne oduzimaju župe.⁷⁸ Grof Pálffy je upute iz Beča dobio 8. i 11. listopada 1910. U oba dopisa mu se naglašava da nastoji ishoditi kod Svete Stolice da se ništa ne rješava s obzirom na bosanske franjevce bez prethodnog dogovora s vladom u Beču.⁷⁹

Nadbiskup je bio u audijenciji kod Pape i prema pisanju grofa Pálffyja ne bi trebao biti zadovoljan jer mu ništa nije obećano, nego mu je samo rečeno da će se stvar ispitati. Osim toga, kardinal državni tajnik obećao je veleposlaniku da će se voditi računa o stavovima vlade u Beču.⁸⁰

II. Bastienova misija

1. Odluka o slanju ap. delegata P. Bastiena

Kako su s raznih strana stizale različite informacije o prilikama u Bosni koje se nisu smirivale, nego pogoršavale, Sveta Stolica je odlučila poslati u Bosnu osobu od povjerenja u službi apostolskog delegata. O slanju ap. delegata Sv. Otac obavijestio je nadbiskupa Stadlera, biskupe

⁷⁷ Zemaljska vlada ZMF 6. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 120rv.

⁷⁸ Mišić Aehrentalu 7. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 200r-203r.

⁷⁹ Aehrental Pálffyju 8. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 106v. „Ew - wollen sich unter Verwertung der in der Aufzeichnung des Finanzministeriums dargelegten Gesichtspunkte in geeigneter Weise bei der Curie verwenden damit die gegen die Franziskaner gerichteten Bestrebungen des Erzbischofs Stadler in den in Rede stehenden vier Fragen Leitens der Curie nicht mit Ausserachtlassung eines Einvernehmens mit der K. u. K. Regierung erledigt werden.“ Aehrental Pálffyju 11. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 115v.

⁸⁰ Pálffy Aehrentalu 9. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 117r.; Pálffy Aehrentalu 13. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 164v.

sufragane i franjevačke provincijale 28. studenog 1910. godine. U istom pismu ih je pozvao na slogu i prekid polemike i svađe.⁸¹

Aktivnosti Svete Stolice pomno je pratilo austrougarsko veleposlanstvo pri Svetoj Stolicu. Grof Széczen obavijestio je ministra Aehrenstala 22. studenog 1910. da je razgovarao s kardinalom državnim tajnikom koji mu je rekao da će Sveti Otac uputiti spomenuto pismo u Bosnu i poslati povjerljivu osobu da stvar ispita i o tome ga izvijesti. Još se nije znalo tko će biti povjerljiva osoba, ali veleposlanik je preporučio tko god bude, da se poveže s Zajedničkim ministarstvom financija i Zemaljskom vladom u Sarajevu jer od njih može dobiti najobjektivnije informacije o slučaju. Prema pisanju Széczena državni tajnik se s time složio.⁸² Sveta Stolica je odlučila u Bosnu poslati benediktinca Pierrea Bastiena o čemu je Državno tajništvo obavijestilo nadbiskupa Stadlera 16. prosinca 1910. godine.⁸³

Prije nego što je otputovao u Bosnu, Bastien je u Rimu imao „povjerljiv“ sastanak s austrougarskim veleposlanikom na kojeg je ostavio povoljan dojam. Prema Széczeniu, Bastien se pokazao prilično upućen u prijevorna pitanja koja je postavio nadbiskup Stadler i izgledao je kao da želi bez pristranosti ispuniti svoju misiju i izgladiti nastale razlike. Veleposlanik je također istakao da Bastien, koji je i sam redovnik, iz vlastita iskustva ima razumijevanja za progonstva kojima su franjevci u Bosni izloženi od strane svjetovnog klera. Veleposlanik nije propustio informirati apostolskog delegata, na osnovi podataka koje je imao na raspolaganju, a to su podaci austrougarske vlade, o prilikama u Bosni i usrdno mu preporučiti da u svojem poslanju uspostavi kontakt sa Zemaljskom vladom u Sarajevu koja, kako piše veleposlanik, sigurno ima živu želju da se ponovno uspostavi mir među katolicima.

Delegat je u Bosnu trebao doći preko Budimpešte gdje se imao sastati s službenikom austrougarskog veleposlanstva pri Svetoj Stolicu mons. Csiszarikom, kojeg dobro poznaje, a koji je također trebao informirati delegata o prilikama u Bosni. Premda je misija u Bosni, kako mu je rekao kardinal Mery del Val, bila povjerljiva karaktera, veleposlanik je i usprkos tomu smatrao da bi bilo poželjno da mu Zemaljska vlada u Sarajevu pokaže

⁸¹ Papino pismo kao prilog Stadlerova pisma Lazareviću 17. 12. 1910., Arhiv Biskupskog ordinarijata u Mostaru (ABOM), bez protokolarnog broja /1910.

⁸² Széczen Aehrenstalu 22. 11. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 179r-181v. Sadržaj pisma također kod Grijaka: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 476.

⁸³ Državno tajništvo Stadleru 16. 12. 1910., *ASV, Segr. Stato*, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 23rv.

jasnu susretljivost „jer će kroz osobne susrete lakše u našem interesu odgovarajućem smislu moći biti informiran.“⁸⁴

Delegat Bastien došao je u Bosnu 28. prosinca 1910. godine. Nastanio se kod sestara Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu i otpočeo svoju misiju.

2. Prvo Bastienovo izvješće i njegove netočnosti

Prvo izvješće o prilikama u Bosni i Hercegovini, odnosno genezi, razvoju i odgovornosti u sukobu između dviju političkih opcija ap. delegat Bastien napisao je 31. ožujka, tri mjeseca poslije dolaska u Sarajevo. Izvješće je vrlo važno jer pokazuje Bastienovo razumijevanje konflikta koje će odrediti njegovo djelovanje, ali i djelovanje, odnosno stavove Svete Stolicе u pokušaju pomirenja. Krivnju za sukob pripisao je pomalo svim stranama a najviše nadbiskupu Stadleru. Međutim, ono što je razvidno iz ovog spisa, Bastien, premda piše da je nastojao biti objektivan i nepristran, nije dovoljno ispitao problem te njegov dopis doista odiše neobjektivnošću i pristranošću, odnosno nepoznavanjem činjenica koje je Bastien morao znati ako je želio biti objektivan i nepristran.⁸⁵

Tako na samom početku izvješća piše da je nadbiskup Stadler s dvije pastoralne poslanice 2. veljače i 20. ožujka preporučio *Zajednicu* svećenstvu i narodu, a na drugom mjestu da Stadler „misli“ da je „potvrdio statute Zajednice samo pod uvjetom“ uz obećanje da će statuti biti promijenjeni u izričitiјem katoličkom smislu te da za ovaj uvjet nitko nije znao dok nije nastao sukob, što mu je potvrđeno s različitih strana.⁸⁶ Činjenice

⁸⁴ „Die Mission P. Bastien's hat, wie mir Cardinal Merry del Val sagte, einen vertraulichen Charakter, ich glaube aber trotzdem, dass es sich empfehlen würde, wenn di Landesregierung in Sarajevo ihm ein gewisses Entgegenkommen zeigen würde, weil er durch persönlichen Verkehr leichter in einem unseren Interessen entsprechenden Sinne informiert werden kann“. Szécsen Acherntalu 17. 12. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 194r-197r. Citirani tekst: 196v-197r. Sadržaj pisma također kod Griјaka: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 476-477.

⁸⁵ „Eminenza, ho cercato in questa relazione di rimanere oggettivo ed imparziale“. Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v.

⁸⁶ „Mgr. Stadler nelle sue lettere pastorali del 2 febbraio e del 20 marzo 1908. raccomandò caldamente questa società al clero ed al popolo, anzi ordinò ai parroci di raccomandare ai fedeli questa organizzazione durante la Santa Messa dopo il Vangelo. [...] Mgr. Stadler pretende che egli confermò gli statuti della *Zajednica* soltanto conditionaliter, civi (sic.) sotto la promessa di modificare gli statuti in un senso più esplicitamente cattolico. Di questa condizione però nessuno seppe qualche cosa e

govore drukčije. Nadbiskup Stadler se susreo s predstavnicima *Zajednice* u veljači 1908. godine. Tom prilikom su mu obećali da će u roku od godine dana promijeniti statute da budu u katoličkom duhu. Nakon danog obećanja Stadler je preporučio *Zajednicu* svećenstvu i narodu. Stadler je izvršio svoje obećanje, a predstavnici *Zajednice* nisu. Istina je da Stadler u pastoralnoj poslanici kojom preporučuje *Zajednicu* nigdje ne spominje da je to „pod uvjetom“, ali istina je i s druge strane da je Stadler u ovoj stvari bio prevaren od vodstva *Zajednice*, što je Bastien morao znati ako je želio biti objektivan i nepristran. Nije istina kako piše Bastien da za Stadlerov uvjet nitko nije znao dok nije nastao sukob. Za uvjet su znali i vodstvo *Zajednice* i Stadler i njegovi suradnici a i javnost jer je objavljen u Vrhbosni, u siječnju 1909., a to je bilo prije sukoba i u veljači 1910. godine u vrijeme sukoba. Prvi put je objavljen godinu i 11 mjeseci prije Bastienova dolaska i drugi put 10 mjeseci prije njegova dolaska.⁸⁷ Znao je za nj i Bastien jer ga spominje u svojem izvještaju. U pismu područnog svećenstva objavljenom u siječnju 1909. stajalo je: „Početkom ove godine obećalo je izaslanstvo središnjeg odbora H. N. Z. preuz. g. Nadbiskupu, da će se pravila slijedeće godine izmijeniti u tom smislu.“⁸⁸

Nadbiskupov zahtjev za promjenu statuta *Zajednice* delegat stavlja tek u prosinac 1908. u smislu da je Nadbiskup izmjenu statuta tražio tek preko *Odbora sedmorice svećenika*, što je znak da mu je bilo poznato pismo objavljeno u Vrhbosni u siječnju 1909., ističući da je nadbiskup tražio da samo katolici mogu bit članovi zajednice i da društvo nosi katoličko ime. Delegat još piše da je Stadler bez dogovora sa *Zajednicom* utemeljio „egzekutivni odbor sastavljen samo od svjetovnih svećenika, premda je upisao među članove ovoga odbora dva franjevca, koji su odmah potom protestirali da ne žele i ne mogu to prihvatiti“.⁸⁹ Naime, stvari se nisu tako

tutto venne fuori al momento del conflitto, ciò che mi fu confermato da diverse parti.“ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 110v. 112v. Što se tiče pastoralnih poslanica koje Bastien spominje, ne radi se o dvije poslanice, nego o jednoj koja je datirana 2. veljače, a objavljena 20. ožujka u Vrhbosni. Pastoralna poslanica „Rješenje socijalnih pitanja u Bosni i Hercegovini“, *Pod zastavom Srca Isusova*, 569-579.

87 „Što hoćemo u H.N.Z.?“, *Vrhbosna* 2 (1909.), 31. Pastoralna poslanica „Crkveni duh i katolički osjećaj“, 20. veljače 1910., *Pod zastavom Srca Isusova*, str. 613.

88 „Što hoćemo u H. N. Z.?“, *Vrhbosna* 2 (1909.), 31.

89 “Questa idea prese maggior consistenza quando Mgr. Stadler, senza intesa previa col comitato centrale della *Zajednica*, istituì un comitato esecutivo composto di soli sacerdoti secolari, benché egli iscrisse fra i membri di questo comitato due francescani, i quali protestarono subito di non voler ne poter accettare. Di più Mgr. Stadler per

događale. Nadbiskup je, kao što je već napomenuto još u veljači 1908. tražio od vodstva Zajednice promjenu statuta te je to ponovljeno u zahtjevu *Odbora sedmorice svećenika*. Osim toga u zahtjevu *Odbora sedmorice svećenika* nigdje ne stoji da se traži promjena imena *Zajednice* u smislu da ona nosi katoličko ime, nego da se promjene statuti u smislu da članom zajednice može biti samo katolik.⁹⁰ Ovo je objavljeno u *Vrhbosni* u siječnju 1909. i bilo je javno, gotovo dvije godine prije delegatova dolaska u Bosnu tako da je delegat mogao imati tu informaciju. Delegat u izvještaju piše da je središnji odbor *Zajednice* pristao, što prije, promijeniti §2 statuta, na zahtjev *Odbora sedmorice svećenika*, ali da je odbio druge zahtjeve.⁹¹ Delegat je i ovdje krivo informirano Svetu Stolicu. Središnji odbor *Zajednice*, primivši zahtjev *Odbora sedmorice svećenika* koji je datiran 31. prosinca 1908., poslao je upit svojim okružnim i mjesnim uredima s pitanjima jesu li solidarni s dosadašnjim radom i programom *Zajednice* i jesu li za preinaku pravila u strogo vjerskom duhu? Dobivši odgovore na izvanrednoj sjednici odbora potkraj siječnja 1909., potpuno su odbacili zahtjeve *Odbora sedmorice svećenika*, odnosno ponovno nisu prihvatili promjenu statuta u katoličkom smislu kako su nadbiskup i svećenstvo tražili.⁹²

Zajednica je tek u prosincu 1909., gotovo godinu dana poslije zahtjeva *Odbora sedmorice svećenika*, na sjednici u Tuzli na nagovor biskupa Markovića usvojila, a službeno objavila tek u veljači 1910. godine u svojem glasilu *Hrvatska zajednica* promjene statuta.⁹³ Međutim, ni tada usvojeni članak nije službeno ušao u statute, a bilo je i prekasno jer je nadbiskup sa svojim krugom već bio u osnivanju *Udruge*, što priznaje i sam

mezzo di questo comitato insistette per il cambiamento dell'articolo 2. degli statuti in uno senso formalmente cattolico, e domandò 1. che soli cattolici croati facessero parte dell'associazione; 2. che la società *Zajednica* portasse il nome di cattolica." Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 110v-111r.

⁹⁰ „Pravila H. N. Z. neka se u toliko isprave, te može članom H. N. Z. biti samo Hrvat katolik“. „Što hoćemo u H.N.Z.?“, *Vrhbosna*, 2 (1909.), 31.

⁹¹ „Il comitato centrale della *Zajednica* promise di modificare quanto prima l'articolo 2. degli statuti, ma rifiutò di accettare le altre domande“. Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 111r.

⁹² Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 287-288.

⁹³ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 111r. Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 31rv.

apostolski delegat.⁹⁴ Ostaje problematično sudjelovanje dvojice franjevacu u *Odboru sedmorice svećenika*. Kao što je već rečeno, Bastien piše da ih je nadbiskup Stadler upisao među članove te da su oni odmah protestirali da ne žele i ne mogu to prihvatiti. Istinitost Bastienova pisanja teško je provjeriti. U protokolu Vrhbosanskog nadbiskupskog ordinarijata zapisnik sjednice 13. prosinca 1908. ne postoji niti ga ima u među arhivskim dokumentima tih godina.⁹⁵ S druge strane, činjenica je da su njihova imena objavljena u *Vrhbosni*, radilo se o fra Frani Komandanoviću i fra Nikoli Momčiloviću, mjesec i nešto dana poslije sastanaka područnog svećenstva i da na pisanje Vrhbosne nema nikakve reakcije s njihove strane.

Kao što je već rečeno, ap. delegat glavnog krivca za sukob označio je nadbiskupa Stadlera kojemu najviše prigovara nerazboritost i nedosljednost. Što se tiče osude *Zajednice* zbog liberalizma, i delegat se slaže da je u *Zajednici* postojala neka sklonost prema liberalizmu, ali zamjera nadbiskupu Stadleru što je uopće preporučio *Zajednicu* kad je već poznavao te ljude.⁹⁶ Također navodi da je Stadler bio savjetovan da ne prenaagli u svojoj odluci, nego da nastoji pametno ukloniti liberalne sklonosti koje su se pojavile kod vodećih ljudi *Zajednice* te kako je trebao zajedno raditi sa svojim sufraganima i nastavlja: „nažalost, mgr. Stadler nije htio poslušati nikoga i vjerovao je da može nametnuti svoju pastirsku poslanicu cijeloj crkvenoj pokrajini“.⁹⁷ Ovdje je vrijedno spomenuti, što se tiče uklanjanja vodećih ljudi kod kojih su postojale neka liberalne sklonosti, da je nadbiskup, odnosno njegova opcija, nastojala promijeniti vodstvo *Zajednice* u ožujku 1909. godine, ali nije uspio. O tome je pisao Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909. godine. S nadbiskupovim izvještajem slaže se

⁹⁴ „Quando il comitato centrale dell’Unione croata nazionale presentò l’ultima redazione dell’articolo 2., era troppo tardi: Mgr. Stadler non tenendo conto di consigli di moderazione e di prudenza dati da persone laiche e da sacerdoti, ne anche da Mgr. Marković, il quale preveda le infelici conseguenze di una divisione, avea fondata un altra associazione: Hrvatska katolička Udruga. l’Unione cattolica croata...“ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 111v.

⁹⁵ Đaković spominje Arhiv Sarajevskog ordinarijata i dokumente sa savjetovanja područnog klera održanog 13. prosinca 1908., ali ne donosi brojeve dokumenta. U tekstu u kojem opisuje zaključke oslanja se samo na Vrhbosnu. Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 284-285.

⁹⁶ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 112v-113r.

⁹⁷ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 114r.

i izvješće vladina povjerenika koji je pratio događaje tih dana.⁹⁸ Također na primjedbju da je trebao raditi sa svojim sufraganima, treba reći da je nadbiskup prije osude *Zajednice* počeo raditi na osnivanju *Udruge* čiji je prijedlog pravila poslao biskupu Markoviću koji je, kako piše nadbiskup, obećao biti član *Udruge*. Međutim, Marković se ubrzo predomislio te se priključio *Zajednici* koja je na njegovo inzistiranje izglasala promjenu 2. članka statuta u katoličkom duhu. Potom je Marković pisao Stadleru da bi trebalo odustati od osnivanja *Udruge*, ali nadbiskupu se njegovi argumenti nisu činili dostatnima.⁹⁹ Tvrdnja da je nadbiskup svoju pastoralnu poslanicu htio nametnuti čitavoj crkvenoj pokrajini, ne može se ničim dokazati. Istina je da se nakon ove poslanice kler razdijelio. Onaj svjetovni, ne samo u vrhbosanskoj nego i u drugim biskupijama, opredijelio se za Stadlerovu stranu, a franjevački protiv, ali to se dogodilo po samoj inerciji stvari jer je kler inače bio razdijeljen.

Spomenuli smo da je apostolski delegat nadbiskupu Stadleru zamjerao i nedosljednost. Prema njegovu mišljenju, ako je nadbiskup već osudio *Zajednicu* kao liberalnu i zabranio svećenstvu članstvo u njoj, kako to da ju nije zabranio narodu. Osim toga zamjera mu što je pregovarao s predstavnicima *Zajednice*, i nakon što ju je osudio kao liberalnu, o zajedničkom sudjelovanju na izborima. Bastien također zamjera Stadleru, kad mu je pokazao da se statuti *Udruge* i *Zajednice* gotovo ne razlikuju, da je nadbiskup razliku prebacio na privatni život članova udruženja, dodajući da se nadbiskup vara i da je prevaren jer i u *Udruzi* se nalaze ljudi lošeg vladanja.¹⁰⁰

Također mu zamjera, pisanje političkog lista *Hrvatski dnevnik* koji je bio u vlasništvu Vrhbosanskog kaptola. Smatrao ga je najgorom novinom koja se po svojoj vulgarnosti i nasilju razlikovala od ostalih objavljujući, bez provjere istine, sve što im je poslano protiv njihovih neprijatelja i odbijajući povući napisano i onda kad se dokazalo da je to bila laž.¹⁰¹ Nemoguće je u ovom radu ulaziti u analizu pisanja *Hrvatskog dnevnika*,

⁹⁸ Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije (AVN), s. d., 4; Izvještaj kotarskog predstojnika von Rabatića: Generalversammlung der „Hrvatska narodna zajednica“ am 7. März 1909., Relation, ABiH, ZMF, Präs., 668/1909., 1-4; Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 299-302.

⁹⁹ Nadbiskup Stadler nunciju Belmonteu 31. 1. 1910., ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 729, f. 614v.

¹⁰⁰ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 113v-114r.

¹⁰¹ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 112v.

ali pomalo čudi da se apostolski delegat tolikom žestinom osvrće samo na pisanje spomenutih novina, dok o pisanju novina iz suprotnog tabora protiv nadbiskupa nema ni blizu te žestine!

Delegat dio odgovornosti za sukob pripisuje i *Zajednici* i franjevcima, ali u manjoj mjeri. Odgovornost *Zajednice* vidi u tome što nisu odgovorili na „pravednu molbu“ nadbiskupa Stadlera da promijene statute u katoličkom duhu, a odgovorili su na molbu biskupa Markovića.¹⁰² Premda navodi njihove razloge, koji se uglavnom svode na bojazan da bi Stadler mogao preuzeti političko vodstvo koje bi prema njima dovelo do nemogućće suradnje s muslimanima u budućem parlamentu, ipak zaključuje da „ne želi i ne može opravdati vodstvo *Zajednice* zbog izvjesne sklonosti prema liberalizmu, niti što su tako kasnili s obećanom promjenom 2. članka statuta, još manje također što su u ove sporove umiješali narod“.¹⁰³

Upletanje franjevacu u slučaj smatrao je „elementom velikog značenja“ u smislu da se oni nisu upleli u sukob između Stadlera i *Zajednice*, lako bi se problem riješio. Odmah na početku, kako piše Bastien, kad je Stadler namjeravao osnovati *Udrugu*, oni su pokazali da ga na žele slijediti. Potom navodi događaje poput pisanja protiv nadbiskupa Stadlera u tisku, optužbe nadbiskupa zbog nedobivanja pasivnog prava glasa, Visočke afere koji su opteretili odnose između franjevacu i Stadlera.¹⁰⁴ U slučaju Visočke afere pismo franjevacu uredniku Vrhbosne u kojem su Vrhbosnu nazvali listom framasonskim naziva „prilično živahnim“ a Stadlerovu suspenziju spomenutih još jednom nerazboritošću.¹⁰⁵ Dalje delegat navodi kako su se franjevci stavili na stan *Zajednice* i kako su na Stadlerovu naredbu *Zajednicu* napustili službeno, ali su je i dalje nastavili preporučivati „pod izgovorom da se radi o čisto političkoj stvari i da u ovoj materiji nisu dužni biti poslušni Nadbiskupu“. Čuvši ovakve riječi, delegat je podsjetio neke

¹⁰² Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 114r.

¹⁰³ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 114rv.

¹⁰⁴ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 115rv.

¹⁰⁵ „Il foglio diocesano dell'arcidiocesi di Sarajevo pretostò imprudentemente contro questa lettera, ed i professori del ginnasio di Visoko scrissero una lettera aperta assai vivace al redatore del foglio diocesano. Mgr. Stadler rispose con una lettera pastorale condannando questa lettera come 'temeraria, scandalosa et suspecta de haeresi', sospese tutti i professori della giurisdizione, richiamandogli tutti all'esame di teologia dommatica. Una altra imprudenza deplorata da molti.“ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 115v.

članove provincije da nije njihovo suditi čine nadbiskupa, nego izvršiti i čekati sud Svete Stolice.¹⁰⁶ Bastien dalje navodi da su napisane razne brošure, direktno ili indirektno protiv nadbiskupa, pisanje nadbiskupova Hrvatskog dnevnika protiv franjevacu te opisuje povijest sukoba nadbiskupa i franjevacu zaključivši da je ovaj sukob „više nego jedan nesporazum, to je jedna kroz mnogo godina skrivena mržnja koja se pokazala prilikom sukoba oko Zajednice“.¹⁰⁷

3. Konkretni koraci prema pomirenju

Do izvjesnog popuštanja među zavađenim stranama došlo je, kako izvještava ap. delegat, već početkom 1911. godine. Stranke su u parlamentu napravile zajednički klub i napokon su se, nakon dvije godine neviđanja, susreli u Sarajevu nadbiskup Stadler i biskup Marković.¹⁰⁸ Biskup Marković je ovom prigodom predlagao nadbiskupu Stadleru da oba udruženja i *Udruga* i *Zajednica*, oba katolička kako on piše, u nečemu popuste pa da tako dođe do jedinstva katolika. Stadler mu je odgovorio, kako prenosi biskup Marković, da je to nemoguće.¹⁰⁹ Također je i delegat u to vrijeme pripremao teren za pregovore. Predstavnici oba udruženja, kako piše delegat, bili su spremni pregovarati i nadbiskup Stadler se činio spremnim, ali u posljednjem trenutku to je kategorički odbio.¹¹⁰ Ni Bastien ni Marković u svojim pismima, Bastien državnom tajniku a biskup Marković Sv. Ocu, izričito ne kažu o čemu se razgovaralo i zbog čega je Stadler odbio razgovarati.¹¹¹ Tek kasnije u siječnju 1912. Bastien u jednom pismu državnom tajniku, nakon što je postignuto sjedinjenje, napominje da

¹⁰⁶ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 115v-116r.

¹⁰⁷ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 116r-117v.

¹⁰⁸ Bastien Marryju del Valu 9. 2. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 86v; Bastien Marryju del Valu 11. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 106v.

¹⁰⁹ Biskup Marković Svetom Ocu 2. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 132v.

¹¹⁰ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v.

¹¹¹ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v-118r; Biskup Marković Svetom Ocu 2. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 132v.

je Stadler bio pasivan jer je očekivao odluku Svete Stolice.¹¹²

I Bastien i Marković bili su mišljenja kad bi nadbiskup malo popustio, da bi se moglo doći do mira te su pisali, kao što je već rečeno, državnom tajniku i Sv. Ocu da ga se u tom pravcu potakne.¹¹³ Na molbu biskupa Markovića i delegata Bastiena papa Pio X. pisao je nadbiskupu 11. travnja 1911. godine. Zahvalivši mu kao i ostalim biskupima što se već nalaze na pragu obnovljene sloge, potakao ga je da u tom smislu treba nastaviti i konačno učvrstiti mir, što ne dvoji da će se postići uz banjolučkog biskupa i apostolskog delegata.¹¹⁴

Nakon Papina pisma nadbiskup je pristao na pregovore. Do susreta s ciljem uspostavljanja mira došlo je u Banja Luci 23.-25. srpnja 1911. godine. Susreli su se nadbiskup Stadler, biskup Marković i upravitelj „ispražnjene stolice“ mostarske don Lazar Lazarević. Susretu je prisustvovao i delegat Bastien. Tema razgovora bilo je moguće pomirenje između suprotstavljenih „katoličkih“ društava i svećenstva. Odbačena je mogućnost osnivanja trećeg društva, kao i ujedinjenje dvaju postojećih. Prihvaćeno je da ostanu oba društva, ali da oba teže istom cilju, dobru katoličke vjere i naroda.¹¹⁵ Dogovoreno je da članovi oba udruženja izbjegavaju ono što dovodi do svađa i razilaženja te upotrijebe sve snage u pravcu postizanja pravog jedinstva. Dogovorilo se također da svećenici, oba klera koji se nalaze u pastoralnoj službi, izbjegavaju javne rasprave i da u crkvama ili ispred njih ne raspravljaju o društvima.¹¹⁶ Ono u čemu se nisu dogovorili, bilo je kojem udruženju bi trebao pripadati pastoralni kler. Biskup Marković je zastupao mišljenje da treba ostati sloboda, a nadbiskup Statler, kojemu se priključio vlč. Lazarević, da se svi svećenici uključeni u pastoralnu službu priklone *Udrugi*, kako bi se među klerom uklonila nesloga ili razdijeljenost, ali ipak „da se ne bi činilo da se Zajednica omalovažava i smatra sporednom, neka se izaberu muževi nadglednici iz oba klera da odrede osobe i načine kojima

¹¹² „La ragione della passività di Mgr. Stadler in questa occasione é che egli avrebbe voluto lasciare la responsabilità della decisione alla Santa Sede“. Bastien Marryju del Valu 23. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f.79r.

¹¹³ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v-118r; Biskup Marković Svetom Ocu 2. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 132v.

¹¹⁴ Sveti Otac nadbiskupu Stadleru 11. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 125r-127r.

¹¹⁵ Relatio sessionis habitae die 23. 24. 25 Julii 1911. Banjlukae, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 120r.

¹¹⁶ Relatio sessionis habitae die 23. 24. 25 Julii 1911. Banjlukae, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 120v-121v.

se Zajednica može moralno i materijalno pomoći“.¹¹⁷

O dogovoru u Banja Luci delegat Bastien izvijestio je kardinala Merryja del Vala 7. kolovoza 1911. godine. Obavijestio ga je da su se pregovarači složili u nekim općim principima. Dajući objekte na neke točke dogovora, najviše se osvrnuo na onu najsporniju, tj. na treću točku gdje nije bilo dogovora. Ponovno je za glavnog krivca držao nadbiskupa Stadlera premda ni Markovićev prijedlog nije smatrao dobrim. U Stadlerovu prijedlogu vidio je njegovu želju da *Udruga* stekne nadmoćnost nad *Zajednicom* i da ova ostane jedino udruženje u zemlji iz jednostavnog razloga jer je on njezin pravi poglavar.¹¹⁸ Markovićev prijedlog nije smatrao dobrim jer bi i dalje ostao razdor kako među klerom, tako i među narodom.¹¹⁹ Smatrao je, da jedino ostaje hipoteza da kler ne bude član ni jedne ni druge političke stranke, ali ni to ne bi imalo uspjeha jer svećenstvo na terenu ima mnogo načina da neslužbeno utječe na politiku.¹²⁰

Vidjevši da je nemoguće doći do jedinstva s biskupima i klerom, tražio je od kardinala državnog tajnika dopuštenje da direktno pregovara s predsjednicima udruženja.¹²¹ Očito, dobivši odobrenje, s njima je razgovarao, o čemu je obavijestio kardinala 4. rujna 1911. godine. Predsjednik *Udruge* prenio je predsjedniku *Zajednice* obećanje nadbiskupa Stadlera da će povući zabranu svećenstvu za članstvo u *Zajednici* čim dođe do ujedinjenja. Međutim, delegat od predstavnika *Zajednice* nije tražio ujedinjenje, nego je samo obećanje jasne i eksplicitne izjave katoličkog principa koja se treba uvrstiti u statute. Predstavnik *Zajednice* je na to odmah pristao, ali je tražio da se, nakon što se da ovo obećanje, povuče Stadlerova zabrana svećenstvu.¹²² U međuvremenu je Zajednica na sjednici središnjeg odbora javno potvrdila katolički princip na sljedeći način: „U stvarima političkim, gospodarskim i kulturnim, koji se tiču vjere, religije, crkvene discipline i katoličkog morala u svojim principima ili u svojim konsekvencijama“.

¹¹⁷ Relatio sessionis habitae die 23. 24. 25 Julii 1911 Banjlucae, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 121v.

¹¹⁸ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 117v-118r.

¹¹⁹ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 118v.

¹²⁰ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 118v.

¹²¹ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 119v.

¹²² Bastien Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 170r.

cama, imat će se uvijek pred očima principe Katoličke Crkve, kojih se čvrsto mora držati. Ako bi se takva pitanja morala javno pretresati, neće se pretresati nego u sporazumu s episkopatom.“¹²³ Novi tekst §2 poslan je vladi na odobrenje kako bi mogao biti uvršten u statute. Bastien se nadao da će to ubrzo biti te je smatrao da će ovaj članak ubuduće biti „dovoljna garancija“ biskupima jer će se uvijek moći u slučaju nužde na nj pozvati i tražiti njegovo izvršenje.¹²⁴ Usput rečeno, vlada nije odobrila tekst spomenutog paragrafa onako kako ga je predložila *Zajednica* i kako ga je Bastien prenio državnom tajniku. Naime, na molbu središnjeg odbora *Zajednice* da se takav tekst odobri, vladin povjerenik za grad Sarajevo odgovorio je središnjem odboru „da se pasus: ‘u stvarima političkim’ imade brisati, pošto je u smislu §2 društvenih pravila svaka politička djelatnost ‘Hrvatskoj narodnoj zajednici’ isključena“.¹²⁵

Nakon što je središnji odbor *Zajednice* donio odluku o promjeni §2 statuta, nadbiskup Stadler i njegova strana su se, kako piše Bastien, izjasnili da nemaju povjerenja u članove *Zajednice*, što je ap. delegatu bilo neshvatljivo.¹²⁶ Na Bastienovo inzistiranje da opozove zabranu svećenstvu da mogu biti članovi zajednice, Stadler mu je odgovorio: „Najprije pregovaramo, ako prezentirani program bude prihvaćen, ući ću i ja sam u obadva udruženja, te kao posljedica toga zabrana će biti uklonjena sama od sebe, ako ne bude prihvaćen, bit će vremena za objavljivanje opoziva.“¹²⁷

Nakon što nije uspio uvjeriti Staldera da opozove zabranu, predložio je kardinalu državnom tajniku da Sveta Stolica prosudi novu verziju §2 i ako je bude smatrala dostatnom, on bi mogao izraziti nadbiskupu Stadleru

¹²³ Bastien kardinalu Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 170v.

¹²⁴ Bastien kardinalu Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 171r.

¹²⁵ Vladin povjerenik za grad Sarajevo središnjem odboru HNZ-a, ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 775A, f. 1062. Konačni tekst §2 je glasio: „U stvarima socijalnim i kulturnim, koje se tiču vjere, religije, crkvene discipline, katoličkog morala, budi u načelima budi u konsekvencijama, imadu se vazda pred očima držati principi katoličke crkve, kojih se čvrsto mora držati. Zato, ako bi se takova pitanja javno pretresati imala, neka se pretresaju u sporazumu sa episkopatom“. „Svim okružnim odborima H. N. Z. za Bosnu i Hercegovinu“, *Hrvatska Zajednica, Organ za politiku, prosvjetu i narodno gospodarstvo* 6. 9. 1911., 70 (1911.), 1.

¹²⁶ Bastien Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 171r.

¹²⁷ Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 79r.

izričitu želju Svete Stolice da povuče zabranu svećenstvu kako bi mogli biti članovi *Zajednice*. Potom bi, kako piše Bastien, mogli početi razgovori.¹²⁸ Zanimljivo je da delegat ne inzistira na Stadlerovu uvjetu, nego na uvjetu *Zajednice*?! Kako je već rečeno, Stadler je obećao povući zabranu čim dođe do sjedinjenja, a *Zajednica* je kao uvjet pregovora tražila opoziv zabrane. Stadler je imao i previše negativnog iskustva sa *Zajednicom* da bi im vjerovao na riječ. Je li Stadler imao kakve informacije sa zasjedanja središnjeg odbora *Zajednice* ili nije, nije poznato. Ako je imao, nije čudno da je ovako reagirao. Naime, prema zapisniku toga zasjedanja predsjednik *Zajednice* Jozo Sunarić je članovima središnjeg odbora referirao tijek pregovora s papinskim delegatom i rekao im „da je uspjeh *Zajednice* zajamčen“. Potom im je predstavio „novu stilizaciju prijedloga biskupa Markovića za očuvanje katoličkih (sic!) vjerskih interesa“. Na pitanje člana središnjeg odbora dr. Jelenovića „koja će posljedica biti“ za *Zajednicu* ako usvoji „gornju stilizaciju“, Sunarić je odgovorio „da će Delegat nakon prihvaćene promjene tražiti da Rim pozove dr. Štadlera, da digne Zabranu nad *Z a j e d n i c o m*.“ Osim toga iz zapisnika je vidljivo da uspjesi pregovora uopće nisu bili sigurni. Sunarić je izvijestio članove odbora da su novine pisale o izmirenju *Zajednice* i *Udruge*, ali da njemu kao predsjedniku „o tom oficijalno ništa nije poznato“ te da je prije dva dana razgovarao s „predsjednikom Udruge Vancašom i rekao mu, da on neće sve dotle stupiti u pregovore, dokle se anatema sa *Zajednice* ne digne, a nakon toga da će pregovore povesti“. Potom je član odbora Nikola Precca predložio da se, u slučaju da se „anatema“ skine, stupi u pregovore s *Udrugom* tek nakon što se o tome izjasne okružni i mjesni odbori i održi zasjedanje središnjeg odbora koji će o ovoj stvari reći konačno mišljenje. Potom je Ivo Pilar predložio „da se obvezatni zaključci ne stvaraju, dok središnji odbor ne izrekne svoje mijenje (sic!)“. Potom je središnji odbor usvojio gore navedene prijedloge.¹²⁹

Sveta Stolica je prosudila da je izmjena u §2 dovoljno katolička te je ovlastila delegata Bastiena da priopći nadbiskupu Stadleru želju Sv. Oca da povuče zabranu svećenstvu da budu članovi *Zajednice* na što je Stadler

¹²⁸ „... io potrei esprimere a Mgr. Stadler il formale desiderio della Santa Sede che la proibizione fosse rievocata. Allora si potrebbe cominciare le trattative“. Bastien Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 171rv. Citirani tekst: 171v.

¹²⁹ Zapisnik sa zasjedanja središnjeg odbora *Zajednice*, ABiH, ZMF, Präs., 1188/1911., 5-6.

pristao premda je za njega, kako piše Bastien, to bila velika žrtva.¹³⁰ Kako je uskoro po savjetu liječnika trebao ići na odmor, dostavio je delegatu tekst opoziva koji mu se činio dobar. Međutim, kad je mu je dostavljen konačni tekst, delegat je u posljednjim riječima vidio „jednu apsolutno nepotrebnu uvredu za Zajednicu“, osobito za biskupa Markovića i franjevece biskupija mostarsko-duvanjske i banjolučke. Bojao se također da bi „na osnovi“ ovoga teksta svako nastojanje oko mira i jedinstva bilo nemoguće.¹³¹ Naime, u Stadlerovu tekstu opoziva stajalo je: „Pošto je ‘Hrvatska narodna zajednica’ u sjednici svoga središnjeg odbora od 2 rujna 1911 poprimila u društvena pravila §2“ - navodi tekst paragrafa - „te je ova promjena pravila zemaljskoj vladi prijavljena; - to se moja zabrana izdata svećenstvu obojega klera dne 11 veljače 1910 ne tiče današnjeg društva ‘Hrvatska narodna zajednica’ jer se je isto postavilo na katoličko stanovište.“¹³² Kako se vidi iz teksta izjave delegat je smatrao uvredljivim za *Zajednicu*, za biskupa Markovića i za franjevece to što se u izjavi izričito kaže da je *Zajednica* tek sada prihvatila katoličko stanovište što je bilo činjenica jer je tek ovom prilikom spomenuti §službeno postao dio statuta. Dobivši Stadlerovu izjavu, delegat ga je molio da promijeni tekst u smislu da samo opozove zabranu bez ikavka spominjanja da je *Zajednica* prihvatila katolički princip. Promjena je trebala glasiti: „u sadašnjem stanju opozivam zabranu danu i jednom i dugom kleru 11. veljače 1911. da budu članovi H. N. Z.“¹³³ Kako Stadler nije prihvatio promjenu teksta, Bastien se obratio kardinalu državnom tajniku kojem je izložio gore navedene razloge zatraživši od njega autorizaciju spomenutog teksta. Nakon što mu je državni tajnik to potvrdio, tražio je od Stadlera novu izjavu.¹³⁴

¹³⁰ Bastien Merryju del Valu 22. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 176r.

¹³¹ Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 181v-182r; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 80v.

¹³² Tekst opoziva. ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 775A, f. 1081r; Tekst na talijanskom: Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 181rv.

¹³³ „his stantibus revoco prohibitionem utriusque clero die 11 februarii 1910 factam nomen dandi H. N. Z.“ Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 181r-182v. Citirani tekst: 191v. Također o slučaju: Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 80v.

¹³⁴ Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 182rv; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 80v-81r.

Stadler je odbijanje promjene teksta prokomentirao u pismu, nekome u Sarajevo, čini se biskupu Šariću, 1. studenog 1911. godine ovim riječima: „Ništa ne čujem o Zajednici i Udrugi. Ja bih najvolio, da obadva društva opstoje; bojim se, da će načela Zajednice mah preoteti. Što se čovjek može nadati od društva, kom je jedan Mandić ili Sunarić na čelu? Kada o tome razmišljam vrlo žalostan postajem, to više, što opažam, da su delegata Apost. obrlatili. On svakako traži, da se dadne izjava, neka smiju biti članovi Zajednice i Udruge, a da se ne kaže u toj dozvoli, da se sada ona daje s razloga, u što se Zajednica postavila na katoličko stanovište?“¹³⁵

Kako je od Nadbiskupa zatražena nova izjava, on je zamolio delegata Bastiena da mu točno navede tekst kakav bio on htio da se objavi.¹³⁶ Dobivši traženi tekst, nadbiskup ga je odobrio i dao delegatu dozvolu da ga objavi, međutim, urednik službenog vjesnika Dujmušić nije ga htio objaviti pravdajući se nadbiskupovom odsutnošću. Nadbiskup je potom naredio da se tekst objavi u sljedećem broju službenog vjesnika i to je trebalo biti 5. prosinca 1911. godine.¹³⁷

U međuvremenu je stvar oko ujedinjenja preuzela Stranka prava u Zagrebu. Bastien je pratio pregovore i o njima izvještavao Državno tajništvo. Na susretu u Zagrebu u listopadu 1911. oba udruženja su prihvatila politički program Stranke prava, no nastao je problem oko imena. *Udruga* je željela novo ime kako bi sačuvala autoritet nadbiskupa, a *Zajednica* zadržati staro s dodatkom „združena“ u znak sjećanja na ujedinjenje s *Udrugom*. Bastien je smatrao da argument *Udruge* ima malu težinu (forte di minor peso) jer je *Zajednica* promijenila statute prema nadbiskupovoj želji te da *Udruga* nema što izgubiti nego dobiti jer ima samo dva organizirana odbora u BiH. S druge strane *Zajednica*, o čijim se argumentima, kako piše, treba razmisliti i uzeti ih ozbiljno u obzir bila je: organizirana je po cijeloj Bosni i Hercegovini, što je mnogo koštalo, odobrena je od vlade te u slučaju novog imena moralo bi se ponovno tražiti odobrenje od vlade, a u tom slučaju bi bili zaustavljeni mnogi društveni i ekonomski

¹³⁵ Nadbiskup Stadler nekome u Sarajevo (vjerojatno Šariću) 1. 11. 1911., ASMI, Zagreb, 1911., f. 2r.

¹³⁶ Nadbiskup Stadler nekome u Sarajevo (vjerojatno Šariću) 1. 11. 1911., ASMI, Zagreb, 1911., f. 2r.

¹³⁷ Bastien Merryju del Valu 1. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 211v. Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215r; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81r.

„organi“ među katoličkim pučanstvom u trenutku kad katolički seljaci imaju veliku potrebu za pomoći te na koncu ne zna se kako bi narod prihvatio novu organizaciju, treću u četiri godine.¹³⁸ Problem koji bi mogao nastati, kako je predviđao Bastien, bio bi problem imena jer bi neki članovi *Udruge* mogli tražiti, ako ostane ime *Zajednica*, da joj se doda pridjev „katolička“. Međutim, ni to nije smatrao prikladnim jer kako je čuo od „nekoliko osoba koje nisu bile u sukobu“, a čije je mišljenje tražio, muslimani bi, s kojima katolici koji su manjina moraju biti složni, u tome mogli vidjeti prozelitizam i misliti da je novo udruženje pod visokim vodstvom nadbiskupa Stadlera, što bi dalo povoda Srbima da ih nahuškaju kako bi ih odvojili od Hrvata katolika. Budući da bi ovi problemi mogli iskrsnuti, tražio je dopuštenje državnog tajnika, ako se stranke oko imena ne bi mogle dogovoriti, da im predloži da odluku donese Sveta Stolica.¹³⁹ Dopuštenje je dobio, ali nije bilo potrebno jer je od njega traženo da ne prisustvuje sljedećoj sjednici u Sarajevu početkom studenog 1911. godine koju je predvodio predstavnik Stranke prava iz Zagreba Vladimir Prebeg.¹⁴⁰ Upada u oči da se Bastienov stav oko pitanja imena podudara sa stavom Zajednice. Na sjednici središnjeg odbora u Travniku 16. listopada 1911. članovi odbora su zaključili: „Obe organizacije imadu se nazivati pod jednim imenom i to u prvom redu pod imenom Hrvatska Narodna Zajednica, u slučaju da udrugaši ne bi na ovaj naziv pristali, onda pod imenom „Ujedinjena ili združena Hrvatska narodna Zajednica, treće ime ne smije imati.“¹⁴¹

U vrijeme trajanja spomenutih pregovora nadbiskup Stadler se nalazio u Sarajevu. Predstavnici *Zajednice* i *Udruge* trebali su se sastati 7. prosinca 1911. godine. Očekivalo se, da bi moglo doći do ujedinjenja. Nadbiskup je predložio delegatu odgodu objave sudeći je, ako bi došlo do ujedinjenja, malo korisnom a s time bi se sačuvao autoritet i njegov

¹³⁸ Bastien Merryju del Valu 30. 10. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 185rv.

¹³⁹ Bastien Merryju del Valu 30. 10. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 185r-186r.

¹⁴⁰ „Egli [Prebeg] mi domandò gentilmente se io vedessi inconvenienti a tenermi lontano della conferenza tra i delegati dei due partiti. Ho risposto di non vedere nessun inconveniente, perchè si giunga ad un risultato; che del resto io avea pres la risoluzione ferma di tenermi neutrale tra ambedue partiti, ancorché io fossi presente alla conferenza. Mgr. Stadler mi diede lo stesso consiglio.“ Bastien Merryju del Valu 9. 11. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 196rv.

¹⁴¹ Sjednica središnjeg odbora Hrvatske narodne zajednice u Travniku, 11. 10. 1911., ABiH, ZMF, Präs., 1427/1911.

i *Udruge*.¹⁴² Delegat je zatražio mišljenje predsjednika *Zajednice* koji se s tim nije složio rekavši da ne želi nastaviti razgovore dok se izjava ne objavi.¹⁴³ Ponovno je tražio od nadbiskupa da s objavom izjave ne kasni, a nadbiskup od njega da se izjava još ne objavljuje. Delegat je potom tražio mišljenje državnog tajnika koji mu je odgovorio sredinom prosinca da se s objavom izjave ne kasni.¹⁴⁴ Delegat i nadbiskup su se dogovorili da izjava bude objavljena u 1. broju *UrbhBosne* 1912. godine.¹⁴⁵ Međutim, početkom siječnja nadbiskup Stadler je tražio od državnog tajnika suspenziju objave. Kao razlog naveo je molbu predstavnika *Udruge* za odgodom. Budući da su počeli pregovori oko ujedinjenja, opoziv bi mogao biti zapreka sjedinjenju jer bi oslabio poziciju *Udruge* u pregovorima. Obavijestio je također kardinala državnog tajnika da će uskoro o tome dobiti jednu detaljnu predstavku predstavnika *Udruge*.¹⁴⁶ Što je točno stajalo u kardinalovu odgovoru, nije poznato, ali iz onoga što proizlazi iz Bastienova pisanja izgleda da je njemu bilo prepušteno hoće li suspendirati objavu ili ne. Naime, 10. siječnja nadbiskup Stadler pokazao je Bastienu kardinalov telegram i zamolio ga da odgodi objavu jer bi uskoro moglo doći do ujedinjenja stranaka.¹⁴⁷ Istoga dana, predstavnici *Udruge* pisali su predstavku Sv. Ocu s istom molbom. I prema njima objava opoziva ne bi olakšala put k sjedinjenju, nego bi samo oštetila autoritet nadbiskupa jer bi se pokazalo kako je on imao krivo, a oni pravo i oslabila bi poziciju *Udruge* u pregovorima jer predstavnici *Zajednice* ne stavljaju opoziv kao uvjet sjedinjenja nego samo pregovora u kojima bi njihova pozicija bila

¹⁴² Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215v; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81r.

¹⁴³ Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215v.

¹⁴⁴ Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215v-216; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81v.

¹⁴⁵ Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81v.

¹⁴⁶ „La pubblicazione della revoca sarebbe sicurametne grave impendio alla fusione e umilazione della Udruga e della sua tenace detta per la causa cattolica de Udurga entro due tre giorni dirige alla Santa Sede dettagliato expose.“ Nadbiskup Stadler Merryju del Valu 6? 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 220r-221r.

¹⁴⁷ Bastien kardinalu Merryju del Valu 13. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 53r.

ojačana. Ako bi ipak moralo doći do opoziva, „autoritet katoličkih principa, čast nadbiskupa i pravda naše stvari traže žurno da H. N. Z. prije nego što dođe do opoziva javno zažali i povuče svoj način djelovanja i pisanja, i da ga se odrekne”.¹⁴⁸

Prije nego što je Bastien odlučio hoće li suspendirati odluku objave ili ne, tražio je od Stadlera predstavku koju je *Udruga* poslala Sv. Ocu. Nije u njoj našao ništa novo što nije već nadbiskup izložio Sv. Ocu prilikom boravka u Rimu 1910. godine. Odluku o objavi opoziva ipak je suspendirao, ali ne iz razloga što je to od njega tražio nadbiskup, nego jer se je 13. i 14. siječnja trebala održati generalna skupština Stranke prava u Zagrebu”.¹⁴⁹

Na spomenutoj generalnoj skupštini 14. siječnja 1912. došlo je do ujedinjenja *Zajednice* i *Udruge*. Predstavnici *Zajednice* inzistirali su da nadbiskup Stadler povuče zabranu kleru. Središnji odbor Stranke prava podupro je njihov zahtjev i odlučio na tome inzistirati kod nadbiskupa Stadlera i ujedno podupro zahtjev *Udruge* da *Zajednica* opozove sve ono što je pisala protiv nadbiskupa. Predstavnici stranaka prihvatili su prijedloge i zaključen je mir. Nadbiskup Stadler odobrio je sve što je bilo dogovoreno.¹⁵⁰ Opoziv zabrane objavio je 23. siječnja 1912. godine.¹⁵¹ Misija apostolskog delegata P. Bastiena u ovom pitanju bila je završena.

Zaključak

Do neslaganja, odnosno do sukoba između nadbiskupa Stadlera i *Hrvatske narodne zajednice*, koji datira od početka 1908., došlo je zbog neuvrštenja, odnosno uvrštenja katoličkog principa u statute *Zajednice*.

¹⁴⁸ „Se poi si dovesse assolutamente pure addivenire alla revoca dell interedizione decretata in causa della maniera di agire e scrivere della H. N. Z., in questo caso la Autorità dei principii cattolici, la dignità dell'arcivescovo, la giustizia della n. causa richiedono impellentemente ch ela H. N. Z. prima che avvenga la revoca, deplori pubblicamente e rittratti la sua maniera di agire e di scrivere, e la confessi“. Predstavnici HKU Sv. Ocu 10. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f.10r-12v. Citirani tekst: 12v.

¹⁴⁹ Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81v.

¹⁵⁰ Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, f. 81v-82r; Bastien Merryju del Valu 26. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 55rv.

¹⁵¹ „Velečasnom svećenstvu obojega klera u nadbiskupiji vrhbosanskoj“, *Vrhbosna* 4 (1912.), 61.

Naime, nadbiskup Stadler je smatrao i zahtijevao od vodstva *Zajednice* da u svoje statute uvrsti katolički princip i da bude „katolička“ organizacija, a predstavnici *Zajednice* su to odbijali smatrajući da oni trebaju biti nacionalna organizacija bez izričitog katoličkog usmjerenja.

Sukob bi se vjerojatno bio brzo riješio u korist nadbiskupa da se u nj nije uključilo svećenstvo kao glavni oslonac svih društvenih aktivnosti na terenu. Dijecezanski svećenici podržali su Stadlera, a franjevci *Zajednicu*. Vidjevši da ništa ne može promijeniti kod *Zajednice* niti na nju utjecati, nadbiskup je krenuo u osnivanje novog udruženja koje bi bilo katoličko i pod nadzorom crkvene hijerarhije. Novo udruženje službeno je osnovano u siječnju 1910. i nosilo je ime *Hrvatska katolička udruga*. Očekujući da će nadbiskupovu volju prihvatiti svećenstvo u pastoralu, u veljači 1910. zabranio je pastoralnom svećenstvu članstvo u *Zajednici* optuživši je za liberalizam i preporučivši mu *Udrugu*. Dijecezansko svećenstvo poslušao je nadbiskupa, a franjevačko do okružnice nije puno držalo. Službeno su na području Vrhbosanske nadbiskupije napustili *Zajednicu*, ali su i dalje na terenu radili za nju. Biskup Marković i franjevci banjolučke i mostarske biskupije ostali su u *Zajednici*.

Slučaj je došao pred Svetu Stolicu. S jedne strane nadbiskup Stadler, a s druge strane *Zajednica* i franjevci poduprti austrougarskom diplomacijom. Od ovih posljednjih Stadler je bio okrivljen za „sav nered“ u Bosni, a Stadler se, kako prenose izvješća, samo požalio na franjevence, odnosno na njihovu crkvenu disciplinu osobito u političkim pitanjima.

U BiH su bili izbori. *Zajednica* je dobila 11 mandata za *Udrugu* 5. Parlamentarni život donio je nove nesporazume i sukob rasplamsao. Pod utjecajem zastupnika *Zajednice* parlament je izglasao umanjeње novčane potpore dijecezanskim sjemeništima koja je bila utvrđena Konvencijom iz 1881., a povećao franjevačkim. Razočaran događanjima Stadler se ponovno pozvao na Rim. Tražio je od Pape da se dijecezanskim odgojnim zavodima ne umanjuje potpora te da franjevci predaju župe svjetovnom kleru. Ni franjevci nisu mirovali. U strahu da bi Sveta Stolica mogla odlučiti prema Stadlerovim željama, zatražili su pomoć Monarhije, odnosno Bečke vlade koja je stala u njihovu zaštitu i isposlovala da se o njima u Bosni ništa neće odlučivati bez dogovora s Bečom.

Kako su Svetoj Stolici dolazile razne i proturječne informacije, stvar se odlučilo ispitati. U Bosnu i Hercegovinu poslan je benediktinac P. Bastien kao apostolski delegat. Jedna od njegovih zadaća bila je postići mir među zavađenim bosansko-hercegovačkim katolicima, odnosno mir među zavađenim politikama. Delegat je u Bosnu došao krajem prosinca 1910. godine. Iz prvog njegova izvješća Svetoj Stolici o ovome sporu,

koji je napisao samo tri mjeseca nakon dolaska, vidi se da nije dovoljno dobro ispitao nastanak i razvoj sukoba. Premda je u izvješću napisao da je želio biti nepristran i objektivan, njegovo izvješće, kad se usporedi s činjenicama, donosi razne netočnosti, tako da se u njegovu nepristranost i objektivnost doista može posumnjati. Kao glavnog krivca za „nered“ označio je nadbiskupa Stadlera premda i *Zajednici* i franjevcima pripisuje dio krivnje, ali puno manje nego Stadleru. Prema njegovu mišljenju da je Stadler bio razborit i popustljiviji, do sukoba ne bi ni došlo, dok takva ocjena za drugu stranu u njegovu rezoniranju ne postoji. Sukob je, kao što je rečeno, nastao zbog katoličkog principa u statutima. Prema Bastienu on je postojao još od veljače 1908. premda je, kao što i on sam zna, službeno uvršten u statute tek u rujnu 1911. na čemu je Stadler inzistirao. Kroz cijelo njegovo djelovanje na pomirenju ne može se oteti dojmu da je zastupao stranu *Zajednice*. To se posebno vidi u inzistiranju da nadbiskup opozove zabranu svećenstvu da bude član *Zajednice*. Stadler je obećao da će zabranu opozvati čim dođe do pomirenja, odnosno do ujedinjenja „zavađenih“ strana, a suprotna strana je opoziv zahtijevala kao uvjet pregovora. Bastien je uporno, do kraja inzistirao na uvjetu *Zajednice*.

Kad je posredovanje u pomirenju preuzela Stranka prava iz Zagreba, Bastien je sklonjen u stranu. Premda više nije bio uključen u pregovore, i dalje je inzistirao na Stadlerovu opozivu ne tražeći zauzvrat ništa od *Zajednice*. Stadler je vješto „manevrirao“ te opoziv izbjegao. Nakon što su se strane pomirile i stranke ujedinile, objavio je opoziv zabrane. Bastien je u svojoj misiji „izmirenja“ doživio neuspjeh!

ARCHBISHOP STADLER AND THE CROATIAN NATIONAL COMMUNITY: THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE CONFLICT AND THE MISSION OF APOSTOLIC DELEGATE P. BASTIEN IN RECONCILING THE TWO SIDES (1908-1912)

Summary

The author deals with the origin and development of the conflict between Archbishop Stadler and the Croatian National Community and the mission of Apostolic Delegate Pierre Bastien in reconciling the estranged parties. The paper is in two parts: the first section deals with the origin and development of the conflict, that is, the events from 1908 to the end of 1910, while the second section deals with the mission of Apostolic Delegate Bastien, which – with reference to this matter – lasted from the end of 1910 to the beginning of 1912.

The conflict arose over the inclusion or non-inclusion of Catholic principles in the Community statutes. Archbishop Stadler felt that if the Community wanted to care for the well-being of Croat Catholics, it must do so in accordance with the principles of the Catholic faith and make this clear in its statutes. The leadership of the Community considered this unnecessary. The conflict intensified after the annexation of 1908 and the announcement of the organization of political life, that is, the proclamation of elections and the convening of parliament. In this period, Stadler intensified pressure on the leadership of the Community. Fearing that the Community might pursue a policy without cooperating with church structures, he again insisted on the incorporation of Catholic principles in the statutes, also asking the Community to work in cooperation with the clergy. When the Community refused, he tried – but failed – to change its leadership.

During these events, the clergy were divided: the diocesan clergy sided with Stadler; while the Franciscan clergy sided with the Community. Concluding that he would not be able to change things in the Community, Stadler set about founding a new political organization – the Croatian Catholic Association. In founding the Association, he forbade the clergy of his diocese, who worked in the parishes, to become members of the Community. The diocesan clergy obeyed, while the Franciscan clergy, although officially exiting the Community, continued to work for it.

Mutual recriminations, which at times went beyond the boundaries of decency and ecclesiastical propriety, became public. As the issue manifestly became a Church problem, both sides requested the intervention of the Holy See, which decided to send Benedictine P. Bastien, as Apostolic Delegate, with the mission of reconciling the two parties. The Apostolic Delegate carried out this mission from late 1910 until early 1912. At the end of March 1911, after a three-month stay in Bosnia, he sent the Holy See his first report on the division among Catholics in BiH. Bastien's report diverges substantially from the facts that had led to the conflict. He identified Archbishop Stadler as the main culprit in the dispute, though he attributed some responsibility to both the Community and the Franciscans.

Bastien tried to resolve the conflict by mediating a reconciliation effort and finding a solution with the hierarchy. This approach did not bear fruit. The views of Archbishop Stadler and Bishop Markovic, who supported the Community, remained unchanged. After failing with the hierarchy, he turned to the leaders of the Community and the Association. Both sides were inclined to come together. The main obstacle was securing the revocation of Stadler's ban on clergy joining the Community. Representatives of the Association suggested that the ban be rescinded after the proposed merger took place, while Community representatives demanded that the ban be rescinded as a condition for negotiations. Bastien supported the position of the Community.

At the same time as Bastien's negotiations with the representatives of the Community and the Association, the Party of Rights from Zagreb was involved in mediating reconciliation. Bastien was asked not to participate in these negotiations. Although he did not participate, he continued to insist that Stadler rescind the ban. Stadler skillfully sidestepped this until reunification in January 1912, after which he rescinded the ban.

Keywords: *Archbishop Stadler; Croatian National Community, Croatian Catholic Association, conflict, Franciscans, diocesan clergy, Holy See, reconciliation mission, apostolic delegate P. Bastien.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan

ISLAM: POLITIČKI PROBLEM

Islam: un problema politico. Decimo rapporto sulla Dottrina sociale della Chiesa nel mondo. Osservatorio internazionale Cardinale van Thuan sulla Dottrina sociale della Chiesa (*Deseti izvještaj o Socijalnom nauku Crkve u svijetu*. Siena: Edizioni Contagalli, 2018).

Izlaganje na Radio Vatikanu, 26. ožujka 2019. Talijanski program radio Vatikana je prenosio uživo cijelo predstavljanje ovog Izvještaja.

Jezik kao kuća bitka (Heidegger) uvijek je strancu prepreka. Nije se lako dobro i precizno izražavati u tuđem jeziku. A kvaliteta se, inače, nalazi u detaljima.

Pred nama je Deseti izvještaj o Socijalnom nauku Crkve u svijetu. To je mali jubilej ovog Izvještaja, čestitam na ovoj studiji, kao također i na prethodnim izvještajima. Tema ovog izvještaja je: **Islam. Politički problem**. Jasno je da se radi o izazovnoj i vrlo aktualnoj temi. Danas je vjerojatno jedna od najvažnijih svjetskih tema odnos islama i Zapada, koji predstavlja i sinonim za označavanje kršćanskih zemalja. Članovi Međunarodnog opservatorija kardinala Van Thuâna dobro su razumjeli važnost ove teme, posebice za Europu. Razni autori prisutni u Izvještaju (imena nećemo posebno spominjati, jer su nabrojena u knjizi) primjećuju da je među prvim važnim stvarima činjenica da Europa odbija upoznati islam, posebice u doktrinarnom smislu. Autori dodaju kako se živi u mitu „umjerenog islama“ i „europskog Islama“ (16. s.).

Jedan od autora (Stefano Fontana) čudi se kako određeni Europljani mogu smatrati da ova religija „nepovijesna i nevremenska“ može promijeniti povijest i da se može roditi „europski“ islam koji bi prihvatio sve ono što islam nikada nije prihvatio: počevši od ljudskih prava do jednakosti svih ljudi i još mnogo toga. (17) Autor elaborira određene doktrinarne pretpostavke islama. Autor drži kako islam ne „povezuje razum i vjeru“. Donosi tvrdnje kako muslimanima „svijet ne posjeduje ontološki poredak usmjeren prema istini, već pravni poredak utemeljen na Božjim pravilima“ (18). Autor, nadalje, zamjera Europljanima „podređenost... u odnosu na arapske i islamske zemlje“ (19).

Na taj način tumači i koprenu koju europske političarke koriste kada se nalaze u institucionalnom posjetu arapskim zemljama smatrajući da se ne radi o „obliku poštovanja prema običajima tih zemalja, već o nepoštovanju vlastitih, ne radi se o otvorenosti, već o podjarmljenosti“ (19).

Drugi autori primjećuju kako se Katolička Crkva ne suočava ozbiljnije s problemom političkog islama, već se većinom kreće putovima međureligijskog dijaloga. Gledano iz te perspektive, Izvještaj popunjava prazninu Socijalnog nauka Crkve baveći se temom političkog islama.

Neki autori smatraju kako doba sukoba islama i Zapada nije završeno te kako islam može biti korišten na globalnoj razini da uništi Europu. Jedan autor smatra da je višereligijsko društvo, lišeno dogmi i jasnih doktrina, prepuno osjećaja bratstva i očuvanja okoliša čista iluzija. Također ističe kako je mir „opasna iluzija: jasnoća, bez zamućenosti, islamske doktrine i prakse potvrđuju to“ (19).

Ovaj Izvještaj nudi panoramu religijske situacije u gotovo čitavu svijetu, uvijek iz perspektive Socijalnog nauka Crkve. Nije moguće ni navesti sve teme, stoga ćemo se zadržati na nekoliko specifičnih tema, koje mogu biti od šireg zanimanja.

Prihvatite moje isprike ako budem kritičan prema određenim tvrdnjama, sve je sa željom boljeg shvaćanja. Naime, ja dolazim iz jednog povijesnog i kulturnog konteksta, naime iz Bosne i Hercegovine, gdje su Turci bili 400 godina, ne kao migranti, već kao okupatori i dan danas muslimani predstavljaju većinu kod nas.

Odnos kršćanstva i islama je već stoljećima, a i danas, krucijalno pitanje. Navedeno je jasno i samo ako uzmemo u obzir brojeve, iako nije lako imati vrlo precizne statistike: danas je, s jedne strane, broj katolika cca 1,3 milijarde, tome se pridodaje još 700 milijuna drugih kršćana, a s druge strane je 1,2 milijarde muslimana. Skupno, radi se o gotovo polovici svjetske populacije.

Kršćanstvo i islam, kao uostalom i mnoge druge religije, smatraju se posjednicima apsolutne istine (*Apsolutheitsanspruch*). Jasno je da su iz te perspektive ostale religije manje vrijedne, da ne kažem da ih se smatra krivima. Ako se religije susretnu iz perspektive ovog apsolutnog govora, jasno je da će susretu biti pridodani i sukobi.

Vjerski ratovi

Opet ću biti kritičan prema nekim stavovima iz Izvještaja jer i inače nisam tipičan u mnogim stvarima. Želio bih ponuditi nešto drukčiju perspektivu. Dolazim, kao što sam spomenuo, iz jednog drugog povijesnog miljea, kulturnog i društvenog, u kojemu muslimani postoje već preko 500 godina i predstavljaju većinu u Bosni i Hercegovini. Radi boljeg razumijevanja mogega govora, dodao bih kako sam predavao Islam na Katoličkom

bogoslovnom fakultetu Sarajevskog sveučilišta, a s Hrvatskim kulturnim društvom Napredak razvijam svakodnevni dijalog života kako s muslimanima, tako i s pravoslavicima i drugima žiteljima BiH.

Sukob, koji je prisutan već stoljećima, ne karakterizira samo kršćanstvo i islam, već se odnosi gotovo na sve religije. Treba se prisjetiti da je tolerancija poprilično mlada biljka. Situacija postaje još teža kada se religija koristi kao oruđe u politici i(li) u ratu. U povijesti je mnogo takvih primjera pa i u posljednjem ratu u bivšoj Jugoslaviji. Jasno je da je religija jako oruđe za rat i za odnose između naroda i država (Vaš Izvještaj za godinu 2015. bavio se ovim argumentom). Korisno je podsjetiti kako su se poneki rimski carevi proglašavali božanstvima, poznato kao apoteoza. I danas se poneki vladari osjećaju kao božanstva i ne samo da se osjećaju već se i ponašaju kao božanstva. Razlog tome je u činjenici da moć može dati osjećaj da su natprirodna bića.

Naša povijest od dvije tisuće godina puna je sukoba i ratova i, budimo iskreni, i onih vjerskih i onih kršćanskih. Primjerice, Švicarska je vodila ne samo vjerske ratove već kršćanske. S rađanjem protestantizma započinju i noviji kršćanski ratovi. Sam Luther je vodio ratove, okrutan primjer je „rat seljaka“. I neki pape su, kao poglavari država, vodili ratove. Kršćanstvo naviješta kraljevstvo Božje. Kršćani se moraju truditi da ostvare kraljevstvo Božje na zemlji, iako znamo da ono nije u potpunosti ostvarivo na zemlji. Kršćanski koncept kraljevstva Božjega je, istovremeno, zemaljski i nebeski, *civitas Dei* i *civitas terrena*.

U prilog tome kako su stvari vrlo složene, govori i činjenica da postoje i ratovi među muslimanima. Npr. Muslimanska braća u Egiptu, kao što govori i sama riječ, jesu muslimani koji su skinuti s vlasti i zamijenjeni od strane druge muslimanske vlasti. Ili npr. Sirija, svojevremeno se borilo 15 različitih grupacija, sve muslimanske.

Na kraju ovog dijela potrebno je istaknuti veliku razliku između utemeljitelja kršćanstva i islama: Muhamed je osim religiozni utemeljitelj također političar, štoviše on je i vojskovođa. Islam se proširio mačem i sam je Muhamed vodio ratove. Ovo nije plod propagande, već je zapisano u samom Kur'anu, svetoj muslimanskoj knjizi. Ovo je temeljna razlika između Isusa i Muhameda te kasnije, kršćanstva i islama. Muhamed je vodio vojsku, Isus, koji je Bog, dopustio je da bude ubijen te oprostio onima koji su ga ubijali.

Problem odnosa država-religija u islamu

Tema Izvještaja ilustrira temu ideje muslimanske države i njezin odnos prema religiji. Primjećuje se da je to zbog činjenice da je njihova sveta knjiga Kur'an diktirana utemeljitelju Muhamedu od samog Boga preko anđela Ćibrila (Gabrijela). Prema muslimanskoj misli Kur'an vrijedi ne samo na vjerskom planu već i na onom profanom, odnosno za društvo i državu.

Za islam su vjera i praksa zapravo dvije strane iste kovanice; neki uspoređuju ovaj binomij s odnosom duha i tijela. Kur'an inzistira na vjeri i prakticiranju vjere ne samo u privatnom životu već i u javnom i društvenom životu. Za razliku od kršćanstva muslimanski zakon, šerijat, ima jače značenje od zakona u kršćanstvu. Šerijat je velikim dijelom i dogmatska kategorija. John Esposito, američki islamolog, ponavlja: "U idealnoj percepciji Islamske države cilj političke vlasti je smjestiti božansku poruku u javnu praksu. Prema tome, muslimanska idealna država je ona koja upravlja božanskim zakonom (nomokracija) umjesto teokracije ili autokracije, oblicima vlasti koji daju kler ili upraviteljima vlast" (Što bi svatko trebao znati o islamu, Zagreb 2003., 156 str.). Jedna digresija, vrlo je zanimljiv primjer za bolje razumijevanje teme moći: habsburški car Franjo Josip, koji je utemeljio parlament, rekao je: Ihre ist debattieren, meine ist regieren (vaše je raspravljati, moje je vladati) i nikada nije ušao u parlament koji je sagradio. No, slično su se ponašali mnogi vladari i nisu se ljudska prava u Osmanskom carstvu jako razlikovala od npr. Habsburškog carstva.

Muslimanska "hijerarhija"

Prije svega, u islamu nema hijerarhije kao u Katoličkoj crkvi. Dobro je zapamtiti da je islam imao instituciju kalifa (kalifat), tj. vođu koji je istodobno imao vjersku i političku moć. Sam Muhamed bio je prvi kalif. Posljednji kalif bio je turski sultan Abdul Megid II. (1866.-1944.), stoti kalif nakon Muhameda, prognan iz Turske i umro u Parizu. Zanimljiv je podatak da je osnivač Turske Republike Kemal Ataturk proglasio Abdula Megida II. kalifom. Ali kad je Abdul Megid II. izjavio da želi Istanbul kao svoju prijestolnicu, a ne Ankaru, Ataturk je to protumačio kao da Abdul Megid II. ne želi priznati novi režim. Tada je Ataturk Tursku proglasio republikom koja od tada više nije carstvo te je 1924. kalifat okončan, a sultan je pobjegao u Pariz.

Ima i danas glasova o poželjnoj obnovi kalifata, barem kao Vijeće poglavara muslimanskih zemalja (M. Hamidullah, Uvod u islam, Sarajevo: 1989., 119-120).

Teokracija i sekularizacija

U Izvještaju se nekoliko puta naglašava da je za muslimanske zemlje teokracija tradicionalna i da to predstavlja nedostatak. Da budemo iskreni, i kršćanstvo, a i svaki vjernik bi volio teokraciju. Car Teodozije proglasio je 380. kršćanstvo “de facto” državnom religijom te je 392. zabranio druge religije u Rimskom Carstvu. I danas postoje države koje su službeno kršćanske poput Danske i Norveške, Grčke i drugih. Mi katolici moramo se sjetiti da je postojala Papinska Država i da je danas Papa i politički suveren, čak i ako je Vatikan mala država, međutim on je država.

Mora se reći da i islam ima određenu podjelu vlasti: izvršnu, zakonodavnu i sudsku, ali ipak prije svega postoji božanski zakon (M. Hamidullah, Uvod u islam, Sarajevo: 1989., str. 120-121.). To se vidi u nekim muslimanskim zemljama, poput Egipta. U Egiptu, kao i u Turskoj, pravi jamac države, koju u određenom smislu možemo nazvati laičkom, jest vojska. Danas su se stvari u Turskoj dosta promijenile.

Tema sekularizacije dobro je povezana s tom temom. Kao što smo rekli, Kur'an i očito islam ne poznaju razliku između svetog i profanog. Općenito, proces sekularizacije nije ostvaren jer se sekularizacija smatra prijetnjom muslimanskom moralu i etičnosti. Sekularizacija se smatra pokušajem Zapada da kontrolira i upravlja muslimanskim svijetom. Neki su uvjereni da je islam dao presudnu snagu velikim muslimanskim carstvima, kao na primjer Osmanskom Carstvu. Međutim, da budemo objektivni, mora se reći da su neke muslimanske zemlje prolazile postupak sekularizacije, poput gore spomenute Turske, Iraka, Libije i dijelom Tunisa. Saddam Husein i Gadafi tražili su modele i pokušavali uvesti tip “muslimanskog komunizma”. Ne zaboravimo da je islam otprilike 600 godina mlađi od kršćanstva i da će i dalje imati različite teološke, socijalne i političke staze i razvoj. Činjenica je da se sekularizacija na Zapadu dogodila prije otprilike dvjesto godina, s Francuskom revolucijom.

Kad govorimo o sekularizaciji i odnosu zemaljskog i nebeskog, dobro je navesti proročke riječi pape Benedikta XVI. izrečene u ožujku 2008.: “Sekularizacija, koja se predstavlja u kulturama kao stav prema svijetu i čovječanstvu, bez navođenja transcendencije, ulazi u svaki aspekt svakodnevnog života i razvija mentalitet u kojem je Bog zapravo, u cijelosti ili djelomično, odsutan iz postojanja i ljudske savjesti ... Posljedica toga

je da suvremeni čovjek često ima dojam da nema više potrebu za nikim kako bi razumio, objasnio i zavladao svemirom, osjeća se središtem svega, mjerom svega „ (48).

Evropa i evropski islam

Želio bih spomenuti nešto o konceptu "europskog islama,,. Što to znači? Neki kažu da je islam ovom kontinentu stran jer je Europa kršćanska. Pitanje je logično: Od kada je Europa kršćanska? To je zapravo pitanje faktora vremena. Na žalost, Europa je danas kršćanska uglavnom u kulturnom smislu (tema obuhvaćena Izvještajem za 2017.). Također u ovom izvještaju nalazi se vrlo značajan podatak: u Francuskoj, koja je definirana kao *dilecta filia Ecclesiae* (*ljubljeni kći Crkve*), brojčano muslimani (od 6 milijuna muslimana 2,5 milijuna pohađa džamiju) pohađaju više džamiju nego kršćani (samo 1, 6 milijuna kršćana od 60 milijuna kršćana ide u crkvu) (193).

Činjenica jest da je Europa danas malo religiozna, ona je više kulturološki kršćanska. Mišljenje poznatog arabista Bernarda Lewisa je: "Europa će biti islamska na kraju stoljeća", što je rekao još prije četrnaest godina. Prema ovom arabistu „Europa će biti dio arapskog zapada, Magreba. Tome u prilog ide i migracija i demografija. Europljani se kasno vjenčavaju i imaju malo djece ili ih uopće nemaju. Ali postoji snažna imigracija: Turci u Njemačkoj, Arapi u Francuskoj i Pakistanci u Engleskoj. Rano se vjenčavaju i imaju mnogo djece." Neki govore o Europi kao o Euroabiji (185, 188). Korisno je napomenuti da konzumizam i najviši standard sami po sebi smanjuju natalitet, primjer su i muslimani u Bosni i Hercegovini, a još je vidljivije u slučaju Kosova. Zaključak je jednostavan: Europa bi se trebala probuditi, uzeti u obzir trenutnu i dramatičnu situaciju i tražiti načine liječenja, promijeniti neke trenutne vrijednosti i načine života. Ponekad se čini da se i sama Europa odlučila na vlastitu eutanaziju. Možda Europa može naučiti nešto iz islama. Trebao bi se vratiti svojim pravim kršćanskim korijenima, više prakticirati vjeru i više voljeti život. A to je velik zadatak i za Crkvu i za državu. U ovome kontekstu govora o islamu u Europi smatram da je zanimljivo spomenuti pokušaj bivšeg reisul-uleme (velikog muftije) BiH Mustafe Cerića. Napisao je 2006. dokument pod nazivom Deklaracija evropskih muslimana s pretenzijom da okupi i ustroji Europsku muslimansku zajednicu. Ustvrdio je da bi matrica muslimanskog života u Europi trebala biti socijalni pakt, na tragu mišljenja američkog teoretičara države i prava Johna Rawlsa. (Tekst ima na internet stranici Islamske zajednice BiH, kao i na mnogim portalima.)

Papa Franjo

Kao dobri katolici moramo posvetiti nekoliko redaka i papi Franji i njegovu odnosu prema muslimanima. Zanimljivo je kako se Franjo jako brine za dijalog s muslimanskim svijetom - treba imati na umu da Franjo, koji dolazi iz Argentine, nije imao iskustva života s muslimanima. Samo četiri Papina susreta s najvažnijim svjetskim vođom sunitskog islama Ahmadom Muhammadom Al-Tayyibom, rektorom Sveučilišta Al-Azhar u Kairu, održana su pod znakom zajedničke posvećenosti miru protiv fundamentalizma i ekstremizma (23.5.2016.; 28.4.2017.; 7.11.2017.; 16.10.2018.). Posljednji susret održan je na Međunarodnoj konferenciji o ljudskom bratstvu, koju je u Abu Dabiju (4. veljače 2019.) organiziralo Vijeće starijih muslimana, koje okuplja više od šest stotina članova različitih vjerskih zajednica. Papa i Veliki imam potpisali su dokument o ljudskom bratstvu, za svjetski mir i suživot (v. webs. Katoličke tiskovne agencije iz Sarajeva).

U preambuli je naglašeno da „vjera dovodi vjernika da u drugom vidi brata kojeg treba podržati i ljubiti. Iz vjere u Boga, koji je stvorio svemir, stvorenja i sva ljudska bića – jednaka zbog Njegovog Milosrđa - vjernik je pozvan da izrazi ovo ljudsko bratstvo, čuvajući stvorenje i cijeli svemir i podržavajući svaku osobu, posebno najpotrebnije i siromašne.“

Polazeći od te transcendentne vrijednosti, Dokument govori o problemima suvremenog svijeta kao što su, na primjer znanstveni i tehnički napredak, terapijska dostignuća, digitalno doba, masovni mediji, komunikacije. Zatim se tretira društvene kuge poput siromaštva, ratova, utrke u naoružavanju, korupcije, moralne degradacije, terorizma itd.

Poziva se sve ljude koji “nose u svojim srcima svoju vjeru u Boga i svoju vjeru u ljudsko bratstvo” da se ujedine i djeluju zajedno kako bi se formirala “kultura međusobnog poštovanja, za razumijevanje velike božanske milosti zbog koje su sva ljudska bića braća”.

Prije kraja može se kazati: Izvještaj je dobro sredstvo za učenje o glavnim pitanjima i događajima u muslimanskom svijetu, međutim, uvijek sa stanovišta socijalnog nauka Crkve (SNC). Koristan je i svima onima koji se bave odnosima kršćanstva i Katoličke Crkve s ogromnim muslimanskim svijetom. Dobro je što je Institut svoje suradnike proširio do Perua i Argentine.

Zaključno, želim Vam osobno zahvaliti na ovoj knjizi. Nadam se da se Institut i njegovi članovi, predvođeni tršćanskim nadbiskupom mons. Giampaolom Crepaldijem i njegovim suradnicima nikada neće umoriti od nastavka ovog crkvenog i, posebno, društvenog rada. Također upućujem

svoje najbolje želje našem prijatelju Kršćanskom radničkom pokretu, angažiranom u ovom projektu, tako da se Pokret, koji je ponovno izabrao predsjednika dr. Carla Costallija, uvijek ravna prema načelima socijalnog nauka Crkve. Nadajmo se dobroj budućnosti Europe. Kršćani trebaju biti ljudi nade i puni dobrih djela. Nada ipak umire posljednja.

Zaključak

Vjerujem da je u velikoj mjeri zasluga Izvještaja buđenje talijanskih i europskih intelektualaca o važnim pitanjima u vezi s današnjom situacijom s islamom i odnosom s muslimanskim zemljama.

Moja želja i nada je da će Izvještaj pomoći Europljanima da povećaju natalitet i ponešto smanje pretjerani konzumizam. Visoki standard Europske unije izaziva zavist kod muslimana, ali i drugih migranata: to je glavni razlog zašto oni dolaze u Europu. Nitko od muslimana ne ide, na primjer, u Indoneziju, koja je najveća muslimanska zemlja. Iz toga vidimo da pravi motiv migranata nije religiozni razlog, već je, prije svega, ono što najbolje privlači, prema staroj latinskoj poslovice: *Ubi bene, ibi patria* (tamo gdje je dobro, tu je domovina). S druge strane, i mnogi Talijani su emigrirali u različite zemlje. Za Italiju su današnji migranti novi jer je Italija bila zemlja iseljavanja, a ne useljavanja, no vremena se mijenjaju pa je Italija danas zemlja useljavanja. Većina migracija oko 90 % ekonomske je prirode, ratni razlozi su iznimka. Vjerojatno jedan od razloga zašto je Sveti Otac uzeo ime Franjo, jest i želja da slijedi stope svetog Siromaha iz Asiza u dijalogu s muslimanima.

Franjo Topić

BISTRENJE SLIKE

Michael HESEMANN

DER PAPST UND DER HOLOCAUST

Pius XII. und die geheimen Akten im Vatikan LANGENMÜLLER, Stuttgart, 2018., 448 str., format 21,5 x 12,5 cm

Rijetko je koja propaganda toliko uspjela potamniti istinu i zamračiti povijesni lik kao u slučaju pape Pija XII.¹ Među tolikim klevetama najteža je ona da je šutio kad je trebao govoriti, da je zanijemio dok je spaljivano oko šest milijuna Židova, da je uživao gledajući tolike kolone nevinih žena, djece, staraca dok su išli u plinske komore smrti, da se uprljao krvlju tolikih nevinih života i sl. Njemu je nalijepljena etiketa da je antižidovski nastrojen, da je Hitlerov Papa i to se neistinito i

neutemeljeno širilo po svem svijetu. Na toj liniji se u službenom izraelskom memorijalnom centru Yad Vashem, koji je osnovan posebnim zakonom 1953. god., uz nacističke likove Hitlera i Eichmanna na zidu srama prvotno bio našao i lik pape Pija XII., što je krajem prvog desetljeća ovog stoljeća malo izmijenjeno. Nekome je uspjelo stvoriti i proširiti sliku da je Pio XII. pobornik i pristalica zloglasnog i krvavog nacističkog programa.

Ova knjiga, pak, govori sa svim drukčije o liku i djelu pape Pija XII., ali ne na bilo kakav propagandistički način, nego na temelju dokumenata koji su ovdje znanstveno izloženi i rišu drukčiju sliku velikoga Pape. Pio XII. je još kao nuncij u Njemačkoj prepoznao 1924./25. nacizam kao najopasniju herezu našega vremena (str. 14). Neposredno prije početka Dugog svjetskog rata poručio je kao mladi Papa u jednom radijskom intervju 24. kolovoza 1939. da još ništa nije izgubljeno kad je mir u pitanju, a da sve može biti izgubljeno s ratom (str. 8; 105). Rijetki znaju i priznaju da je njegovo načelo u ratu bilo: Retten – nicht reden (spašavati – ne pričati). Rijetki spominju da je svjesno podupirao neuspjele pučeve njemačkih generala protiv Hitlera, pa i atentate na njega. Malo je poznato koliko je pokušavao spriječiti zlo, a na široko je poznato da u tome nije potpuno uspio, što mu se pripisuje kao *crimen*.

¹ Eugenio Pacelli, r. 2. ožujka 1876., + 9. listopada 1958.; za biskupa ga je zareadio Benedikt XV. 1917. g.; samo tjedan kasnije odlazi i do 1929. služi kao nuncij u Münchenu i Berlinu; izabran za 260. (261.); Papu 2. ožujka 1939. već prvog dana glasovanja, poslije drugog glasovanja je imao 48 od 62, ali je sam tražio i treće glasovanje u kojemu je od 62 glasa dobio 61 jer je samo njegov glas bio za drugog kandidata; izabran je upravo na svoj 63. rođendan, a ustoličen 12. ožujka 1939.; uzeo je moto: opus iustitiae pax – mir je djelo pravednosti.

Rijetki znaju da je Pio XII. 1946. imenovao 32 nova kardinala te da je među njima bilo samo 4 Talijana, što je značilo otvaranje vrata internacionalizaciji Rimske kurije i pretpostavku da neki netalijan danas može biti Papa. Kao rijetko koji Papa napisao je čak 40 enciklika među kojima valja podsjetiti na *Summi pontificatus* od 20. listopada 1939., *Mystici corporis* od 29. lipnja 1943., *Divino affante Spirito* od 30. rujna 1943., *Mediator Dei* od 20. studenog 1947., *Humani generis* od 12. kolovoza 1950. i sl. Rijetkima je poznato da je sam želio pokrenuti koncil i obnoviti Crkvu. Iako ga nije ostvario, imao je na Drugi vatikanski koncil značajan utjecaj. Njegovo ime se u dokumentima citira ravno 219 puta, više nego li svi drugi pape (str. 11).

Posebna, ali najcrnija, mrlja predstavljala je Pija XII. kao antisemita i pritajenog pristalicu nacizma. To isto se naveliko pripisivalo cijeloj Katoličkoj Crkvi toga vremena. Pri tome se zaboravlja da je već dekretom od 25. ožujka 1928. papa Pio XI. osudio svaku mržnju protiv izabranog naroda koja je poznata pod pojmom antisemitizam. Zlonamjerno se zaboravlja da je u rujnu 1933. god. Nadbiskupija Mainz izdala naredbu župnicima, koji su je javno pročitali, prema kojoj se zabranjuje katolicima pristupiti Hitlerovoj nacističkoj stranci, a onima koji bi pristupili, zabranjuje se pristup svim sakramentima, a umrlim

nacistima kršćanski sprovod. Ovo slično ekskomunikaciji nacista (str. 29), koja nije bila možda najrazboritija i koja nije polučila željene rezultate, ali koja svjedoči o neprihvatanju nacističkog smjera od strane institucija Katoličke Crkve. Također je Bavorska biskupska konferencija u veljači 1931. odbacila kao krivovjerje nacistički smjer koji je odbijao Stari zavjet, osudila je svaki rasizam, zabranila katolicima sudjelovanje na nacističkim skupovima, a nacistima na misama nositi nacističku uniformu i sl. Slično je postupila u ožujku 1931. i Kölnska nadbiskupija, a u kolovozu 1932. i Fuldska crkvena pokrajina (str. 30). Te činjenice ne smiju biti prešućene jer jasno svjedoče o protivljenju Crkve nacističkom političkom programu.

U svetoj godini 1933. Hitler je ipak došao na vlast, a njegov rasni program dobio je političko zeleno svjetlo. I tada je Münchenski kardinal Michael Faulhaber upozoravao da je rasa povezana s narodom, a kršćanstvo s Isusom Kristom, da nismo otkupljeni njemačkom krvlju, nego krvlju Isusa Krista. Pozitivna jeka njegovih riječi seže do naših dana iako tada nisu imale uspjeha. Isti kardinal je 17. ožujka 1933. pisao tadašnjem državnom tajniku kardinalu Pacelliju. U pismu on analizira Hitlera. Kaže da se Hitler priznavao i javno deklarirao kao kršćanin, da se borio protiv komunizma, da je zastupao

kapitalistički gospodarstveni smjer, a kardinal mu je zamjerio da se služi mržnjom i nasiljem, da propovijeda kult rase, da nije dosljedan, da njegovo kršćanstvo nije kršćanstvo Isusa Krista, da je njegova politika zapravo nova religija (str. 406). Zar te riječi ne znače jasno odbijanje nacističkog programa koji je bio ispunjen mržnjom i nasiljem?! Zar to nije bila osuda nacizma kao nove religije?! Možda je Faulhaber razborito popustio kada je kasnije utihnuo pred Hitlerom, da spriječi veće zlo! Da je bio protivnik nacizma, svjedoči činjenica da je od nacista ipak bio žigosan kao izdajnik, a njegova biskupska rezidencija da je kamentovana (str. 32). Neki politički povjesničari iz svojih udobnih fotelja, koje su im osigurale njihove vlade, nekritički mu pripisuju da je mogao više učiniti, kao i Pio XII.

Kada je početkom travnja 1933. bjesnila mržnja protiv Židova kao arijanaca, kada su im počeli paliti kuće, stanove, dućane, kada su ih istjerivali i deportirali te sve to na žalost ozakonili, upravo je kardinal Pacelli kao državni tajnik Pija XI. pisao nunciju u Berlinu da vidi što se za progonjene Židove u toj situaciji da učiniti. Ovaj je odgovorio da je antisemitizam ozakonjen zakonom o arijevcima – Arieparagraph). Zakon je iz temelja mijenjao mogućnost političkog i humanitarnog djelovanja. Tada bi bilo kakav bojkot izvana pogoršavao situaciju Židova u Njemačkoj, a borba iznutra bila je

pravno zakonski onemogućena (str. 35). Tu neugodnu, ali zakonsku situaciju u tadašnjoj Njemačkoj mnogi kritičari ne vrednuju dovoljno kad prosuđuju djelovanje crkvenih institucija, pa i samog Pape.

„Kristalna noć“ vandalizma u kojoj je s 9. na 10. studenoga 1938. počinjeno mnogo zlodjela, s kojom je povezano ubijanje njemačkog diplomata u Parizu od strane ekstremnih Židova, bila je najžešći izraz semitizma i nacističke osvete. Karakteristično je da je to državna policija sve mirno promatrala bez i jedne reakcije. Sveta Stolica (Vatikan) htjela je prekinuti sve diplomatske odnose s Njemačkom, ali bi time štetila katolicima u Njemačkoj.

U tom duhu sklopljen je konkordat već 30. srpnja 1933. sa Svetom Stolicom u kojem se osigurava neka sigurnost Crkve, ali uz obećanje da se Crkva ne miješa u politička pitanja. Koliko god je Vatikanski konkordat problematičan ili pragmatičan, valja istaći da su ga već prije bile sklopile Francuska i Velika Britanija te da se Hitler nikada nije držao toga sporazuma. Sporazum je ipak omogućavao Crkvi kakvu - takvu daljnju borbu protiv nacizma. U tom duhu, usprkos sporazumnoj nemiješanju u politička pitanja, povjerenstvo Svetog Oficija je 1. svibnja 1935. iznijelo 47 teza kao prijekor i osudu Hitlerova programa, npr. da je nacionalsocijalizam neka forma poganstva i sl. poput nove religije, da je njegov ra-

sizam, koji teži čistom održavanju jedne rase, neprihvatljiv za teologiju. Iz tog vida za Vatikan nacionalsocijalizam nije bio ništa drukčiji od boljševizma. Usprkos tome Vatikan nije nikada Hitlerovo djelo *Mein Kampf* stavio na indeks, a Hitler nije nikada bio ekskomuniciran.

To ni u kojem slučaju ne znači da je Crkva to odobravalala. Zato je važno istaknuti encikliku pape Pija XI. od 14. ožujka 1937. pod naslovom *Mit brennender Sorge* u kojoj u 53 točke govori o pravoj vjeri u Boga, Isusa Krista, o pravoj vjeri Crkve i sl. Papa u njoj osuđuje onoga koji rasu ili narod, državu ili njezine nositelje vlasti stavlja kao najvišu normu iznad vjerskih vrijednosti jer tako širi kult bogova koji nije u skladu s objavom.² Za Papu postoji samo jedna rasa, a to je ljudska. Zar se u njegovim riječima ne osjeća mudra i moguća osuda nacionalsocijalizma?! Nije nevažno podsjetiti da je enciklici Pija IX. prethodio koncept Münchenskog kardinala Faulhabera. U njezinu objavljivanju i širenju na njemačkom području u najvećoj tajnosti sudjelovao je i kardinal Pacelli kao državnik tajnik Svete Stolice. Budući da je osuđivala rasnu ideologiju, enciklika ne bi nikada ugledala svjetlo dana da ju je Hitler razotkrio. Njemački svećeni-

ci su je iz straha primali skriveno i čuvali u ispovjedaonicama i tabernakulima. Poslije objave enciklike Pija IX. uslijedila su hapšenja onih koji su je izdali i širili, otimanje tiskara u kojima je tiskana i sl. Nastalo je ledeno doba u odnosima Vatikana i Hitlerove Njemačke. Kada je Führer 3. svibnja 1938. posjetio Mussolinija i Rim, papa Pio XI. je demonstrativno otišao u Castel Gandolfo i kritizirao *iskrivljene križeve* na Hitlerovoj zastavi koji nisu Kristovi. Vatikanski list *L'Osservatore Romano* sutradan nije ni spomenuo Hitlerov posjet Rimu. Štoviše, list je objavio dokument povjerenstva katoličkih sveučilišta u kojem se najoštrije osuđuju nacističke teze čiste rase kojoj bi trebala služiti vjera. Biskup Münstera Clemens von Galen je htio javno reagirati, ali su ga tamošnji Židovi molili da odustane jer bi to prouzročilo još veći nacistički bijes Hitlera. Javnu molitvu za progonjene Židove organizirao je berlinski katedralni prelat Bernhard Lichtenberg i bio uhapšen te je umro na putu za Dachau (str. 55). Zar ti dokazi nisu dovoljni da dobronamjerni znanstvenici promijene svoje mišljenje o djelovanju crkvenih institucija i Pape naspram nacizma?! Umjesto da revidiraju vlastite stavove na temelju mnoštva materijalnih dokaza, oni Crkvi predbacuju neutemeljeni revizionizam!

Katolička Crkva je na univerzalnoj i na lokalnoj njemačkoj razini oštro, često i javno reagirala u

² Usp.: br. 12., http://w2.vatican.va/content/pius-xi/de/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennen

početku širenja nacističke ideologije. Nacističkim zakonima 1933. njoj je oduzeta pravna mogućnost oštrog suprotstavljanja. Poslije konkordata 1933. papa Pio XI. je također umanjio kritike radi položaja katolika u Njemačkoj, ali nije prestajao boriti se protiv nepravednog antisemitskog i antiljudskog režima.

Bez obzira na to koliko je uspjela, ipak se mora priznati da je u to vrijeme jedino Katolička Crkva kako na općoj, tako i na lokalnoj njemačkoj razini bila jedina prava opozicija nacistima, što svakako iziskuje promjenu mnogih dosadašnjih teza i mišljenja, na svjetskoj, njemačkoj, pa i balkanskoj razini. To potvrđuje također nacistički moto u borbi protiv Židova i kako su naglašavali „njihovih crnih i crvenih saveznika“. Pojam *crni* se sigurno odnosio na klerike i crkvene institucije.

Nacistička ideologija mogla je imati svoj neslavni uzor u turskim zlodjelima nad nevinim Armencima za vrijeme Prvog svjetskog rata. Nadaleko je poznato opće razumijevanje i prijateljstvo Turaka i Nijemaca. Hitler se u svojem rasnom programu vjerojatno oslanjao na pokušaj Turaka da iskoriste Prvi svjetski rat i stvore čistu monolitnu tursku naciju u cijelom carstvu, pri čemu je stradalo oko 1,5 milijuna Armenaca. Turci su isti scenarij pokušali sa Židovima u Palestini. Oko 8000 ih je bilo potjerano u sirijske pustinje. Tu je Benedikt XV. pozitivno djelovao

preko mladog nuncija Pacellija u Njemačkoj.

Kada je papa Pio XII. izabran i ustoličen, sa svih strana su stizale čestitke i visoke delegacije osim iz Njemačke. To svjedoči da je Hitler dobro znao da je Pio XII. bio protivnik njegove rasne ideologije. Kao kardinal Pacelli on je još 1. svibnja 1924. tadašnjem državnom tajniku Svete Stolice kardinalu Gasparriju okarakterizirao nacionalsocijalizam kao ultranacionalistički i usporedio ga s najopasnijom herezom našega vremena jer je stavljao rasu iznad svih vrijednosti. Hitlera je doživio kao opsjednuta samim sobom jer sve što je činio, bilo prožeto sebičnošću (str. 93). Doživio ga je kao lažnog i krivog proroka (str. 97). Američkom konzulu koji je službovao u Kölnu rekao je da je Hitler u temelju zao čovjek i da nema kompromisa s njegovim nacionalsocijalizmom. Ivon Kriptarick, britanski diplomat u Vatikanu, svjedoči 1933. u svojem izvješću da Pacelli odbacuje njemačku politiku progona Židova, terora nad neistomišljenicima. Ivon se pita kako je onda Pacelli pristao na konkordat 1933.? Sam to objašnjava budući da su i druge sile poput Francuske i Engleske već prije sklopile državne sporazume i da mu je dobro 20 milijuna katolika u Njemačkoj bilo važnije od njegova mišljenja. Konkordat mu je bilo posebno oružje protiv nacizma jer je između 1933. i 1939. čak 55 puta ulagao protestne

note njemačkoj vladi (str. 94-96). Zbog toga su ga nacisti prozvali „židovskim papom“ (str. 103). Kada je izdao svoju prvu encikliku kao svoj program djelovanja 20. listopada 1939. *Summi pontificatus*, njemački mediji su je ignorirali, a jedan visoki nacistički dužnosnik ju je okarakterizirao kao isključivo uperenu protiv Njemačke (str. 105). Nameće se zaključak da uz izravne crkvene dokumente također i drugi izvori i visoki diplomatski dužnosnici potvrđuju tezu neumornog protivljenja Crkve i crkvenih dužnosnika nacističkom sustavu i svjedoče o njezinu pozitivnom zalaganju za sve progonjene, a posebno za žigosane Židove.

Kako je onda moguće Piju XII. pripisivati kolaboraciju s nacistima, kad je u šest godina kao državni tajnik uputio 55 protestnih nota njemačkoj vladi?! Kako je moguće tvrditi da je malo učinio ili da je prešućivao nacističke zločine, kad se toliko borio protiv nacizma? Ovdje je zapravo pravo pitanje: Kako u toj i takvoj situaciji prepoznati njegov veliki doprinos na jedan poseban povučen i tajnovit, ali jedino mogući i razborit način?

S početkom pontifikata Pija XII. razboritom se činila samo jedna solucija, a to je koliko je moguće pomoći prognanim i izbjeglim Židovima, a nikako im otežati ionako tešku situaciju. Još kao državni tajnik dan poslije „Kristalne noći“ Pacelli je pisao mnogim nuncijatu-

rama da jave ako mogu namjestiti nekog npr. židovskog profesora, liječnika i sl.

Iako se ovo odnosilo u pisanom obliku na židovske konvertite, ipak ima veliko značenje u konkretnom zalaganju za sve žrtve nacizma. To potvrđuje podatak da je obraćenika bilo oko 20 tisuća, a namjerno se operiralo s brojem oko 200 tisuća. Dakle, pod pojmom „nicht arische Katholiken – nearijevski katolici“ željelo se pomoći svim Židovima, a naziv „konvertiti“ je pravno omogućavao pomoć jer su obraćeni Židovi zakonski imali gotovo izjednačen status. To svjedoči i Pacellijeva molba da se grade sakralni objekti tamo gdje se prognani nasele. Katoličkih objekata je bilo jako puno, pa je za razumjeti da se radi o židovskim sakralnim objektima kojih nije bilo svugdje. U prilog određenim simpatijama, a nikako antisemitizmu pape Pija XII. svjedoči i činjenica da u traženju smještaja Vatikan surađuje npr. sa Židovskim narodnim servisom u Den Haagu. Za neke je bilo čudno da Crkva toliko brani progonjene Židove, pa su Pija XII. nazvali „židovskim Papom“.

S porastom nasilja i diskriminacija nad Židovima rasla je i humanitarna potreba pomoći. Papa Pio XII. već je imao iskustva i srca u radu s diskriminiranim. Preko razgranate mreže svojih nuncijatura dao je nalog nuncijima i dotičnim biskupima da se potrude za progo-

njene Židove oko dozvola kod svojih vlada, oko organizacije transfera, oko plaćanja troškova i sl. Tri katoličke organizacije su se posebno u tome istakle. Među njima na prvom mjestu valja spomenuti Djelo sv. Rafaela, koje je djelovalo u Hamburgu, a koje je osnovao i vodio biskup Osnabrücka Berning, koje je Gestapo ukinuo 25. lipnja 1941. Jedno vrijeme je nadbiskup Berlina von Praysing organizirao pomoć protjeranima. Poslije svojega prvotnog odobravanja Hitlerova ulaska u Austriju, bečki kardinal Theodor Innitzer se neumorno zalagao da pomogne nesretnim Židovima.³ Nacisti su tolerirali humanitarnu pomoć katoličkim obraćenicima sa židovstva, ali su pomoć izvornim Židovima smatrali neprijateljskim činom protiv države, izdajom naroda, što je svakog časa moglo prouzrokovati napad na Crkvu. Zato su sve ove humanitarne organizacije deklarativno naglašavale pomoć obraćenim katolicima, a pod tim imenom se pomagalo svim Židovima. Nacisti su to naslućivali i kažnjavali. Zbog toga je u Njemačkoj registrirano oko 400 svećenika kao mučenika nacističkog režima koji su pomagali Židovima. Usprkos velikim posljedicama

za Crkvu Pio XII. je 23. prosinca 1940. izdao tajne upute biskupima pod naslovom *Opere et caritate* sa sugestijom i molbom da pomognu svim nevoljnima i rasizmom pogođenima, da je to njihova dužnost prema bližnjemu. Sve humanitarne organizacije su preko Vatikana, a posebno preko Pija XII., imale podršku i konkretnu pomoć u novcu i uspostavljanju kontakata s odgovarajućim vladama zemalja u koje su protjerani željeli otići. Kako je to financijski uspijevalo, ostaje jedna od vatikanskih tajni kad je zapisano da je za samo 15 osoba trebalo namiriti 10 tisuća dolara koji bi danas vrijedili oko 155 tisuća eura (str. 161-162). Pio XII. je dozvolio izdavanje Vatikanskih ili papinskih putovnica i viza mnogim prognanima. Prema procjeni oko 10 tisuća prognanika tako je otišlo samo u Dominikansku Republiku (str. 171; 181).

Takvo djelovanje potvrđuju mnogi Židovi, među kojima autor spominje Heinza Wislu, koji je u bijegu zaglavio na Rodosu, a kojega ipak je izvukao njegov rođak i tako je dospio u Rim, bio primljen od Pija XII. preko kojega je uspio pomoći još blizu 2000 tisuće Židova na Rodosu kojima je prijetila katastrofa. Wisla je opisao svoje doživljaje u jednoj knjizi u kojoj izražava veliku zahvalnost Piju XII., koji mu je rekao da ostane ponosan što je Židov. Zahvalnost izražava također Max Pereies u ime tolikih Židova koji su bili premješteni u talijanski

³ Anektiranja Austrije u ožujku 1938. bečki kardinal Theodor Innitzer prvo je podržao, a onda se okrenuo protiv Hitlera. On je javno rekao: Christus ist unser Führer – Krist je naš vođa, poslije čega je bilo zatvoreno 840 svećenika.

logor Ferramonti na jugu Italije, ili logor Campagna kod Salerno (str. 185-202).

Prava ratna djelovanja Drugog svjetskog rata počela su 1. rujna 1939. Hitlerovim vojnim pohodom na Poljsku. Prije toga Hitler je izdao naredbu svojim generalima: pobiti muško, žensko, djecu poljskog porijekla da bi osigurao „životni prostor“. S takvim planom nisu bili suglasni ni svi njegovi oficiri, među kojima valja spomenuti vrhovnog zapovjednika Becka, admirala Wilhelma Canarisa, Hansa Ostera, dr. Josepha Müllera, Bernda Giseviusa, Hansa von Dohnanyia, Henninga von Trescowa i druge, koji su pletli svoju zavjereničku mrežu i izravno planirali atentat na Hitlera. Grupa je uspostavila kontakte s papom Pijom XII. koji ih je podržavao u svemu. Jedan od njihovih teoloških savjetnika je bio protestantski teolog Dittrich Bonhöffer, iako je većina protestanata slijedila Ludwiga Müllera kao evangeličkog biskupa, koji je objedinjavao nacionalsocijalizam i protestantizam. Oni su planirali puč, a primarno su iznutra skupljali materijal kojim su željeli uvjeriti saveznike o poslijeratnom mogućem mirnom dogovoru, a materijal će kasnije biti korišten na Nürnberškom procesu (str. 109-111). Na drugoj strani nacistima je također uspjelo ubaciti svoje špijune u Vatikan. Među njima bili su benediktinac Damazus Zähringer, pater Joachim Birkner, židovski

konvertit Gabrijel Ascher i dr. (str. 126). Grupa oko admirala Canarisa koja je od Gestapa označena kao „crna kapelica“ (zajedno s kasnije osnovanom talijanskom grupom oko maršala Pietra Badoglia, koji je u srpnju 1943. uspio srušiti Mussolinija, jer su Amerikanci već napredovali s juga Italije) opskrbljivala je Vatikan informacijama o planovima i zločinima Hitlera. Tražili su način kako spriječiti Hitlera u njegovim zlim namjerama i pri tome spasiti ugled Njemačke. Željeli su svijetu pokazati drukčije lice Njemačke. Trebalo je uspostavljati kontakte sa saveznicima, prije svega s Britancima i uvjeriti ih u ozbiljnost plana u kojem je kao opcija bio atentat na Hitlera (Georg Elser je 8. studenog 1939. podmetnuo bombu u Münchenu u lokalnu u koji je Hitler često dolazio).

Toga dana je bila velika magla i nije doletio avionom, nego je došao vlakom, a zato je držao kraći govor i već prije otišao na stanicu kada je bomba eksplodirala (str. 129-130). Zavjereničkoj grupi najveći problem bio je naći posrednika kojemu će Britanci vjerovati, a s druge strane koji odbija Hitlerov plan. Najpogodnija i najsposobnija osoba bio bi, tada još kardinal Pacelli, kojega su znali iz njegovih dana službovanja u Njemačkoj. Na iznenađenje mnogih on je pristao sudjelovati kao posrednik u tom planu svrgavanja Hitlera preko svojega privatnog tajnika patra Roberta

Leibera, koji je poučavao i stanovao na Gregoriani (str. 122). Sam njegov tajnik ga je od toga odgovarao s obrazloženjem da previše riskira, da ako nacisti za to saznaju da će Katolička Crkva svugdje biti progonjena gdje su oni na vlasti. Papa je ipak donekle privatno uzeo na sebe svu rizičnost na početku svojega pontifikata (jesen 1939.), jer je toliko osuđivao nacistički režim, a želio je instituciju Svete Stolice koliko je moguće iz toga isključiti. Njegov pristanak i sudjelovanje u zavjereničkoj grupi svjedoče svi povjesničari Drugog svjetskog rata, kao npr. američki Harold Deutsch (str. 123-124). Zavjerenicima je dao svoj blagoslov moralno uvjeren da to može spriječiti veće zlo (str. 317).

Nacisti su 1941. naslutili zavjerenički plan (str. 131) a 1943. pa su pozatvarali sve aktiviste i generale (str. 318). Kada je Hitler poslije svrgavanja Mussolinija dao nalog da se okupira Italija, postojao je plan da se likvidira Pio XII., kojega je nazvao „svinjom“, ili ga likvidirati, ili ga premjestiti u Njemačku ili Lichtenstein jer bi zbog likvidacije mogao izbiti građanski rat u Njemačkoj, o čemu je na Nürnberškom procesu svjedočio zapovjednik Lahousen, a kasnije i policijski zapovjednik za Italiju Karl Wolff (str. 318-321; 383). Kasnije pronađeni dokument u Milanu svjedoči da je bio razrađen drugi plan po kojem bi nacisti preobučeni u talijanske partizane provalili u

Vatikan, pobili sve a Papu zarobili. Iza „talijanskih partizana“ bi trebali upasti nacisti i „osloboditi“ Papu te ga deportirati. U toj režiji oni bi bili izbavitelji i spasitelji Pape. Pio XII. bio je pripravljen na takav scenarij. U slučaju deportacije, ostavio je pismenu ostavku prema kojoj bi kardinali trebali u neutralnom Portugalu birati novoga Papu, a on bi bio nacistički zatvorenik samo kao kardinal Pacelli (str. 323; 327). Kako se moglo olako Pija XII. etiketirati kao „Hitlerov Papa“, a on pristajao na svoju likvidaciju da spriječi veće zlo?! Valjda će se poslije ovih dokumenata nekima otvoriti oči!

Kada je Hitlerov ministar vanjskih poslova von Ribbentrop u ožujku 1940. posjetio Rim, bio je primljen u audijenciju kod Pija XII. jer bi odbijanje moglo imati još negativnije posljedice. Dokument o tom susretu vjerno svjedoči da ga je Papa izravno konfrontirao s neugodnim djelima nacista. Ministar se hvalio da su obranili Njemačku od komunizma, a Papa mu je dobio da su ipak povelili rat protiv Crkve. Ministar je rekao da su sklopili sporazum sa Staljinom radi mira, a Papa mu je uzvratio radi li se o istom onom miru kojim ste u Poljskoj masakrirali tolike svećenike i Židove (str. 136). Oštar i neustrašiv stav Pija XII. pokazao je i prema talijanskom Mussoliniju kad mu je predbacivao neprijateljski stav prema Njemačkoj, uzvratio mu je da svi Talijani dobro znaju što se dogodilo u Polj-

skoj i da se protiv toga mora ustati (str. 140).

Papa je svoje izvore uvijek čuvao, a i oni njega. Ravnao se načelom izbjegavati sve što bi moglo provocirati naciste i prouzročiti veću štetu katolicima i Židovima nego li donijeti korist. To je bila također linija zavjereničke grupe i njihova vodstva. Čak je u tom duhu četiri dana prije objavljivanja mjestimično revidirao i ublažio svoju prvu encikliku (str. 146). Da je još otvorenije napadao Hitlera, ne bi imao ugleda kod njemačkih katolika i katoličkih institucija jer je narod sve više postajao ponosan na Hitlerove vojne uspjehe. Također bi se otvoreno stavljao na drugu, savezničku stranu, ili na židovsku stranu, što bi nacisti zloupotrijebili te uništili njemačke biskupije i institucije koje su svesrdno pomagale Židovima. Trebalo je zadržati neutralnost. Dokumenti ipak jasno pokazuju da nije bio na Hitlerovoj strani i da nije sjedio skrštenih ruku.

Neshvatljivo je i neprihvatljivo da je Papa bio spreman i na nediplomatsko postupanje i izravne prigovore nacistima, spreman na zavjeru pa čak i atentat na Hitlera, što je neuobičajeno na njegovoj poziciji, s ciljem većega dobra da spasi nevine žrtve i Europu od daljnjeg napada, a ipak je ocrnjen kao Hitlerov pritajeni zagovornik i tihi pristaša. Takve iskrivljene i zlonamjerne etikete o papi Piju XII., a u tom okviru i o kardinalu Alojziju

Stepincu, na ovim područjima, širio je svim silama bivši komunistički sustav bivše Jugoslavije i stvorio velike predrasude te nanio velike nepravde istinskim velikim borcima protiv Hitlera i njegovih poslužnika. Isti režim predstavljao je Vatikan kao najvećeg podupiratelja nacizma zbog čega je trpjela cijela Katolička Crkva na ovim prostorima. Dokazi u ovoj knjizi moraju otvoriti oči takvim propagandističkim povjesničarima koji iz temelja moraju revidirati svoju sliku o Piju XII. i njegovoj ulozi u predratnim i ratnim vremenima naspram nacizma, naravno ako se žele držati vjerodostojnih izvora i dokumenata.

Holocaust (holos = čitav i kaustos = spaljen) u staroj grčkoj mitologiji označavao je spaljivanje čitave žrtvene životinje, paljenice. Pojam je prenesen na zločinački plan i istrebljenje čitavoga židovstva u zemljama pod nacističkom kontrolom. Dan sjećanja na sve žrtve holokausta je šoah ili šoa (sjećanje, sjećamo se). Dana 31. srpnja 1941. Hitler je donio odluku o „rješavanju cjelovitog židovskog pitanja“, što je značilo istrebljenje cijeloga naroda „židovske rase“ bez ikakvih ograničenja. U ostvarenju svojega plana donio je odluku 23. listopada 1941. o zabrani bilo kakva izlaska Židova iz Njemačke. Čini se da je to bilo provođenje onoga što je najavio još 30. siječnja 1939. Prema tom planu koji je razrađivan u Wannseeu kraj Berlina s

njemu najpovjerljivijim dužnosnicima - kao Göbelsom, Eichmannom, Heydrichom, Himmlerom - trebalo je likvidirati još oko 11 milijuna Židova, a već ih je polovicom 1941. bilo likvidirano oko milijun (str. 210), primarno u Poljskoj, a sada su na redu oni u Ukrajini, Rusiji, Hrvatskoj, Slovačkoj i sl. Već u listopadu 1941. počinje izgradnja nacističkih logora Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Belzec, Sobibor, Majdanek, Chelmo, nešto kasnije Mauthausen kraj Linza i dr.

O tom planu Pio XII. imao je neku najavu preko informacija od zavjereničke grupe, ali pravu potvrdu dobiva preko svojega osobnoga povjerenika vlč. Pirra Scavizzija (1884.-1964.). On svjedoči pred svoju smrt veliku emotivnost Pija XII. za tolike stradale Židove i svijest o nemoći nešto više učiniti u sprečavanju budućih žrtava. U suzama je govorio da javni protest ne bi pomogao ni jednoj žrtvi, a svjestan je bio da bi prouzročio mnoge dodatne žrtve. Shvaćao je da bi njegov javni protest umirio svjetsku javnost, ali jadnim Židovima ne bi pomogao (str. 208). Kada su saveznici 17. prosinca 1942. objavili podatke i činjenice o židovskim žrtvama nacista, htjeli su da to potpiše i Pio XII. On je to odbio jer bi to značilo da se otvoreno stavio na stranu saveznika, a onda bi nastradali nje-mački katolici. Da ostane neutralan, molila ga je također zavjerenička grupa iz Berlina jer bi i onako sve

bilo kontraproduktivno (str. 216). Nije pristao potpisati, ali je istog 17. prosinca u radijskoj poruci podupro njihove napore, isto je učinio i u božićnoj poruci koju je cijeli svijet mogao čuti (str. 239). Pio je ipak 1. travnja 1941. digao svoj glas kao protest protiv masakra nad Židovima, što je radio Vatikan prenosio (str. 219). Također su javno protestirali npr. nizozemski biskupi i pisali nacističkom komisar 9. srpnja 1942., ali nisu, na žalost, spriječili deportaciju tamošnjih oko 160 tisuća Židova. Jednako tako biskupska poslanica Biskupije Utrecht, koja je 26. srpnja iste godine pročitana u crkvama, ostala je lijepa gesta, ali bez konkretnog učinka, štoviše prouzročila je deportaciju i smrt 692 obraćena katolika židovske tradicije i iznjedrila javnu opomenu i prijetnju Katoličkoj Crkvi. Među najprominentnijim nizozemskim žrtvama je obraćenica sestra Edith Stein, koja se sklonila u Nizozemsku kao na sigurnije mjesto i već 9. kolovoza 1942. u Auschwitzu pogubljena. Zbog svojega javnog protesta utrehtski biskup de Jong je imao dugogodišnju grižnju savjesti i javno žalio da je javno protestirao. Protestu se željela priključiti i Evangelička Crkva Nizozemske, ali je u posljednjem momentu odustala i tako spasila oko 9000 svojih članova iz miješanih brakova (str. 219-224). Nuncij iz Berlina je odmah, iako pogrešno, javio o uspjehu protesta na što je Pio XII. reagirao svo-

jim pisanim protestom koji je mislio objaviti 4. kolovoza u vatikanskim novinama, ali su novine ujutro donijele pravu vijest o velikoj deportaciji kao posljedici javnog protesta, poslije čega je Papa odmah spalio svoj pripravljeni tekst za objavu, svjestan da bio on prouzročio još veću deportaciju. Prema svjedočenju kardinala Eugena Tisseranta Pio XII. je imao plan i čak napisati tekst osude nacizma pročitati na jednoj audijenciji za njemačke katolike, ali je u posljednji čas odustao s komentarom da je njegova dužnost probleme pojednostavljivati, a ne komplicirati (str. 226-227). Pio XII. je određeno negativno i beskorisno iskustvo javnih protesta imao s masakrom Armenaca od strane Turaka (str. 229).

Pio XII. prvo je dopustio da radio Vatikan na engleskom izvještava o strašnim nacističkim zločinima u Poljskoj. Malo poslije je naredio to isto na njemačkom jeziku. Ubrzo dolazi prijetnja nacisti, a poljski biskupi apeliraju da se prestane s takvim izvještajima jer dovode do pogoršanja situacije (str. 231). Budući da su represalije rasle, katolički puk je mislio da Papa za progonjene ništa ne čini. Među njima je kardinal iz Krakova Sapieha. Kad je od Pape 14. kolovoza 1942. preko njegovih izaslanika dobio posebno pismo za poljski episkopat u kojemu Papa oštro osuđuje nacizam, s molbom da se pismo u Poljskoj pročita na Veliku Gospu, onda

je sam Sapieha rekao i zaključio da je to nemoguće jer bi se stanje još više pogoršalo. Tada je postao svjestan da se nevoljnima u nacističkom okružju na taj način ne može pomoći usprkos silnoj želji.

Osuda Svete Stolice bila bi novi razlog većeg progona i presijecanje komunikacije s Vatikanom. Zatvoreni svećenici (njih 2579 od kojih je najveći broj bio Poljaka) najviše su drhtali da neki crkveni autoritet, a ponajviše Vatikan, javno ne protestira jer je to njima spašavalo živote (str. 233-235). Za nadati se da će ovi podaci i dokumenti imati veće značenje u vrednovanju okolnosti u kojima je djelovao Pio XII. i Katolička Crkva za vrijeme nacizma.

Mnogi prigovaraju zašto Pio XII. nije oštrije i češće javno reagirao? Jednako tako ostaje otvoreno pitanje: Zašto saveznici nisu bombardirali Auschwitz kad su imali slike logora iz zraka i zašto su šutjeli kad su cijelom svijetu mogli dokazati postojanje tvornice smrti? Na to jednostavno pitanje nije jednostavno odgovoriti. Moramo ga raščlaniti i nijansirano tražiti odgovor. U toj Papinoj situaciji javno reagirati bez promišljanja na posljedice, bio bi sebičan čin radi osobnog ugleda. U tom slučaju svjetska javnost bi ga manje napadala, a već progonjeni, još bi više patili, a do tada neprogonjene, počelo bi se progoniti. Činjenica da nije tako javno napadao i osuđivao nacizam, bio bi velik pro-

pust i još teži grijeh da je postojala bilo kakva šansa sprečavanja zločina ili njihova umanjivanja. Pokušaji javnih protesta koji su dokumentirani svjedoče o većoj šteti nego li o koristi javnog osuđivanja. U tom duhu čini se da je povučenost i suzdržanost bila veća pomoć (*ad maiora mala vitanda* – da se spriječi još veće zlo). U tom duhu su ga poticali i zavjerenička grupa iz Berlina i zatvoreni svećenici i mnogi biskupi u progonjenim zemljama, pa i sami Židovi. On je bio više puta uvjeren o svjedočen da bi posljedice snažne i javne osude više naškodile već progonjenim katolicima, a ne bi pomogle nevoljnim Židovima. Puno dokumenata pak nedvosmisleno svjedoči da je itekako osuđivao Hitlera i njegov nacizam, rasizam jednako u teološkom, moralnom i političko-pravnom smislu, a njegovo svesrdno pomaganje progonjenim Židovima nema samo humanitarni nego i vjerski karakter. To je svakako imalo javni karakter, ali nekima ipak nedovoljan, pa je zato kriv iako je dva puta osudio nacizam i poslije službenog završetka rata kao npr. 2. lipnja 1945. i 25. studenog 1945. (str. 402-403).

Mora se postaviti protupitanje: Ako je premalo i nedovoljno reagirao, zašto mu se prijetilo čak i napadom na Vatikan, osobnom likvidacijom, deportacijom i sl.? No, ni to ga nije izbacilo iz takta. On je i 1943. osudio nacizam u enciklici *Mystici corporis* u kojoj kao člano-

ve Kristova tijela gleda sve ljude ispunjene ljubavlju, a ne mržnjom, protiv druge rase. On je nekoliko puta slao svojega nuncija k Hitleru radi židovskog pitanja, sve dok ovaj nije dobio zabranu zastupati Židove iz okupiranih područja. Jednom je nuncija primio sam Hitler i bio vrlo raspoložen dok ovaj nije postavio pitanje Židova, a onda je Führer šuteći pred nuncijem razbio čašu i otišao (str. 248-249). Bila je to prava nacistička lekcija, iako ne diplomatska. Mnogi su je shvatili i svjedoče da bi bilo koja javna osuda još više pogoršala situaciju. Za francuskog predstavnika kod Svete Stolice bio bi to teatar ispunjen fantazijom a ne stvarnošću (str. 252). Svaki oštiji javni čin Pape bio bi dobro došao nacistima.

Američki predstavnik kod Svete Stolice Tittmann svjedoči da je Pio XII. svjesno izabrao aktivnu šutnju kojom je spasio mnoge živote. Njegov program je bio: Retten statt reden (spašavati umjesto govoriti, str. 254). Za njega je *reden* srebro, a *retten* (spasiti, pomoći) zlato (str. 404). Svaki istup bio bi teatar radi aplauza, ali bi dodatno prolio mnogo nevine krvi s kojom se Pio nije želio proslavljati. Papi je bilo jasno da nikakav drugi potez ne bi spriječio krvoproliće osim likvidacije Hitlera ili brze savezničke pobjede. Ni jedno ni drugo nije se brzo dogodilo. Autor donosi 9 datumski s imenima navedenih pokušaja atentata na Hitlera (str. 255-256). Kad

nije uspio ni jedan, Hitler je sam izvršio samoubojstvo 30. travnja 1945. Prije toga kanio je uspostaviti obranu oko Alpa i čekati proizvodnju nuklearne bombe. Na kraju je bio spreman pregovarati s Alijansom protiv Istoka, ali također i sa Staljinom protiv Zapada (str. 391). Sveta Stolica je prepoznala mogućnost veće pomoći Židovima u tzv. vazalnim državama koje su s Hitlerom imale neki status male autonomije. Tako je znatnije pomogla Židovima u Francuskoj za koje su se posebno žrtvovali, između ostalih, biskup Toulousa Jules Saliege i kapucin Pierre-Marie Benoit (str. 258-266).

U Hrvatskoj se kardinal Stepinac otvoreno založio za Židove. On je javno progovorio u jednoj propovijedi 12. ožujka 1943. da se o teoriji rasizma ne smije šutjeti jer se protivi ljudskom dostojanstvu, pravu na obitelj, pravu na obranu malih naroda. Tu teoriju prozvao je najvećim krivovjertjem svojega vremena koja ljudsku osobu srožava na ništicu. Propovijed je bila zapažena u Vatikanu. Pio XII. je naredio da se objavi na radio Vatikanu. New York Times je objavio da Zagreb osuđuje rasnu teoriju. Naravno da je Pavelić bio iznenađen da jedan hrvatski katolički biskup tako brani Židove i Srbe te planirao Stepinčevu smjenu. Vatikan nikada nije priznao NDH, a Pavelića je Pio XII. primio samo jednom u privatnu audijenciju. Nacisti su pojačali pritisak na Hrvat-

sku i Židove. Među strijeljanima je i zagrebački židovski rabin Miroslav Shalom Freigeber koji je svoju knjižnicu ostavio na čuvanje Stepincu, koju je ovaj sačuvao i vratio židovskoj zajednici (str. 266-272). U Rumunjskoj se istakao nuncij Cassulo, kojeg je svesrdno pomagao Pio XII. Cassulo je ubrojen među pravednike u Yad Vashemu, a Pio, u čije ime je Cassulo radio i s čijim blagoslovom je to činio, čeka na svoju rehabilitaciju (str. 285). Pomaganje u Bugarskoj predstavljeno je na str. 285-288. U Slovačkoj je za predsjednika bio izabran svećenik Josef Tiso, kojemu je Pio XII. čestitao, ali mu je oduzeo monsignorsku titulu (288-300), što je ipak bio znak neslaganja. U Mađarskoj je situacija sa Židovima do 1944. bila vrlo podnošljiva. Kad je Mađarska postala vazalna država, onda se stanje drastično pogoršalo kroz velike deportacije. Papa Pio XII. je javno protestirao kod predsjednika Hortya kojeg je od prije poznao i time puno pomogao promjeni držanja naspram Židova (str. 300-314). Iz svih tih zemalja židovski rabini su zahvaljivali Piju XII.

Slična situacija prijetila je talijanskim Židovima kada je Rim u rujnu 1943. bio okupiran. Tada je situacija za obadvije strane bila vrlo osjetljiva. Za naciste je bio prevelik izazov zauzeti Vatikan, zatvoriti ili protjerati Papu, izazvati svjetsku javnost ili građanski rat s katolicima i sl. Za Papu je bilo važno spasiti

što više života ako ostane razborit, ako ne provocira, ako ne istupa pred svjetskom javnošću. Kada su nacisti usprkos otkupnini od 50 kg zlata ipak naredili deportaciju 8 tisuća rimskih Židova, protestirao je Papa preko njemačkog predstavnika Ernsta von Weizsäckera (otac kasnijeg predsjednika Njemačke). Također je protestirao preko nacistima bliskog biskupa Alojza Hudala i uspio spriječiti započetu deportaciju 16. listopada 1943. Uz papinsku inicijativu vjerojatno treba imati na umu da su nacisti u svojoj raciji uhapsili samo 1259 od očekivanih 8 tisuća Židova. Neke koji su već bili uhapšeni i spremni za deportaciju su oslobođili, a njih 1007 su ipak deportirali. Čak 88 intervencija između 16. i 22. listopada 1943. svjedoči o pokušajima Vatikana da na razne načine i preko raznih osoba spasi rimske Židove (str. 331-354).

Treba spomenuti posebno potez Vatikana kojim je isposlovao od policijskog upravitelja Rima gosp. Stahela da otiska 550 plakata s natpisom i njegovim potpisom da je to institucija Vatikana koja je izuzeta od svake racije. To je omogućilo razgranato i plansko skrivanje i pomaganje Židovima u samostanima u kojima se ukida klauzura i župnim crkvenim institucijama, župama, kao i bogoslovijama. Papa je to radio i pismeno na unutarcrkvenoj razini, a još više usmeno i posredno potičući odgovorne da prime izbjeglice, ali na svoj tajni, skriveni, „ile-

galni“ način i samo unutar crkvenih institucija, daleko od pompozne svjetske javnosti. Oni koji su osjetili takvu ljubav, oni su je posvjedočili i zapisali, kao Židovska zajednica u Italiji kada je 1946. postavila tablu zahvale Papi na kući u kojoj je bio nacistički upravitelj. Ploča izražava zahvalnost papi Piju XII. što je sve učinio za Židove (str. 379).

Čak je prognanima otvorio papinsku ljetnu rezidenciju Castel Gandolfo i Katakombe (str. 356-367).

Odakle, dakle, kriva slika o Piju XII.? Njemački književnik Rolf von Hochhuth u svojoj drami *Soldaten* oslanja se na Jamesa Irvinga koji potpuno niječe Holokaust. Time Hochhuth baca veliku ljagu na papu Piju XII. On je negativno oslikavao navodnog Papina povjerenika, a time i samog Papu. Ipak istraživači dokazuju i dokumenti pokazuju da je Papin povjerenik Pirro Scavizzi bio sasvim drukčiji. Ljevičari su to iskoristili i određenu svjesnu i programsku suzdržanost u tim složenim situacijama predstavili kao nedopustivo nedovoljno činjenje za Židove. Također je John Cornwell izdao tendenciozno djelo *Hitler's Pope*. Komunističkim vlastima je to dobro došlo. Oni su napadajući Papu, napadali Crkvu.

Na ovim prostorima su za nacizam prvo okrivljivali Hitlera, onda Vatikan, a tek onda NDH-a. Kada se Crkva protiv toga buni, onda joj prebacuju revizionizam jer

oni ne žele bistrenje slike.

Na drugoj strani izraelski diplomat i povjesničar Pinhas Lapide je utvrdio da je papa Pio XII. spasio između 700 i 860 tisuća Židova, a usprkos tomu je napadan. Književnik Hochhuth je to smatrao neutemeljenim, a da sam nije nikad priložio dokaze i argumente vlastite tvrdnje. Autor ove knjige dokazano ističe da je Pio XII. doprinio izdavanju 40 tisuća viza Židovima u druge zemlje; 14 tisuća je pomogao prijem u Italiji; 443 tisuće je spasio od deportacija; 463 tisuće je spriječio izručenja nacistima.

Autor zaključuje da je na razne načine pomogao preko 960 tisuća Židova i poručuje Hochhuthu da su to cifre samo iz ove knjige. To je puno više nego što su učinili Amerikanci i Britanci zajedno. Pio XII. još nije dobio satisfakciju svjetske javnost, ali židovska mu se odužila preko predsjednika Izraela Chaima Weizmanna, nadrabina Palestine Isaaka Herzoga, generalnog tajnika Svjetskog židovskog kongresa dr. Leona Kubowykzoga, predsjednika Unije židovskih zajednica Italije dr. Rafaela Cantoninija, premijerke Golde Meir prigodom njegove smrti 1958., izraelske filharmonije koja se zahvalila jednim koncertom (str. 398-399).

Interesantno: dok mu drugi prigovaraju da je malo činio za Židove, dotle mu Židovi sa svih strana iskreno zahvaljuju.

Očito pravo bistrenje slike o Piju XII. tek počinje. To će također izbistriti sliku i o blaženom Alojziju Stepincu.⁴

Niko Ikić

PROMJENA SMJERA

Ivan MACUT

Katolička Crkva i suvremeni ekumenski pokret

Zagreb, Glas Koncila, 2019., str. 376, format 24 x 16

Autor knjige je profesor na KBF-u u Splitu i član je Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja. Ova knjiga je logički nastavak prethodne pod naslovom: *Suvremeni ekumenski pokret – svjetske konferencije (1910.–2013.)*. U prvoj knjizi autor je izvrsno prikazao ekumenska nastojanja i dokumente drugih Crkava i crkvenih zajednica u 20. st. U ovoj knjizi u dvanaest poglavlja Macut obrađuje ekumenski put Katoličke Crkve od sredine 19. st. pa do naših dana. Primarno u kronološkom redu predstavlja ekumenske pokušaje i

⁴ Na međunarodnoj sceni je već počelo. Njemačka pravica Claudia Stahl istraživala je i objavila Stepinčev odnos prema nacistima: *Alojzije Stepinac. Die Biographie*, Paderborn, Ferdinand Schöningh, 2017.

važnije dokumente počevši od Pija IX. (1846.–1878.) pa sve do pape Franje (2013.–). Kao veliku prijelomnicu u ekumenskom nastojanju Katoličke Crkve obrađuje prevažne ekumenske dokumente Drugog vatikanskog sabora, kao i važne postkoncilske ekumenske dokumente kao *Ekumenske direktorije*, *Katekizam Katoličke Crkve* te *Zakonike kanonskog prava* iz 1983. i *kanonskog prava istočnih Crkava* iz 1990.

Opće je poznata činjenica da je Katolička Crkva, sukladno svojoj ekleziologiji o Crkvi, teologiji o jedinstvu Crkve, u 19. st. pozivala druge Crkve da se vrate u krilo prave i jedine, jedne, svete, apostolske i Katoličke Crkve pod Papinim vodstvom. U tom smislu autor navodi nekoliko dokumenata pape Pija IX. Manje je poznato da je on u istom duhu svojim apostolskim pismom *Arcano Divinae Providentiae consilio* od 8. rujna 1868. također pozivao Pravoslavne Crkve i njihove hijerarhe da sudjeluju na Prvom vaticanskom saboru 1869.–1870.

Na ekumenskom planu papa Leon XIII. (1878.–1903.) je veoma mnogo učinio. Na temu sjedinjenja češće je progovarao, a osim toga napisao je 6 enciklika, među kojima valja posebno spomenuti ekumensku *Grande munus* od 30. rujna 1880., nadalje 7 apostolskih pisama, među kojima izdvajam *Praeclara gratulationis* od 20. lipnja 1894., a u oba dokumenta sjedinjenje povezuje sa svetom braćom Ćirilom i

Metodom. Nije zgorega podsjetiti da je Leon XIII. u tome imao velike podupiratelje i zagovornike u đakovačkom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru i vrhbosanskom nadbiskupu Josipu Stadleru. Tada novo otkrivena Ćirilometodska baština služila je kao odskočna daska da se Pravoslavnim Crkvama iskaže čast i posebnost, uz zadržavanje istočne tradicije i liturgijskog obreda, a tražilo se i očekivalo samo priznanje Papina primata.

Prvu polovicu 20. st. autor zaokružuje s pontifikatom Pija XII. (1939.–1958.). Riječ je o još uvijek pretkoncilskom ekumenskom nastojanju Katoličke Crkve. Ako se uzme u obzir općeprihvaćeni službeni početak ekumenskog pokreta susretom *Svjetske misijske konferencije u Edinburgu 1910. god.*, onda s katoličke strane valja istaknuti još uvijek otvoreno ignoriranje takva ekumenskog trenda. Katoličkoj Crkvi i dalje je bila temeljna tridentska ekleziološka shema ekumenizma povratka zalutalih u krilo Crkve s Papom na čelu. Ta koncepcija došla je do jasnog izražaja kroz kanon 1325.3., *Zakonika kanonskog prava* iz 1917., u kojemu se katolicima zabranjuje javno upuštati u rasprave i diskusije s nekatolicima bez dopuštenja Svete Stolice. Dvije godine kasnije Sveti Oficij (današnja Kongregacija za nauk vjere) je 4. srpnja 1919. u *Decretum de participatione catholicorum sociatate „Ad procurandam christianitatis unitatem“*

ponovo zabranila katolicima sudjelovanje na ekumenskim susretima. Papa Pio XI. u enciklici *Mortalium animos* od 6. siječnja 1928. već rasplamsali ekumenski pokret nazvao je zlom i objasnio zašto katolici u tome ne mogu sudjelovati jer se time podupire „lažno kršćanstvo“.

U načelu isti ekumenski stav zauzeo je i papa Pio XII. u enciklici *Mystici Corporis* od 29. lipnja 1943. Ovdje je dobrano ublažen izražajni način, pa se povratak očekuje raširenih ruku, i to ne kao stranaca, nego kao sinova koji ulaze u očevu kuću. U tom duhu zabrana sudjelovanja na ekumenskim skupovima ponavlja se još 5. lipnja 1948., malo prije ustanovljenja *Ekumenskog vijeća crkava* 1948. Dokumentom *Ecclesia catholica* od 20. prosinca 1949. biskupima se ipak dozvoljava slanje na ekumenske skupove dobro poučenih i pripremljenih stručnjaka. Čak i u ovakvim okolnostima liturgijski i biblijski pokret te neki pojedinci, među kojima se može istaknuti Maxa Josepha Metzgera (1887.-1944.) i Yvesa Congara (1904.-1995.) probijali su led ekumenizmu u katoličkim krugovima. Na drugoj strani već je papa Pio X. još 1909. god. dao svoj blagoslov za održavanje *Molitvene osmine za jedinstvo kršćana* koju također preporučuje papa Benedikt XV. 1916. god.

Promjeni odnosa prema ekumenskom pokretu s katoličke strane, ne s obzirom na bitni kato-

lički nauk, nego na način pristupa i izlaganja, svakako je najviše doprinio papa Ivan XXIII. neočekivanim sazivanjem Koncila i 5. lipnja 1960. osnivanjem *Tajništva za jedinstvo kršćana* (danas *Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana*), što se može vrednovati kao službeni novi početak ekumenizma Katoličke Crkve. Sve važnije ekumenske inicijative s katoličke strane dolazile su na poticaj tog Vijeća. Ono brine oko ispravnog tumačenja načela katoličkog ekumenizma prihvaćenih dekretom *Unitatis redintegratio* te uspostave ekumenskih odnosa i vođenje teološkog dijaloga s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama.⁵ Spomenuto *Tajništvo* je u najvećoj mjeri doprinijelo da Drugi vatikanski koncil postane ekumenski.

Ekumenski dekret *Unitatis redintegratio* donosi *katolička načela ekumenizma*, gleda jedinstvo kao zajednički hod, razlikuje Crkve i crkvene zajednice u kojima se izvan Katoličke Crkve mogu naći elementi crkvenosti, ističe hijerarhiju istina i sl. U njemu se osjeća sasvim drukčiji pristup ekumenizmu u odnosu na vrijeme prije Sabora. U njemu se ekumenizam gleda kao zajedničko traženje puta prema Kristu, kao povratak Kristu. Svjesno su izbjegavani omalovažavajući izrazi

⁵ Dosadašnji predsjednici: Augustin Bea (1960.-1968.); Johannes Willebrands (1969.-1988.); Edward Idris Cassidy (1988.-2001.); Walter Kasper (2001.-2010.); Kurt Koch (2010. -).

poput zalutali, otpali, šizmatici, heretici i sl. Na sve kršćane gleda se kao na rastavljenu braću. Ovakvim stavovima Katolička Crkva preuzela je ekumensku inicijativu i postala lučonoša ekumenizma, za razliku od prije Koncila kada je od njega zazirala i bježala. Uspostavila je službene ekumenske dijaloge s Pravoslavnim Crkvama, pretkalcedonskim Crkvama, s Anglikanskom Crkvom te s mnogim protestantskim crkvenim savezima i zajednicama, čije susrete i mnogobrojne dokumente autor kratko predstavlja na str. 75 – 91.

Među postkoncilskim ekumenskim dokumentima koje knjiga obrađuje iznose se stavovi *Ekumenskog direktorija* iz 1969., koji u prvom dijelu predstavlja koncilske smjernice za ekumenizam s izričitim željom da se osnivaju dijecezanska vijeća za ekumenizam koja će poticati ekumenski duh. Drugi dio *Ekumenskog direktorija* iz 1970. obrađuje potrebu ekumenskog obrazovanja, posebno na teološkim učilištima. Vrijedno je ponoviti da bi svaka teološka disciplina od crkvene povijesti do dogmatike trebala imati određeni ekumenski vidik. Nadopunjeni i revidirani *Ekumenski direktorij* izašao je 1993. sa svrhom još konkretnijeg ekumenskog djelovanja jer stanje kršćanskih podjela ne odgovara Kristovoj volji. Direktoriji su katolicima istodobno važna teološko-pastoralna uputa, motivacija i smjernica kako na ispravan

način pristupiti ekumenizmu imajući na umu sve mjesne prilike, a pri tome izbjegavati ravnodušnost, lažni irenizam, relativizam, prozelitizam i svaku devijaciju ekumenizma.

Hvalevrijedno je da autor ekumensku problematiku obrađuje također iz pravnoga kuta, tj. u svjetlu *Zakonika kanonskog prava* iz 1983., te *Zakonika kanona istočnih katoličkih Crkava* iz 1990./91. Ovaj *Zakonik* ima posebno poglavlje posvećeno ekumenskim pitanjima koja imaju za cilj promicati jedinstvo svih kršćana, a uz već navedene dokumente posebno se oslanja i na dekret *Orientalium Ecclesiarum*. Autor predstavlja ekumenizam također u *Katekizmu Katoličke Crkve* koji je odobren 25. lipnja 1992. U njemu se mogu komparativno naći kratki teološki pogledi o bitnim, a različito interpretiranim pojmovima kao: *subsistit in*, *Filioque*, stupnjevitost crkvene povezanosti s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama, crkveni obredi, mariološka pitanja i sl.

U Macutovoj knjizi se na jednom mjestu mogu naći odgovori na nerijetke ekumenske pastoralne situacije kod nas s obzirom na priznavanje crkvenosti, valjanosti sakramenata, okolnosti kumovanja, mogućnosti *communicatio in sacris*, mješovitih ženidbi i sl. Smjernice *Ekumenskih direktorija* i kanonske odredbe treba gledati komplementarno kao izdanak bitnih dokumenata

ta Drugog vatikanskog koncila.

Dosljedan svojemu kronološkom redu poslije kratkog prikaza iznimno kratkog pontifikata Ivana Pavla I. (samo 33 dana, od 26. kolovoza do 28. rujna 1978.) autor opširno predstavlja za ekumenizam posebno značajan i dug pontifikat Ivana Pavla II. (1978.-2005.) u pet poglavlja: dijalog s pravoslavnima, dijalog s pretkalcedonskim Crkvama, dijalog s Crkvama i crkvenim zajednicama proizašlim iz zapadnog raskola te ekumenski dokumenti i geste. Mnogobrojni su susreti s pravoslavnim velikodostojnicima Rumunjske, Grčke, Armenije, Ukrajine, Bugarske i sl., a najviše s ekumenskim carigradskim patrijarhom, koje prate zajedničke izjave.

Među zapadnim kršćanima najviše se sastajao s anglikanskim velikodostojnicima. Njegove ekumenske susrete treba vrednovati kao visoko ekumenske, ali još više ekumenizmu doprinose njegovi značajni ekumenski dokumenti. Svaki njegov dokument je više ili manje prožet ekumenskim duhom. Neka ovdje budu naznačeni u kronološkom redu barem oni najznačajniji. Tako između ostalih enciklika *Redemptor hominis* iz 1979. dodiruje ekumenizam u točki br. 6. i 11. Jednako tako apostolska pobudnica o katehezi *Cathehesi tradente* iz 1979. u br. 32. i 33. govori o ekumenizmu. Također u apostolskom pismu *Egregiae virtutis* iz 1980.,

kojim sv. Ćirila i Metoda proglašava suzaštitnicima Europe, u br. 3. i 4. dotiče ekumensku problematiku. U apostolskoj pobudnici *Reconci-liatio et poenitentia* iz 1984. obrađuje temu pomirenja i pokore, koja se izravno tiče i ekumenskih nastojanja. U br. 25. još izravnije govori o ekumenizmu naših dana. U marijanskoj enciklici *Redemptoris Mater* iz 1987. ističe da je put Crkve obilježen znakom ekumenizma, a kršćani traže putove kako bi uspostavili jedinstvo Crkve koje je Krist želio. Na tom putu vjere Marija je uzor. U apostolskom pismu *Ordinatio Sacerdotalis* iz 1994. zauzima jasan stav o pitanju ređenja žena, koje je za neke ekumenski problem. Njegov je zaključak da Crkva nema nikakve ovlasti ženama podjeljivati sveti red. Apostolsko pismo *Ori-entale Lumen* iz 1995., napisano u prigodi stogodišnjice enciklike pape Leona XIII. *Orientalium dignitas*, ističe duhovnu važnost kršćanskog Istoka, posebno kroz monaštvo.

U drugom dijelu Ivan Pavao II. govori o iskustvu jedinstva i o nužnosti susretanja u ljubavi koja jedina može ostvariti jedinstvo. Stopostotnu ekumensku encikliku Ivan Pavao II. objavio je 25. svibnja 1995. pod naslovom *Ut unum sint*. U tri glavna poglavlja obrađuje ekumensku obvezu Katoličke Crkve, plodove dosadašnjeg dijaloga i promatra ekumensku budućnost pitajući se: *Quanta est nobis via?* Kristov poziv obvezuje sve kršćane u ruše-

nju zidova podjela i nepovjerenja, u nadvladavanju zapreka i predrasuda jer se Crkva nepovratno obvezala ići ekumenskim putem, a podjele su sablazan svijeta. Ekumenski put ne ide za izmjenom pologa vjere, za prilagodbom ukusima vremena, za brisanjem vlastitog vjerskog identiteta. Nema kompromisa u pitanju vjerskih istina. Među najočitije plodove Duha treba gledati to da se kršćani više ne smatraju neprijateljima i strancima, nego braćom i sestrama, da sada osjećaju želju za zajedništvom. Plod Duha je također shvaćanje da se legitimna različitost ne protivi jedinstvu, nego je njegov ukras. Kako ostvariti puno jedinstvo? Papa je uvjeren samo dijalogom istine i obraćanja. Na ekumenskom putu ima još mnogo prepreka, a jedna od njih je papinski primat. Ali put do zajedničkog euharistijskog stola je moguć. Euharistija je cilj i potvrda punog zajedništva. O njoj Ivan Pavao II. govori u enciklici *Ecclesia de Eucharistia* iz 2003.

Ivan Pavao II. bio je uistinu veliki ekumenski Papa koji je ekumenizam živio, svjedočio a jedinstvo Crkve iskreno želio i za nje ga radio s neumornim predanjem i uvjerenjem. Imao je viziju jedne Kristove Crkve s dva plućna krila koja dišu jednom vjerom, a različitim tradicijama. Imao je hrabrosti otvoriti neugodna ekumenska pitanja. Imao je poniznosti moliti druge za oprostjenje za grijeha koje je tijekom povijesti počinila Katolička

Crkva u vidu netolerancije, nasilja križarskih ratova, inkvizicije, doprinosa podjelama, možda šuteći ili na drugi način.

Iznimno važan teološki opus pape Benedikta XVI. (2005.-2013.) autor predstavlja u tri vremenska razdoblja: kao profesora do 1981., kao pročelnika Kongregacije za nauk vjere do 1995., te kao Pape do 2013. Joseph Ratzinger nije izrazio ekumenski teolog, ali je na ekumenskom području ostavio značajan trag. U svojem članku *Ekumenska situacija – pravoslavlje, katolicizam i reformacija* predstavlja maksimalističke i minimalističke pozicije u eventualnom procesu sjedinjenja. Kad je pravoslavlje u pitanju, maksimalistička katolička pozicija bi bila da pravoslavni prihvate dogmu o primatu iz 1870. te proglašene marijanske dogme, a maksimalistička pravoslavna pozicija bi bila da se one proglase ništavnim. On misli da se u procesu sjedinjenja osjeća izvjestan konfesionalni šovinizam kada se ono vlastito opravdava navikom, a ne istinom.

Kad je papinski primat u pitanju, on je predlagao da se od pravoslavnih ne traži ništa više od onoga što je bilo formulirano i življeno u prvom tisućljeću. Proces sjedinjenja on je gledao kao moguć, ali je smatrao da duhovno još nije sazrio i zato će trebati još puno strpljivosti i spremnosti na nova pročišćavanja. U članku *Rim i Crkve Istoka nakon ukidanja izopćenja 1054*. Ratzinger

gleda ponovno uspostavljanje bratske ljubavi koja je zamijenila hladnu ljubav.

Ovaj čin pridonosi ozdravljenju pamćenja koje prošlost ne mjeri prošlim pamćenjem, nego sadašnjosti daje novu snagu i mogućnosti. Prošli događaji se ne mogu promijeniti, ali se pročišćenjem može mijenjati njihova protiv drugih usmjerena memorija i ekskluzivna interpretacija. Tekst ukidanja izopćenja za njega dovoljno znači prvenstvo Rima koje su posvjedočili patrijarh Atenagora I. riječima da je Papa prvi biskup Crkve među jednakima, a episkop Meliton da je Papa prvi biskup kršćana. U članku *Ekumena u slijepoj ulici. Priznanje izjave „Mysterium Ecclesiae“*, koju potpisuje kardinal Šeper 24. lipnja 1973., Ratzinger objašnjava da izjednačavanje Katoličke i Kristove Crkve ne treba gledati kao matematički, nego kao eklezijalni znak jednakosti jer su neki isforsirani ekumenisti tu izjavu smatrali ekumenskim korakom unatrag. Uz pojam jedincatost Crkve ovdje obrađuje i pojam nezabludivost Crkve i ulogu ministerijalnog svećeništva u euharistiji. Njegova objašnjenja doprinose jasnoj istini, a jedino prava istina može biti čvrsti temelj ekumenizma.

Posebno velik doprinos ekumenskom pokretu kardinala Ratzingera kao pročelnika Kongregacije za nauk vjere autor predstavlja kroz mnoge važne intervente, teološke

ocjene i procjene, dokumente i sl. koji su imali silan utjecaj na ekumenski dijalog Katoličke Crkve s raznim Crkvama i crkvenim zajednicama. Ti dokumenti nisu isključivo samo njegovo djelo, ali sigurno nose njegov pečat u pojašnjenjima osjetljivih ekumenskih pitanja kao o jedincatosti i univerzalnosti spasenja Isusa Krista i Crkve, o euharistiji, ministerijalnom svećeništvu, ređenju žena, papinskom primatu, o odnosu univerzalne i partikularne Crkve, o pojmovima *sestrinske Crkve*, *communio* sl. (269.-289.). Kao Papa naglasio je ekumensku orijentaciju kao svoj glavni papinski zadatak. U tom smislu primao je mnogobrojne pravoslavne, anglikanske, protestantske, pretkalcedonske, predstavnike *Ekumenskog vijeća Crkava* i druge s kojima je isticao važnost dijaloga ljubavi na temelju istina vjere.

Ekumenizam pape Franje (2013. -) potpuno je na liniji njegovih slavni prethodnika i na temeljima Drugog vatikanskog sabora. Svoje prethodnike relativno često citira sa željom da nastavi njihovim putem. Kao biskup Rima i kao Petrov nasljednik doživljava podjele među kršćanima kao skandal i sablazan, a jedinstvo kao kriterij vjerodostojnosti naviještanja. Iako je puno otvorenih ekumenskih pitanja, on ne rezignira i ne diže ruke na predaju, nego ih sklapa u molitvi za jedinstvo Crkve. Jedinstvo Crkve gleda u pomirenoj različitosti i po-

ručuje da ne treba imati straha od različitosti, da je jedinstvo Božji dar koji nam je Duh Sveti namijenio. Za primanje dara treba se pripremiti, a ne samo pasivno čekati. Neki ga aktivno svjedoče svojim mučeništvom pa je ekumenizam krvi danas vrlo značajna dimenzija jedinstva Crkve, krv je sjemene jedinstva, zaključuje Papa. On opaža zanimljivost da progonitelji kršćane ne smatraju podijeljenim. Oni nas sve doživljavaju kao Kristove učenike. Zato i kršćani trebaju jedni za druge moliti i sve u njihovoj moći poduzimati da se ostvari duhovno zajedništvo u kojemu ćemo biti spremni učiti jedni od drugih. U tom duhu papa Franjo ističe da Katolička Crkva može od Pravoslavne Crkve učiti npr. o značenju kolegijalnosti biskupa i o sinodalnom iskustvu. Ekumenizam za njega nije puka taktika i retorika, nije diplomacija, nego put mukotrpnog traženja istine do ujedinjenja po praštanju.

Ova lijepo uređena i dizajnirana knjiga, s određenim kronološkim pristupom, kratkim i jezgrovitim komentarima i dokumentiranim predstavljanjem, zorno svjedoči u razdoblju više od stotinu i pedeset godina o ekumenskom putu Katoličke Crkve naspram drugih Crkava i crkvenih zajednica. Knjiga je svjedok promjene svijesti Katoličke Crkve o razumijevanju i prakticiranju ekumenizma. Ona svjedoči mukotrpni put razvoja ekumenske svijesti od straha i zabrana do preporuka i

vrlo aktivne suradnje, od interpretacije povratka zalutalih do priznavanja određenog stupnja crkvenosti i elemenata svetosti i onima izvan Katoličke Crkve. Katolička Crkva je u ovom razdoblju doživjela promjenu sličnu onoj koju su iskusili apostoli od Velikog petka do Uskrsa kada su od straha prvo bježali pred stvarnošću da bi potom nošeni Duhom postali neustrašivi svjedoci i neumorni navjestitelji. Katolička Crkva se Drugim vatikanskim koncilom oslobodila straha od ekumenizma, nerazrješivo se vezala s ekumenizmom i postala svjesni i studiozni lučonoša na ekumenskom putu želeći pročišćavati tamu svjetlom istine, čišćenjem memorije, otkrivajući temelje zajedničke vjere, približavajući se Kristu.

Autor je promjenu ekumenskog smjera Katoličke Crkve dobro uočio, sustavno i dokumentirano predstavio, tako da ova knjiga bez daljnjega može poslužiti kao ekumenski priručnik kako profesorima, tako i studentima te kao veliko pomagalo pastoralnim radnicima i srednjoškolskim vjeroučitelji. Knjiga je obogaćenje ekumenskog mozaika na ovim prostorima. Autoru čestitam. Čitateljima ove knjige koji su se ekumenski umorili, želim novi ekumenski poticaj, onima koji su drukčijeg mišljenja, želim promjenu ekumenskog smjera, a svima snagu novog ekumenskog Duha i žara.

Niko Ikić

MAJKA ISUSOVA U POLEMI- CI I DIJALOGU KRŠĆANA I MUSLIMANA KROZ POVI- JEST I DANAS

Rita GEORGE-TVRTKOVIĆ

*Christians, Muslims, and Mary –
A History*

New York: Paulist Press, 2018.,
254 str.

Autorica je profesorica teologije na Benediktinskom univerzitetu u Illinoisu, SAD. Kroz dvadeset godina bila je pridružena direktorica u Uredu Nadbiskupije Chicago za ekumenske i međureligijske odnose. Udana je za katolika doseljenog iz Bosne Zorana Tvrtkovića, imaju dvoje djece. Doktorirala je na Notre Dame Universityju, SAD, disertacijom o srednjovjekovnim odnosima među kršćanima i muslimanima u djelima talijanskog dominikanca Riccolda da Montecrocea (oko 1243.-1320.). Izdala je tu disertaciju pod naslovom *A Christian Pilgrim in Medieval Iraq: Riccoldo da Montecroce's Encounter with Islam* (Tumhout: Brepols Press, 2012.).

U ovoj knjizi, na temelju znanstvenog proučavanja i praktičnog sudjelovanja u dijalogu s muslimanima kao monoteističkom manjinom u SAD, obrađuje povijest polemike kršćanskih i muslimanskih teologa o Mariji prema Kur'anu i Novome zavjetu te malobrojnih autora u prošlosti i sa-

dašnjosti koji predlažu da Majka Isusova bude most zbližavanja a ne zapreka, uz uvažavanje razlika koje ostaju. U predgovoru (str. IX.-XIV.) navodi citat iz *Deklaracije o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama Drugog vatikanskog* br. 3 gdje katolički biskupi ističu da muslimani časte (ne štiju liturgijski!) Mariju kao djevičansku majku, a poneki hodočaste u njezina svetišta. Zatim ističe da je kroz dvadeset godina sudjelovala na susretima dijaloga kršćana i muslimana i pita: Kakva je uloga Marije danas u odnosima Isusovih i Muhamedovih sljedbenika? Nadalje, navodi biblioteke kojima se mogla služiti u godini dana koju je od svojega matičnog Univerziteta dobila za pisanje ove knjige, tumači sedam ilustracija iz povijesnih djela, kojim prijevodima Biblije i Kur'ana se poslužila te ističe da je osobno prevodila tekstove s latinskog i francuskog (XV.-XVI-II.). Obradenu građu razdijelila je u osam poglavlja:

1. Predigra u svetim knjigama (str. 1-16);
2. Rani pogledi kršćana na Istoku (17-35);
3. Je li za muslimane Marija proročica ili idol (36-56)?;
4. Kršćanski pisci srednjega vijeka koji su povoljno vrednovali sliku Majke Isusove u islamu (57-70);
5. Gospa od pobjede (kod Lepanta 1571., u Sinju 1715.) i drugdje (71-94);

6. Marija kao sredstvo za obraćenje muslimana prema nekim katoličkim hodočasniciima i misionarima (95-120);
7. Merjemina kuća u Efezu kao svetište koje pohađaju muslimani i kršćani (121-142);
8. Suvremeni izazovi da Marija postane model dijaloga kršćanima i muslimanima (143-163).

U epilogu (165-169) navodi kako neki muslimani na arapskom zovu Isusovu majku *Sayyida Maryam* (Gospođa Marija), a neki dodaju zamjenicu za prvo lice množine *Sayyidatuna* – Naša Gospa. Bibliografiju je podijelila na primarne i sekundarne izvore (221-244). Kazalo imena i pojmova (245-254), sadržava također natuknicu „Alka, Sinjska; Gospa Sinjska“ jer u poglavlju petom, pri obradi „Gospe od pobjede“, spominje i ovo svetište Hrvata katolika u kojem se još uvijek slavi spomen na pobjedu protiv Turaka koja se, prema uvjerenju ondašnjih pobjednika i današnjih slavitelja, dogodila na zagovor Gospe. U tom poglavlju obrađuje također polemiku između katolika i protestanata u odnosu na Majku Isusovu u Kur'anu. Za protestante su, naime, katolici „krivi“ što pretjeranim štovanjem Marije odbijaju muslimane od otvorenosti za kršćanstvo. Lutherov stav prema Turcima prožet je uvjerenjem da muslimani i

„papisti“ daju prednost djelima nad vjerom (72-73). „Katolici su predbacivali muslimanima i protestantima da ne časte dovoljno Majku Isusovu, dok su protestanti tvrdili da katolici i muslimani časte Mariju previše“ (85). Pravoslavci su nakon propasti Bizantskog carstva 1453. god. počeli štovati Majku Isusovu kao Majku od poraza, katolici su nakon pobjede kod Lepanta 1571. god. počeli moliti krunicu kao sredstvo za pobjedu nad muslimanima. Tada su počeli pisati zaziv: „Regina sacratissimi rosarii, pugna pro nobis – Kraljice svete krunice, bori se za nas!“ (78). Među heretičkim kršćanima Arabije zvanim „Mariamiti“ bilo je pretjeranog štovanja Marije, i to je prema uvjerenju ove autorice bio povod da Muhamed napada vjeru kršćana u Trojstvo (88).

Veoma je tužno poglavlje šesto gdje su prikazani katolički misionari koji su se likom Marije služili za vrijeđanje ili obraćanje muslimana, kao isusovci u Indiji i američki protestantski misionari u Africi. Svjetlu točku u novijoj povijesti katolicizma predstavlja kardinal Charles Lavigerie koji je živio među muslimanima Afrike i zaključio da kršćansku evangelizaciju on i njegovi redovnici (bijeli oci) trebaju prilagoditi specifičnom kulturnom kontekstu. God. 1858. podignuto je svetište Afričke Gospe te osnovana skupina molitelja za obraćenje muslimana sa zazivom: „Gospo Afrička, moli za nas i za muslimane!“

(118). Aludirajući na preokret u stavu katolika prema muslimanima izražen u dokumentima Drugog vatikanskog, autorica s radošću ističe da se ono što je počinjalo kao most prema obraćenju muslimana često okretalo u most prema dijalogu i prijateljstvu (119).

Među katolicima za to su zaslužni znanstvenici koji su živjeli među muslimanima proučavajući njihovu vjeru i kulturu, kao što je francuski znanstvenik Louis Massignon (1883.-1962.). Massignona cijene i muslimanski pobornici dijaloga u Bosni koji mogu čitati njegova djela na francuskom i smatraju ga dobronamjernim francuskim orijentalistom (usp.: Adnan Silajdžić, *Islam u otkriću kršćanske Europe*, Sarajevo: FIN, 2003., 264-284). Utjecaj na kratku ali istinski novu formulaciju Drugog vatikanskog o Mariji kod muslimana (NAE 3) izvršili su biskupi s iskustvom življenja među muslimanima, osobito oni koji su vidjeli i s oduševljenjem prikazivali kako muslimani hodočaste u kršćanska marijanska svetišta. Autorica optimistički i oprezno razmišlja: „Možemo li ustvrditi da je taj dodatak u *Nostra aetate* o štovanju Marije kod muslimana primjer *sensus fidelium*? Biskupi Plumy, Descuffi i Sfair spomenuli su u svojim nastupima zajedničko štovanje Marije te su načinili izravnu vezu između pučke pobožnosti na terenu i onoga što je po njihovu uvjerenju trebala biti teologija islama u *No-*

stra aetate. Postoji duga tradicija u kojoj se Crkva oslanja na *sensus fidelium* da potvrdi nauk – osobito mariološki nauk. Jedan nedavni vatikanski dokument navodi četiri slučaja u povijesti gdje je na mariologiju utjecao *sensus fidelium*: Marijino trajno djevičanstvo, Marijino božansko materinstvo, bezgrešno začeće i uznesenje. Može li se ovom popisu dodati i zajedničko štovanje Marije kod kršćana i muslimana?“ (140).

Za nas koji živimo među muslimanima, spremni ustrajati u svojem vjerničkom identitetu i poštovati vjeru muslimanskih sugrađana, najznačajnije je osmo poglavlje. U njemu autorica ističe da su za kršćane i muslimane zajednički prihvaćene Marijine vrline: odbranost, otvorenost Bogu, čistoća i jedinstveno materinstvo. Poziva se na katoličko teološko načelo *lex orandi, lex credendi*. Zato Majka Isusova može postati most povezivanja, a ne ostati zapreka koju zloupotrebljavamo za intelektualno ratovanje. Za arabizirane kršćane u muslimanskim državama Marija je brzo postala most, iako su je neki od njih i dalje smatrali zaprekom (147). Aludirajući na nezadovoljstvo nekih feministkinja koje u štovanju Marije predbacuju patrijarhalnost i podložnost žena u kući i društvu, ona ističe: „Dok ne trebamo ignorirati dugu povijest štovanja Gospe od pobjede u međuvjerskim odnosima, možda bi današnji muslimani

i kršćani mogli više zajedno razmišljati o tome što Gospa od poraza može značiti ženama i drugima koji su tradicionalno bili ušutkivani pod patrijarhalnim strukturama na snazi u obje ove religije“ (157). Činjenica da je autorica udana te da s mužem odgaja dvoje njihove djece, pokazuje da ona nije bolesna feministkinja.

U svojoj knjizi *Majka Isusova u dijalogu kršćana, muslimana i Židova* (Sarajevo: 2015.) preveo sam *Anglikansko-katoličku izjavu* iz god. 2004. koju ova autorica spominje kao plod suradnje među kršćanima različitih konfesija oko štovanja Majke Isusove (158). Za temu „Merjema, majka proroka imenom Isa, u islamu“ mogao sam koristiti samo prijevode i komentare Kur’ana na bosanski. Iz ove knjige naučio sam puno više. Pravi biser ove monografije je autoričino povezivanje znanstvenog istraživanja s iskustvom konkretnog susretanja muslimana uživo. Nisam primijetio da se služi Lukinom zgodom o pohvali žene iz puka Isusovoj Majci (Lk 11,27-28). Prema Luki Marijina veličina nije samo u tome da je fizička Majka Proroka iz Nazareta nego što riječ Božju sluša, u nju vjeruje (Lk 1,45) i djeluje u skladu s njome (8,21; Dj 1,14). Unatoč ovom neznatnom nedostatku, knjiga je izvrsna i od srca je preporučam katoličkim pobornicima dijaloga s muslimanima.

Mato Zovkić

VRHBOSNENSIA – GODINA 23 – BROJ 2 – SARAJEVO 2019.

Izdavač ■ Publisher

Katolički bogoslovni fakultet - Univerzitet u Sarajevu ■
Catholic Theological Faculty in Sarajevo - University of Sarajevo
J. Stadlera 5, BiH – 71000 Sarajevo
Tel./fax.: +387-33-533-516
e-mail: vrhbosnensia@kbf.unsa.ba
<https://www.kbf.unsa.ba>

Glavni i odgovorni urednik ■ Editor-in-Chief

Ilija Marković

Uredništvo ■ Editorial Board

Niko Ikić, Pavo Jurišić, Zdenko Spajić, Tomo Vukšić

Znanstveno vijeće ■ Scientific Council

Carmelo Dotolo (Rim), Serafin Hrkać (Mostar), Ante Mateljan (Split), Anto Mišić (Zagreb), Anto Popović (Sarajevo), Rudolf Prokschi (Beč), Ivica Raguž (Đakovo), Slavko Slišković (Zagreb), Milan Špehar (Rijeka), Anton Štrukelj (Ljubljana), Tomislav Vuk (Jeruzalem), Ronald Witherup (SAD), Mato Zovkić (Sarajevo)

Lektura ■ Language Editor

Marija Znika

Korektura ■ Proofreaders

Ilija Marković

Vrhbosnensia izlazi dva puta godišnje ■ *Vrhbosnensia is published twice a year*

Naklada ■ Print Run – 500

Grafičko oblikovanje i prijelom ■ Graphic design and layout

Denis Dobrovoljski

Tisak ■ Printing

CPU Printing company, Sarajevo

Cijena ■ Price

BiH: pojedinačni broj 10 KM; godišnja pretplata (2 broja) 20 KM
Europa ■ *Europe*: 10 € (1 fasc.); 20 € (2 fasc. pro anno)

Uplata ■ Payment

Tuzemstvo na transakcijski račun ■ *in BiH to transactional account*: Katolički bogoslovni fakultet – časopis Vrhbosnensia; Intesa SanPaolo Banka d.d. BiH
154-921-2002-1485-74

Inozemstvo ■ *from abroad*: Katolički bogoslovni fakultet – časopis Vrhbosnensia;
Intesa SanPaolo Banka d.d. BiH
IBAN: BA391549212002148574
SWIFT: UPBKBA22

Časopis je referiran u EBSCO bazi podataka te u Religious & Theological Abstracts ■
This publication is referenced in the EBSCO data-base (Ipswich, Massachusetts, US)
and *Religious & Theological Abstracts* (Myerstown, US)

UPUTE AUTORIMA I SURADNICIMA

1. Časopis *Vrhbosnensia* je znanstveni časopis Katoličkog bogoslovnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Časopis izlazi od 1997. godine, i to dva puta godišnje. Objavljuje znanstvene radove, poglede, osvrte, prikaze, dokumente, prijevode, bibliografije, recenzije knjiga i druga razmišljanja povezana s teologijom i međureligijskim pitanjima.

2. Uredništvo prima neobjavljene radove koje suradnici dostave Uredništvu. Primaju se radovi opsega od 15 do 50 kartica autorskog teksta, koji trebaju sadržavati sažetak i ključne riječi (najmanje 5) na hrvatskom jeziku te prijevod na engleski jezik. Ako autor ne može napisati sažetak i ključne riječi na stranom jeziku, neka ih dostavi Uredništvu na hrvatskom jeziku, ono će ih onda prevesti na strani jezik. Radovi se dostavljaju uredništvu na e-mail adresu vrhbosnensia@kbf.unsa.ba. Uredništvo si pridržava pravo tekst prilagoditi zahtjevima časopisa i standardima hrvatskoga književnog jezika. Rukopisi se ne vraćaju.

3. Molimo autore da predlože kategorizaciju svojih znanstvenih radova u jednoj od sljedećih kategorija: izvorni znanstveni rad, prethodno priopćenje, pregledni rad, stručni rad, ali konačnu odluku donosi Uredništvo na prijedlog dvojice recenzenata rada.

4. Za bilješke, označene neprekinutim nizom brojeva od 1, potrebno je držati se sljedećih uputa:

a. za knjige: ime malim slovima, a prezime autora VELIKIM slovima; naziv djela u kurzivu; zatim slijedi u zagradi mjesto izdavanja, izdavač, te godina izdavanja; nakon zgrade slijedi zarez i broj stranice (bez pisanja str.).

b. za časopise: ime malim slovima, a prezime autora VELIKIM slovima; naziv članka se stavlja u navodnike; zatim slijedi u kurzivu ime časopisa s njegovim godištem; nakon toga dolazi u zagradi godina izdavanja te broj stranica časopisa.

5. Uz tekst rada autor treba dostaviti Uredništvu (vrhbosnensia@kbf.unsa.ba) i sljedeće podatke: ime i prezime, akademski naslov te adresu stanovanja ili puni naziv i adresu ustanove u kojoj je zaposlen, kao i osobnu e-mail adresu.

Detaljne metodološke upute za pisanje radova nalaze se na:

https://kbf.unsa.ba/wp-content/uploads/2018/08/UPUTE_AUTORIMA.pdf